

UNIVERSITEIT GENT
FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

**DE FUNDAMENTELE WAARDEN IN DE VERHOUDING TUSSEN DE EU EN DE
LIDSTATEN: CONFLICTEREND OF SAMENBRENGEND?**

Wetenschappelijke verhandeling

aantal woorden: 23320

RENKO WOUTERS

MASTERPROEF EU-STUDIES

PROMOTOR: PROF. DR. HENDRIK VOS

COMMISSARIS: LIC. PETRA HUYST

COMMISSARIS: DR. AN SCHRIJVERS

ACADEMIEJAAR 2008 - 2009

DANKWOORD

Alvorens u mijn masterproef begint te lezen, wil ik u eerst attent maken op enkele personen en instellingen die mij geholpen in het maken van dit werkstuk.

Uiteraard wil ik als eerste de mensen bedanken die dicht bij mij staan en mij doorheen heel de studie gesteund hebben. Dit zijn mijn beide ouders en mijn “grote” broer. Ook mijn vrienden wil ik even vermelden. Zonder hen zouden mijn jaren in Gent veel minder aangenaam en succesvol zijn geweest.

Daarnaast wil ik ook mijn promotor, Prof Dr. Hendrik Vos, bedanken voor het grondige nalezen van mijn werk en zijn constructieve aanmerkingen hierover.

Uiteindelijk wil ik ook nog de Universiteit Gent en het Centrum voor EU-studies bedanken voor de interessante studierichting en voor de mogelijkheid mij dit werkstuk te laten maken.

INHOUDSTAFEL

1. ABSTRACT	3
2. INLEIDING	4
3. EUROPESE WAARDEN.....	6
3.1. Fundamentele waarden in EU-verdragen	6
3.2. Beperkte effectieve mogelijkheden en verwezenlijkingen.....	11
4. THEORETISCH KADER.....	14
4.1. Fundamentele waarden als motor van vertrouwen en herkenning.....	14
4.1.1. <i>Waarden, Rollen, Normen voor EU actoren</i>	14
4.1.2. <i>Toepassingen op gebied van de bevolkingen</i>	16
4.1.3. <i>Hypotheses</i>	19
4.2. Posities die wijzen op gevaar op conflict	20
4.2.1. <i>Transactionalisme</i>	20
4.2.2. <i>Weiler's Constitutionele tolerantie en waardenconflict</i>	22
4.2.3. <i>Diepe diversiteit</i>	26
4.2.4. <i>(Partij)politieke moeilijkheden</i>	27
4.2.5. <i>Hypotheses</i>	29
5. CASUSSEN	30
5.1. Keuze, opbouw en verantwoordingen	30
5.2. De Haider casus	32
5.2.1. <i>De problematiek</i>	32
5.2.2. <i>Overtredingen EU-normen</i>	32
5.2.3. <i>EU-acties</i>	33
5.2.4. <i>Reacties lidstaten en bevolking</i>	36
5.2.5. <i>Conclusies</i>	43
5.3. De casus in Polen.....	44
5.3.1. <i>De problematiek</i>	44
5.3.2. <i>Overtredingen EU-normen</i>	45
5.3.3. <i>EU acties</i>	47
5.3.4. <i>Reacties lidstaten en bevolking</i>	49
5.3.5. <i>Conclusies</i>	57
6. BESLUIT.....	59
7. ANNEXEN	61
8. REFERENTIES.....	79

1. ABSTRACT

De Europese Unie kent intern een grote diversiteit. Dit gegeven is na de Europese uitbreiding zelfs nog sterk toegenomen. Toch wordt vanuit de EU, sinds de jaren '90, veelvuldig gewezen op een aantal gemeenschappelijke waarden die in heel de Unie zouden leven. Deze zijn in de eerste plaats democratie, de rechtsstaat en mensenrechten. Ze zouden volgens een stroming in de academische literatuur zelfs voor gemeenschapsvorming in en legitimiteit voor de EU kunnen zorgen. Deze visie wordt echter door anderen tegengesproken. Zij stellen dat nationale samenlevingen nog steeds specifieke normatieve interpretaties kennen en een EU-optreden in deze zaken zullen contesteren.

De spanningshaard tussen beide stromingen wordt in deze verhandeling beschreven aan de hand van een onderzoek dat peilt naar het EU-optreden in deze domeinen en dit vooral gespecificeerd op twee lidstaten (Oostenrijk en Polen). Hieruit blijkt dat de EU (zeker na de Haider-affaire) weinig bevoegdheden over dit onderwerp bezit, maar toch vanuit een aantal instellingen druk probeert te zetten. Uit de gevolgen van dit optreden blijkt dat geen enkele van de twee beschreven invalshoeken boven de andere geplaatst kan worden. In beide casussen konden er namelijk effecten vastgesteld worden die ofwel een verhoogde legitimiteit voor de EU voorspelden of die juist een verwerping van het EU-optreden maten. Dit was zowel op politiek niveau als in de publieke opinie te zien.

2. INLEIDING

“Europe has values – democracy, the rejection of racism and totalitarianism, the respect of human rights... These standards and values forge unity. If these are put in doubt, Europe has the right to state its views.” (Massimo D'Alema, geciteerd in The New York Times, 2 februari 2000)

Deze woorden sprak de toenmalige Italiaanse minister van buitenlandse zaken naar aanleiding van de sancties van de EU ten opzichte van Oostenrijk door de opname van Haider's ÖVP-partij in de regering. Het zijn haast profetische woorden over een Europa dat verenigd is rond een aantal basiswaarden en dat moet ingrijpen om deze waarden te beschermen op het oude continent. Het interessante aan opmerkingen als deze zijn echter de gedachtegangen die eruit afgeleid kunnen worden: Heeft de EU gemeenschappelijke waarden? Wat doet ze hier rond? Treedt ze op tegen eigen lidstaten? Maar ook en misschien nog interessantere vragen zoals: Zou een beleid van de EU rond haar waarden haar legitimiteit kunnen verhogen? Zou dit voor een stimulus van Europese gevoelens kunnen zorgen? Of zullen de Europese volkeren zulk optreden juist als illegitiem beschouwen waardoor de legitimiteit van de EU juist daalt? Zullen de lidstaten bovendien tolereren dat een supranationale organisatie hen op de vingers kijkt op deze normatieve zaken?

Deze vragen vormen de kern en de leidraad van deze verhandeling. Ze zijn erg relevant in de ontwikkeling van de EU, nu ze stilaan meer politiek integreert. Integratievraagstukken gaan al lang niet meer over enkel economische dossiers, maar ook steeds meer over normatief beladen zaken zoals asiel en migratie. Deze domeinen zijn daarenboven vaak politiek erg gevoelig en nationale interpretaties blijven soms belangrijk voor de desbetreffende samenlevingen.

Bovendien wordt er vanaf de jaren '90 een grote nadruk gelegd op de waarden die de EU hoog zou houden of die in Europa heersen. Dit debat is niet in het minst door de EU zelf aangestuurd door nieuwe bepalingen in de verdragen, talrijke uitlatingen en acties in naam van deze waarden. Ook in de academische wereld kan er sindsdien een grotere belangstelling voor dit onderwerp genoteerd worden. Talrijke auteurs haalden de aan- of afwezigheid, de belangrijkheid of het verklarende belang van waarden aan in zowel het buitenlandse of het interne beleid. Ook de opkomst van het constructivisme in deze periode kan hierin als een stimulus gezien worden.

Deze uiteenzetting zal met de behandeling van bovengenoemde vragen zich inschrijven in deze discussie. Meer bepaald zal er gekeken worden hoe de EU intern ingrijpt ter bescherming van haar waarden en vooral naar het potentieel conflicterende of samenbrengende karakter van deze

gemeenschappelijke EU-acties. Hierbij zal te werk worden gegaan met concurrerende en op de academische literatuur gebaseerde hypotheses.

Om te beginnen zal er echter een korte discussie rond de notie van Europese waarden en een historische schets over de evolutie van de fundamentele waarden van de EU gegeven worden. Daarna zal er een theoretische discussie worden aangegeven rond het potentieel samenbrengende of conflicterende karakter van de gemeenschappelijke EU waarden. Dit zal gebeuren door eerst concepten aan te geven die de optie van het samenbrengende karakter benadrukken. Hier zullen constructivistisch geïnspireerde auteurs een grote nadruk krijgen. Daarna worden de theoretici behandeld die politiek conflict en een verminderde legitimiteit voor de EU voorspellen. In dit deel zal er een grote aandacht zijn voor de concepten “constitutionele tolerantie” en “fundamentele grenzen” van Weiler. Hiernaast komen onder andere ook nog de notie “diepe diversiteit” van Taylor en invalshoeken vanuit het transactionalisme aan bod.

Uit beide invalshoeken zal telkens een hypothese afgeleid worden die vervolgens getest zal worden op de twee gekozen casussen. Ten eerste zal er gekeken worden naar de maatregelen, en de gevolgen van deze sancties, van de EU-14 tegen Oostenrijk in 2000 na de bekendmaking van de regeringsdeelname van de ÖVP. Hierbij zal veel aandacht gaan naar de implicaties van deze acties op de publieke opinie en in de politieke klasse in Oostenrijk en de andere lidstaten. In de tweede casus zal de positie van de Europese instellingen tegen de morele opvattingen en handelingen van de Poolse regering van 2006-2007 meer in detail bekeken worden. Ook hier zal er veel aandacht gaan naar de gevolgen van deze acties op de publieke opinie en in de politieke klasse van de lidstaten.

Uit deze bevindingen zal er ten slotte geconcludeerd worden of de tegengestelde hypotheses uit het wetenschappelijke debat daadwerkelijk aanwezig waren in de casussen van deze verhandeling.

3. EUROPESE WAARDEN

Zoals in de inleiding al opgemerkt, is de discussie rond Europese waarden erg actief, heel divers en dit op zowel politiek, ideologisch als academisch niveau. Ze handelt over kernvragen: Heeft Europa gemeenschappelijke waarden? Zijn deze distinctief? Welke implicaties hebben ze voor de EU? Spelen ze een grote rol in het beleid? Kunnen ze de burger met Brussel binden?... Dit debat is bijgevolg erg breed en valt onmogelijk kort te schetsen. Toch dienen een aantal van deze vragen gesteld te worden. Het is namelijk onmogelijk om na te gaan of de waarden die de EU hoog houdt en over heel Europa verspreid wil zien, conflicterend kunnen zijn met of tussen nationale interpretaties/overheden zonder duidelijk te stellen welke waarden dit kunnen zijn en hoe ze zich verhouden binnen een groter kader. Dit zal echter gedaan worden door rechtstreeks naar de verdragen en acties van de EU te kijken en slechts zijdelings de vele interpretaties in het academische en maatschappelijke veld aan te halen.

3.1. Fundamentele waarden in EU-verdragen

Voordat de evolutie van de door de EU bepaalde kernwaarden geschetst wordt, moet eerst wel aangehaald worden dat Europa geen distinctieve waardenset, die over heel de EU gedeeld wordt, kent. Zo blijkt uit de atlas van European Values (2005) dat er in Europa grote verschillen bestaan over familiewaarden, de beleving/rol/keuze van religie, het sociaal-economische en sociaal-culturele leven, homoseksualiteit en andere zaken. Hierbij geven de auteurs aan dat dit komt doordat Europa naast grote economische en politieke verschillen ook andere culturele erfgoederen, talen, religieuze en ideologische tradities kent. Daarom komen de auteurs van the European Values Study (2005, p.124-129) dan ook tot de vaststelling dat de belangrijkste conclusie van hun onderzoek is dat Europa in termen van haar waarden geen homogeen gedeelte van de wereld is.

Dit betekent echter niet dat al de auteurs, die benadrukken dat Europese waarden wel bestaan, fout zitten. Het wil namelijk niet zeggen dat, ondanks de grote interne verschillen over vele verschillende en uiteenlopende onderwerpen, er niet een aantal gemeenschappelijke waarden aanwezig kunnen zijn.

Dit lijkt ook uit de empirie bevestigd te worden. Zo blijkt er namelijk een overeenstemming onder de burgers over heel de EU te zijn dat ze een aantal fundamentele waarden als belangrijk vinden en dat ze deze ook voor de EU onderschrijven (eurobarometer 69, 2008). Als er immers ondervraagd werd welke drie waarden voor hen persoonlijk het belangrijkste waren, omvatte 45% van de antwoorden

vrede, 42% mensenrechten, 41% respect voor het menselijke leven. Daarna volgden op een achterstand democratie (27%), individuele vrijheid en de rechtstaat (elk 21%) en gelijkheid en tolerantie (elk 16%). Als men vroeg welke drie waarden het meest representatief voor de EU waren, bleek dat 37% van de antwoorden mensenrechten bevatte, 35% vrede, 34% democratie. Ook hier gaapt er een kloof naar de volgende waarden: de rechtstaat (22%), respect voor andere culturen (17), solidariteit (15%), ... Echter 5% van de antwoorden haalde geen enkele van de genoemde keuzes aan terwijl 11% geen idee had welke waarden het meest representatief voor de EU zijn. Wel dient hier de opmerking gemaakt worden dat de respondenten enkel uit een beperkt aantal keuzemogelijkheden konden kiezen die voor beide vragen hetzelfde waren.

Deze waarden zijn ondertussen ook ingeschreven in de verdragen. Zo stelt het recente verdrag van Lissabon (2007) in titel I in artikel 2:

De waarden waarop de Unie berust, zijn eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. Deze waarden hebben de lidstaten gemeen in een samenleving die gekenmerkt wordt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gelijkheid van vrouwen en mannen.

Deze bepaling is het resultaat van een lange evolutie die al gestart is in de jaren '60. Sindsdien heeft het Europees hof van justitie namelijk duidelijk gemaakt dat "de generale principes van het EG-recht" de bescherming van de fundamentele rechten inhielden. Ze maakten namelijk deel uit van de gemeenschappelijke constitutionele tradities van de lidstaten en van de internationale mensenrechtenverdragen die de lidstaten hadden ondertekend (Craig de burca, p.379). Dat enkel het Europees Hof van Justitie (EHJ) in dit veld opereerde, kwam doordat de verdragen van Parijs (1951) en Rome (1957) geen bepalingen bevatten die de fundamentele mensenrechten beschermden. Het EHJ vulde dit gat dan actief in en stelde dat het hier een rol te spelen had (Shaw, 2000).

Het was echter pas vanaf midden jaren '90 dat de andere instellingen zich actiever in dit domein gingen opstellen en dat het idee van democratie en mensenrechten een centraal element in het zelfbewustzijn en de beleidsplannen van de nationale en supranationale beleidsmakers in de EU werd (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001, p.63-64). Een duidelijke actie was bijvoorbeeld de verklaring van de Europese Raad van Luxemburg in december 1997 over de 50ste verjaardag van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Ook de steeds terugkerende discussies over een Handvest van fundamentele rechten en de toetreding van de EU tot het Europees Verdrag tot

bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (1950) schetsten het belang aan van deze waarden. In deze optiek kan ook het uitdelen van de Sacharovprijs sinds 1988, voor personen die zich onderscheiden hebben op vlak van de mensenrechten, door het Europees Parlement worden gezien. Naast deze voorbeelden kunnen nog talloze andere verklaringen en acties genoteerd worden waaruit blijkt dat de EU naast de verdragsteksten het belang van mensenrechten en democratie centraal stelde in zijn discours in de jaren '90.

Een cruciaal element voor deze aandacht en voor de EU acties en verklaringen was de uitbreiding naar Oost-Europa toe (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001). Zo was een van de belangrijkste argumenten van voorstanders in het debat over de uitbreiding dat dit de mensenrechten en democratie zou promoten. Door uit te breiden zouden deze waarden namelijk in deze landen verankerd worden. Dit denken kwam ook sterk terug in het discours van de Europese instellingen. Hiermee samenhangend was de hulp (via onder andere PHARE) en het mogelijke lidmaatschap conditioneel aan het voldoende bereiken van de Kopenhagen-criteria (1993)¹ waarvan de politieke criteria als belangrijkste factor werd beschouwd (De Witte, Toggenburg, 2004). Bovendien zorgde het veelvuldige contact met en de vragen tot lidmaatschap van de Centraal- en Oost-Europese landen ervoor dat de "oude" lidstaten zichzelf anders gingen bekijken. Men ging zich namelijk meer systematisch vergelijken met de "nieuwe" lidstaten (de uit-groep) zodat de zelfdefinitie van de EU-15 landen meer ging afhangen van de verschillen met de uit-groep. Dit was, zoals gezegd, sterk op normatieve bepalingen gericht. Onder andere door dit proces traden er veranderingen op in zowel het formele acquis als in de meer informele normen (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001, p.3-4). Daarom geven deze auteurs aan de uitbreiding een groot belang voor de ontwikkeling van de normatieve dimensie in de EU:

---

¹ Deze bestonden uit drie criteria:

- een politiek criterium: het land moet stabiele instellingen hebben die de democratie, de rechtsstaat, de mensenrechten en het respect voor en de bescherming van minderheden garanderen;
- een economisch criterium: het land moet een functionerende markteconomie hebben en het hoofd kunnen bieden aan de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de EU;
- het criterium van het acquis communautaire: het land moet de verplichtingen die het lidmaatschap met zich meebrengt, aankunnen, en met name de doelstellingen van een politieke, economische en monetaire unie kunnen onderschrijven.

In sum, the enlargement process significantly strengthened the idea that the EU had an obligation to promote human rights and democracy both internally as externally, even if this meant interfering in states' domestic affairs (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001, p.64).

In de verdragen en de formele bevoegdheden was er een sterke evolutie te zien. Zo werden met het verdrag van Maastricht (1992) voor het eerst de mensenrechten in de verdragen ingeschreven. Er diende vanaf nu de grondrechten intern gerespecteerd te worden volgens lid 2 van artikel F:

De Unie eerbiedigt de grondrechten, zoals die worden gewaarborgd door het op 4 november 1950 te Rome ondertekende Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden en zoals zij uit de gemeenschappelijke constitutionele tradities van de Lid-Staten voortvloeien, als algemene beginselen van het Gemeenschapsrecht.

Hierdoor werd eigenlijk de jarenlange jurisdictie van het Hof van Justitie geformaliseerd in de verdragen. Enkele jaren later, met het verdrag van Amsterdam (1997), werd er een volgende stap genomen. Zo werden in artikel 6 VEU de waarden waarop de EU zich berust werden duidelijk bepaald:

De Unie is gegrondvest op de beginselen van vrijheid, democratie, eerbiediging van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en van de rechtsstaat, welke beginselen de lidstaten gemeen hebben.

Bovendien kwam er een bestraffingprocedure (artikel 7 VEU) zodat lidstaten die deze waarden overtraden, gestraft konden worden. Dit voorstel was een gezamenlijk initiatief van de Oostenrijkse en Italiaanse ministers van buitenlandse zaken en was in de eerste plaats gericht tegen de Centraal- en Oost-Europese landen eens zij tot de Unie behoorden. Dit uit vrees voor een herval op vlak van de mensenrechten (De Witte, Toggenburg, 2004). Het strafmechanisme van Amsterdam werd in het verdrag van Nice (2001) wel weer wat hervormd na de Haider-kwestie (zie supra).

Ook op vlak van wetgevingsbevoegdheden kwam er in de jaren '90 vooruitgang. Zo hadden de Europese instellingen al de bevoegdheid om wetgeving te maken tegen discriminatie op basis van geslacht (art. 141 (ex art.119) VEG) en nationaliteit (art.12 VEG). Deze 2 artikelen werden bovendien zeer ruim geïnterpreteerd en leverden een relatief uitgebreide wetgeving en vooral jurisdictie op. Met het verdrag van Amsterdam (1997) kon nu echter ook discriminatie op vlak van ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid (met eenparigheid

van stemmen) bestreden worden via artikel 13 (VEG). Ten slotte kan in deze context ook artikel 29 (VEU) nog aangehaald worden dat stelt dat de politie en justitie van de lidstaten gezamenlijk zullen optreden om racisme en vreemdelingenhaat te voorkomen en te bestrijden.

Op basis van artikel 13 (VEG) zijn al 2 richtlijnen uitgevaardigd, namelijk de “richtlijn 2000-43-EG van de raad houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming” en de “kaderrichtlijn voor gelijke behandeling in werkgelegenheid en beroep 2000-78-EG van de raad”. De eerste richtlijn kent veel bepalingen rond arbeid terwijl de tweede richtlijn de lidstaten verplicht om wettelijke maatregelen te nemen tegen discriminatie op vlak van arbeid; maar waar dit begrip wel al ruimer geïnterpreteerd wordt. Bovendien is het via deze richtlijnen mogelijk om stimuleringsmaatregelen tegen discriminatie te nemen. Ook is er nu de “richtlijn betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid” in onderhandeling op basis van artikel 13 (VEG). Hierdoor zou discriminatie ook in een aantal zaken buiten de arbeidsfeer verboden worden zoals onderwijs of sociale zekerheid.

In Nice werd ten slotte ook het handvest van de grondrechten ondertekend. Hierin staan voornamelijk de rechten die de burgers van de EU genieten, beschreven in 7 hoofdstukken (waardigheid, vrijheden, gelijkheid, solidariteit, burgerschap, rechtspleging en algemene bepalingen). Er staan de klassieke politieke rechten en vrijheden in (met inbegrip van bescherming tegen de (EU) overheid), maar ook een aantal sociale rechten en verplichtingen tot milieubescherming of consumentenbescherming. Het is dus ruimer dan de klassieke rechtenverlenende teksten vanuit het Verlichtingsdenken, dat wel duidelijk aanwezig is. Het onderstreept namelijk het belang dat de Unie hecht aan mensenrechten en de basisregels van de liberale, democratische rechtstaat.

Sap (2003) zegt over de tekst dat het een “krachtige en inspirerende formulering van gemeenschappelijke waarden en uitgangspunten” is. Fossum (2003) erkent deze opinie enigszins en bevestigt het feit dat de EU mensenrechten belangrijk acht, maar maakt wel een aantal bedenkingen. Zo stelt hij dat de waarden beschreven in de preambule niet concreet omschreven worden of verwijzen naar een specifieke Europese cultuur of traditie. Wel kan er verwezen worden naar de bepalingen over sociale solidariteit, die onder Brits toedoen niet erg uitgesproken zijn (Sap, 2003), maar niet naar culturele homogeniteit. Bovendien hebben veel waarnemers en ook initiatiefnemers ervan de symbolische rol van het handvest onderstreept voor de ontwikkeling van een Europees bewustzijn door de visualisering en institutionalisering van de normen waaraan de instellingen van de EU zich moeten houden (Lerch, 2003).

Het charter kent voorlopig echter wel nog geen juridisch bindende rechtskracht, maar wordt anderzijds wel als een belangrijke bron van *soft law* beschouwd (Craig, de Búrca; 2008). Met het recente verdrag van Lissabon (2007) zal dit veranderen en verwerft de tekst wel rechtskracht. Dit geldt wel niet voor Groot-Brittannië, Ierland en Polen die een opt-out bekomen hebben.

3.2. Beperkte effectieve mogelijkheden en verwezenlijkingen

Ondanks al deze mooie, ronkende verklaringen, verdragsteksten en manifesten blijft een echt intern beleid rond mensenrechten en democratie echter uit. Vaak wordt de coherentie tussen verklaringen en eisen in het extern beleid of ten opzichte van toekomstige leden vergeleken met de daadwerkelijke acties of institutionele structuur tegenover de eigen leden en instellingen. Hierbij hanteren vele auteurs het concept van “dubbele standaarden” om het grote verschil in inhoud van de EU acties tussen beide te duiden.

Het grote probleem rond mensenrechten is, naast de beperkte bevoegdheden, ook en vooral de bescheiden institutionele set-up (Weiler, 2004, p.65-66). Weiler bevestigt inderdaad dat er in de Europese Unie veel mogelijkheden zijn om je fundamentele rechten te laten beschermen via een rechtbank. Veel slachtoffers van wie deze rechten geschonden zijn, hebben echter vaak noch de kennis, noch de middelen om juridische bescherming te zoeken. Daarom zijn vooral effectieve programma's en agentschappen nodig om deze rechten echt en sterk te maken. Hier ontbreekt het de EU volgens hem dus aan. Zo bestaat er geen commissaris, geen directoraat-generaal (DG), geen horizontale actieplannen en nauwelijks budget om de fundamentele rechten naast juridische bescherming te versterken.

Hierbij maakt Weiler (2004, p.65-66) de vergelijking met het, weliswaar heel sterke, Europese competitiebeleid rond artikelen 81 en 82. Zo stelt hij een denkoefening voor waarbij dit beleid geen commissaris of DG kent dat monitort, onderzoekt, reguleert en overtredingen vervolgt. Dit zal leiden tot een sterk verminderde slagkracht/resultaten waardoor de doelstellingen voor eerlijke concurrentie onmogelijk gehaald zullen worden. Voor mensenrechten is dit echter wel de situatie. Er zijn wel normen, er is juridische controle, maar geen bevoegdheden en instellingen voor een echt beleid. Daarom concludeert hij dat de keuze voor een dergelijk beleid veel effectiever is voor de mensenrechten in de EU dan eender welk charter.

Ondertussen bestaan er wel een aantal monitororganen, zoals het EU netwerk van onafhankelijke experts van fundamentele rechten, dat jaarlijks rapporten opstelt over de staat van deze rechten en het pas opgerichte Europese agentschap voor de fundamentele rechten. Monitorrapporten van het EU netwerk van onafhankelijke experts van fundamentele rechten blijven echter vaag en leveren te weinig druk op de lidstaten en de Europese instellingen (Williams, 2004). Peers (2005) vreest dat dit ook zal gebeuren met het Europese agentschap voor de fundamentele rechten. Zo heeft dit als doel *“de betrokken instellingen, organen, instanties en agentschappen van de Gemeenschap en haar lidstaten wanneer zij het gemeenschapsrecht uitvoeren, bijstand en expertise te bieden op het gebied van de grondrechten om hen te helpen de grondrechten volledig te eerbiedigen wanneer zij op hun respectieve bevoegdheidsgebieden maatregelen nemen of acties ontwerpen (verordening nr. 168/2007).”* Dit zal concreet betekenen dat ze informatie zal vergaren en analyseren over de grondrechten en deze ook zal adviseren, publiceren en promoten. Maar het zal anderzijds geen beslissingsmacht en niet de bevoegdheid hebben om de situatie van de mensenrechten te monitoren in de lidstaten voor het nut/doel van artikel 7 van het EU verdrag. Ook zal het niet de legaliteit van gemeenschapshandelingen kunnen behandelen of overtredingen van lidstaten van verdragsverplichtingen in vraag kunnen stellen.

Wel kan beargumenteerd worden dat het bestaan van de EU op zich al een versterking van vrede, democratie en mensenrechten inhoudt, maar er kunnen anderzijds ook wel een aantal argumenten gegeven worden die het tegendeel beweren. Bovendien valt in deze analyse het buitenlandse beleid van de EU buiten beschouwing, dat door sommigen als sterke promotor van deze waarden aanzien wordt. Dit wordt echter ook weer door anderen tegengesproken. Daarnaast kent de EU, zoals boven vermeld, geen horizontale actieplannen voor mensenrechten. Ook hier kan wel genuanceerd worden dat de bevoegdheden van de EU zich voorlopig moeilijk lenen om in deze domeinen democratie, vrede, de rechtstaat, mensenrechten prioritair te maken.

Op intern vlak beschikt de EU dus, naast vooral artikel 13, eigenlijk nauwelijks over meer competenties dan de harde bevoegdheid om op te treden tegen lidstaten via artikel 7 voor een intern beleid rond haar basiswaarden. De geloofwaardigheid van de EU of ze werkelijk een hoeder is van deze principes in de Europese Unie zelf, hangt dus eigenlijk nauw samen met deze bepaling. Tot nu toe diende er zich 1 zaak aan wanneer de EU overgegaan is tot sancties ten opzichte van een lidstaat, namelijk Oostenrijk in 2000 (zie infra).

Uit dit alles blijkt dus dat het formele EU-beleid rond haar fundamentele waarden niet echt sterk genoemd kan worden. Vanuit constructivistische logica is dit moeilijker te verklaren. Ondanks de

grote nadruk op en het veelvuldige discours rond deze waarden bezit de EU nauwelijks formele bevoegdheden (buiten artikelen 7 en 13). Toch geven theoretici in deze school aan dat er veel informele processen spelen waardoor actoren gesocialiseerd worden in de normen die de EU wil uitdragen. Ook geven een aantal auteurs aan dat de fundamentele waarden de legitimiteit voor de EU en het vertrouwen tussen de verschillende bevolkingen kunnen verhogen. Anderen betwisten dit echter en wijzen juist op de grote verschillen in invulling van deze waarden en op het belang van deze interpretaties voor de betreffende samenlevingen. Deze logica's van diepe diversiteit en "fundamentele grenzen" (zie supra) wijzen juist op het gevaar voor (politiek) conflict als de EU zich te veel inmengt in deze normatief geladen kwesties. Deze beide invalshoeken zullen nu uitgebreid behandeld worden.

4. THEORETISCH KADER

De centrale onderzoeksvraag in deze verhandeling is of het EU-ingrijpen (en welk dit is) op basis van de gemeenschappelijke waarden vermeld in artikel 6 (art. 2 in verdrag van Lissabon) potentieel conflicterend of samenbrengend is tussen de lidstaten en hun bevolkingen. Op basis hiervan zullen theoretische argumenten vanuit vooral constructivistische hoek gegeven worden die ofwel het samenbrengende of die het conflicterende karakter benadrukken.

4.1. Fundamentele waarden als motor van vertrouwen en herkenning

4.1.1. Waarden, Rollen, Normen voor EU actoren

Zoals in het vorige hoofdstuk aangegeven, heeft de EU in de jaren '90 een sterk discours t.o.v. haar waarden gevoerd, zodanig zelfs dat ze het ging opnemen in haar zelfbewustzijn en bijgevolg in haar acties (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001). Dit past sterk in een constructivistische logica, met haar nadruk op ideeën, waarden, rollen, identiteit als belangrijke voorspellers van beslissingen. In deze logica kan er inderdaad aangegeven worden welke processen er spelen die zorgen dat de fundamentele waarden, die uitgegroeid zijn tot sterke normen, overgedragen worden aan de betrokken actoren (staten en personen).

Vertrekpunt in de constructivistische logica is dat politieke actoren (zowel individuen, staten of supranationale organisaties) niet enkel op basis van hun belangen handelen. Ook concepties van wie ze zijn, hoe anderen hen zien, waarvoor ze staan, e.a. bepalen hun optreden. Deze identitaire gegevens zijn trouwens niet vast bepaald, maar krijgen vorm door middel van interactie. Bovendien wordt een belangrijke rol gegeven aan instituties in de overdracht van waarden en normen.

In de onderzoeksopzet van deze verhandeling is het vooral interessant te weten hoe waarden kunnen evolueren tot normen en welke rol internationale organisaties (IO's) (als de EU) hier spelen. De EU is voor deze logica trouwens sterker vatbaar door het dichte institutionele netwerk. Buhr (2007, p.9) stelt dat staten en IO's wederzijds constitutief zijn en dat internationale organisaties aldus staten hun belangen en denken kunnen beïnvloeden. Johnston (2001) stelt dat het ontstaan van normen voor staten gebeurt door middel van socialisatie. Hierbij wordt hij gevolgd door Ulfgard (2005, p.40-42) die stelt dat door een succesvolle (micro)socialisatie, actoren de waarden en normen (die mede hierop gebaseerd zijn) van die sociale structuur, gemeenschap, of organisatie zullen internaliseren. Door dit proces zullen deze actoren zichzelf identificeren met deze gemeenschap

waardoor ze zich gebonden gaan voelen door haar normen en waarden. Dit zal hun zelfperceptie beïnvloeden en wat zij als hun belangen ervaren (Risse en Wiener, 1999, p.202). Dit wordt door March en Olsen (1989, p.160-161) als volgt verwoord:

In other words, "individual actors become socialized into institutionally defined roles, learn the norms and rules associated with these roles, and act appropriately by "fulfilling the obligations of a role in a situation"" (March and Olsen 1989).

Dit verloop van socialisatie steunt op verschillende processen. Johnston (2001) ziet vooral sociale overtuiging en invloed als sterke middelen. Overtuigingsprocessen in de instituties van de IO maken dat actoren hun identiteit en belangen herdefiniëren zonder dat ze hierbij materiële belangen bij hebben. Op basis van argumenten worden ze "overtuigd" van een bepaald idee of norm. Dit proces zou volgens Johnston (2001) vooral opgaan voor nieuwe leden van de organisatie. Als tweede socialisatiemiddel geeft hij sociale invloed aan. Dit houdt in dat staten aangemoedigd worden tot een bepaald gedrag door middel van sociale (en geen materiële) straffen en beloningen. Dit proces zou meer opgaan voor leden die al langer lid zijn van de IO. Dit komt omdat deze landen de normen al sterker geïncorporeerd hebben en eerder vatbaar zijn om over te komen als hypocriet en inconsistent.

Checkel (2001, p.410) geeft dezelfde logica weer. Hij heeft het over sociaal leren en sociaal protest/mobilisatie. Sociaal leren, sterk gelijkend op Johnston's sociale overtuiging, is voor hem het proces waarbij actoren nieuwe belangen en voorkeuren krijgen zonder dat ze hierbij een materieel belang bij hebben. Dit gebeurt door middel van interactie in een bredere institutionele context. Sociaal protest/mobilisatie slaat op een soort naming-blaming-shaming effect. Een staat wordt namelijk tot een "pro-norm" gedrag gestuurd door binnenlands en transnationaal protest of actie als deze zich niet conformeert naar de supra- of transnationale norm.

Dat de EU in dit verband haar leden wil socialiseren naar prodemocratische en –mensenrechten normen is voornamelijk sinds de jaren '90 erg sterk aanwezig. Schimmelfennig (2000, p.117-120) heeft het in dit kader over een "liberale orde" die de EU via de socialisatie van actoren (en dan vooral de nieuwe lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa) wil promoten. Buhr (2007, p.10) geeft nog aan dat er in de constructivistische literatuur ook een grote aandacht is voor de legitimiteit van deze normen en de normatieve homogeniteit van de EU. Dit laatste wordt zelfs door een aantal auteurs, volgens Buhr (2007, p.10), als een noodzakelijke voorwaarde beschouwd voor een sterke integratie van supranationale organisaties als de EU. Daarom komt hij tot de vaststelling dat landen die voorstander

zijn van een sterkere integratie een incentive hebben tot norm convergentie. Dit idee wordt ook opgepikt door Eriksen en Fossum (2004) die echter het potentieel conflict tussen een aantal kernlanden en de rest benadrukken (zie supra).

Als we deze processen toepassen op het gebied van mensenrechten, democratie en de rechtsstaat kunnen we interessante gevolgtrekkingen maken. Ten eerste zijn deze waarden fundamenteel voor de EU. Zo worden ze als de “grondwaarden” in de verdragen vermeld, is tegemoetkoming eraan een onvoorwaardelijke eis voor toetreding en komen ze heel vaak terug in het discours van EU-instellingen en -personen. Daarom komt Burgess (2006, p.3-4) dan ook tot de vaststelling dat deze waarden zowel een bron van identiteit voor de EU, een doel voor haar handelen, een bron van intergouvernementele eenheid tussen haar lidstaten en een basis voor de rechten van haar burgers (kunnen) zijn.

Als er verder geredeneerd wordt vanuit dit gegeven, dan kan er vanuit een constructivistische logica (role of appropriateness) verwacht worden dat de EU hier een sterk beleid rond zou voeren. Dit is echter niet het geval (zie infra). Een tweede denkrichting zou kunnen zijn dat de lidstaten en andere actoren in de EU-instituten deze waarden als een sterk bindmiddel gaan beschouwen, er zich aan houden en bij gevallen als dit niet zo is, ze een openlijke coalitie hiertegen gaan vormen. Dit doordat het zo’n belangrijk kader is, door het feit dat alle landen moeten voldoen aan deze waarden alvorens te kunnen toetreden en door de processen van socialisatie. Deze “name and blame” strategie zou volgens de logica van Checkel (2001, p.410) dan moeten leiden tot “pro-norm” gedrag.

4.1.2. Toepassingen op gebied van de bevolkingen

Naast de processen en verwachtingen op het vlak van de lidstaten en EU-elites, kunnen deze waarden ook een belangrijke rol spelen in het binden van de verschillende volkeren binnen de EU. Zo hebben verscheidene auteurs stellingen geponneerd waarbij ze aangeven waarom de onderliggende waarden in de EU de verschillende landen en bevolkingen kunnen samenbrengen. Zo geeft Tarschys (2005, p.27-28) aan dat een aantal fundamentele onderliggende waarden binnen een (heterogene) institutie voor een belangrijke mate van wederzijdse herkenning kunnen zorgen. Zo vindt hij dat deze een kern van principes kunnen creëren die mensen, die op andere zaken erg kunnen en mogen verschillen, accepteren. Dit zorgt voor sociale vrede en vertrouwen in een pluralistische context en biedt tevens een platform voor actie.

Toggenburg (2004, p 7-11) gaat verder op deze weg en past deze visie toe op de EU. Volgens hem identificeren gemeenschappen zichzelf inderdaad mede door middel van gezamenlijke kenmerken. Daarom moet er een minimum niveau van homogeniteit zijn, en dit kan via gemeenschappelijke waarden. Bovendien zullen ze, als ze deze homogeniteit willen behouden (dat noodzakelijk is om de gemeenschap samen te laten werken), actief deze principes moeten verdedigen en opvolgen.

Toggenburg (2004, p 7-11) onderscheidt 3 categorieën waarden in de context van de EU. Ten eerste heeft hij het over de "*founding values*". Dit zijn die waarden die als de politieke drijfveer voor de creatie van de Europese instellingen worden beschouwd. Deze bevatten volgens hem de oprichting van een politiek gebied van vrijheid en vrede, welvaartscreërende markteconomieën en een steeds verdere integratie tussen de lidstaten. Deze principes zijn volgens Toggenburg (2004, p.7-11) niet enkel politiek van aard, maar zijn ook terug te vinden in concrete verdragsverplichtingen. Dit in tegenstelling tot de tweede categorie, deze van de "*European ideas*". Hier doelt hij op ideologische, culturele, ... waarden die een gemeenschappelijke Europese cultuur, denkbeeld moeten staven. Deze blijven hangen op het abstracte en niet legale omdat het moeilijk te bepalen is wat juist Europees zou zijn. Hierdoor zijn deze waarden ook moeilijk concreet te gebruiken. Een voorbeeld dat hij voor deze categorie geeft, is het idee dat het huidige Europa opgebouwd is vanuit de Verlichtingsidealen of uit het christelijke geloof. Ten laatste onderscheidt Toggenburg (2004, p. 7-11) de "*common legal principles*" als Europese waarden. Dit zijn die principes die ook in het *acquis communautaire* als dusdanig vermeld staan. Voorbeelden hiervan zijn democratie, de rechtsstaat, vrijheid en andere fundamentele mensenrechten. Uit zijn opdeling is vooral de derde categorie interessant aangezien enkel deze door de EU gezamenlijk onderschreven wordt en toch relatief concreet is. Dit in tegenstelling tot categorie 1 en 2.

Ook kan een duidelijke Europese waardenset bijdragen om het project Europa meer zin te geven tegenover de burger en zo de befaamde kloof tussen hem/haar en Brussel te verkleinen (Lerch, 2003). Zoals al boven aangegeven, worden de fundamentele waarden namelijk ook door de bevolking gesteund. Dat deze gedachtegang ook zijn weg vindt in het denken van Europese beleidsmakers maakt Seeger (2007, p.1-4) duidelijk. Zo was het voor het Duitse voorzitterschap in 2006 duidelijk dat oude legitimiteitsmakers als "Europa als vredesproject" niet meer voldeden en drukte ze in haar communicatie mede sterk op het concept van de EU als "waardengemeenschap" door. Hierin wou men vooral de link tussen waarden en concrete beleidsprojecten benadrukken. Seeger (2007, p.5) kan zich vinden in deze gedachtegang van een debat over de waarden van de EU en acties rond deze, maar benadrukt wel dat een dergelijk discours en acties consequent en open

moeten gebeuren in meerdere lidstaten. Enkel dan kunnen de fundamentele waarden een basis van legitimiteit voor de EU zijn.

Reinprecht (2001, p.149-152) gaat nog een stap verder in dit denken en stelt dat supranationale organisaties zelfs niet kunnen functioneren op lange termijn zonder de ontwikkeling van een gemeenschappelijke waardebasis die de burgers informeel bindt. Waarom zouden de lidstaten namelijk bevoegdheden afstaan en beslissingen respecteren, als ze zich niet kunnen identificeren met de supranationale organisatie? Voor de burgers geeft ook hij aan dat men via een basis van waarden een proces kan creëren waardoor de burgers zich met de EU kunnen identificeren. Wel geeft hij, net zoals Melchior (2001), aan dat de mate van kennis en verbondenheid met een algemene waardebasis ook sterk samenhangt met de sterkte van integratie. Als deze stopt of terugloopt, zal de natiestaat de enige grondlaag voor de referentie van waarden van de burgers in Europa blijven.

Follesdal (2006, p.160-161) volgt deels deze argumentatie van Reinprecht (2006). Hij heeft het over het belang van vertrouwen en gezamenlijke verwachtingen tussen politici en burgers voor de stabiliteit van de EU. Dit komt omdat de EU gekenmerkt wordt door een hoge mate aan complexe onderlinge afhankelijkheid waardoor jouw welzijn mee afhangt van de andere lidstaten. Hij geeft aan dat mensenrechten een van de zaken kunnen zijn die dit vertrouwen en verwachtingen mee kunnen creëren (Follesdal, 2006, p.168). Deze reguleren namelijk het gedrag tussen overheden en burgers, maar kunnen dit ook doen tussen de overheden van de lidstaten. In sommige casussen zouden overheden zelfs gebonden kunnen zijn door een hogere norm. De nood tot vertrouwen zou aldus tot een hogere mensenrechtennorm kunnen leiden.

Een andere interessante invalshoek in deze discussie wordt door Etzioni (2007) gegeven. Een deel van Etzioni's redenering ligt helemaal in de lijn met de andere auteurs in deze paragraaf. Zo geeft hij (2005, p. 33-34) aan dat het belangrijk is voor de EU, als gemeenschap, om een algemene grondlaag van kernwaarden te hebben. Deze kunnen namelijk legitimiteit en loyaliteit geven aan de Europese instituties. Dit zal gebeuren als de EU handelt in naam van deze waarden. Deze kern van principes hoeven echter niet "all compassing" te zijn. Hij geeft immers aan dat er inderdaad ruimte kan zijn voor nationale interpretaties op normatieve posities, zoals bijvoorbeeld euthanasie of andere nationaal gevoelige dossiers. Er is dus een soort van meerlagigheid in zijn concept waarbij de verschillende niveaus elkaar aanvullen, maar waar de echte kern fundamenteel is.

Dit is eigenlijk min of meer een beschrijving van de huidige situatie van de EU, ware het niet dat Etzioni (2005) de gemeenschappelijke kern ruimer aanziet dan wat in de verdragen staat en dat hij nog geen gemeenschap op Europees niveau ziet rond een normatief kader. Om dit te bereiken komt hij met een voorstel dat compleet ingaat tegen wat de auteurs in het volgende deel beweren. Hij heeft over “moral dialogues”. Dit zijn publieke discussies die zich rond waarden concentreren en niet rond louter belangen. (Etzioni, 2005, p.36). Deze debatten moeten wel grensoverschrijdend gehouden worden en in grote schaal over de politieke instellingen heen tot bij het grote publiek. Zulke transnationale debatten hebben volgens hem in het verleden effectief geleid tot gezamenlijke posities en acties. Als Etzioni’s redenering doorgetrokken wordt op gebied van de EU en zijn fundamentele waarden, dienen er hier dus grote debatten over gehouden te worden zonder dat er concrete belangen achter zitten. Dit zal dan leiden tot gezamenlijke posities, acties en bijgevolg tot een groter vertrouwen en loyaliteit ten opzichte van de EU.

4.1.3. Hypotheses

Al deze auteurs leggen dus sterk de nadruk op gemeenschappelijke waarden als punt van wederzijdse herkenning, vertrouwen en actie. Bovendien halen ze ook aan dat de EU hier, om dit kenbaar te maken, concrete beleidsdaden rond moet uitvoeren. Ook wordt aangehaald dat de fundamentele waarden een punt van identificatie met de EU voor de burger kunnen zijn en bijgevolg de legitimiteit van de EU kunnen verhogen. Voor de lidstaten geven Reinprecht (2001) en Follesdal (2006) dezelfde logica van herkenning en vertrouwen weer. Daarenboven geldt dat de elites van de statelijke instellingen gesocialiseerd worden door contact in de Europese instellingen. Deze auteurs veronderstellen dus dat de nadruk op waarden en het voeren van een beleid rond deze fundamentele principes door de EU, een positieve zaak kan zijn voor het onderliggende vertrouwen tussen de verschillende bevolkingen en lidstaten en voor de legitimiteit van de EU.

Daarom kan er vanuit deze invalshoek de volgende hypothese getrokken worden: Als de EU duidelijk handelt (en eventueel sanctioneert) op basis van haar waarden, zal het vertrouwen in de EU en tussen de verschillende bevolkingen toenemen. Dit zal bijgevolg de legitimiteit verhogen van de Unie en misschien zelfs een positieve invloed kunnen hebben voor de verbondenheid met Europa en een Europese identiteit.

4.2. Posities die wijzen op gevaar op conflict

Vanuit verschillende hoeken bestaat er, zonder dat ze de constructivistische nadruk op identitaire logica's en verklaringen verwerpen, echter kritiek op de stellingen van de in punt 3.1. besproken theoretische benaderingen. Bepaalde supranationale ingrepen op basis van de fundamentele waarden worden door hen eerder als een bron van conflict dan als een stimulus voor samenwerking en herkenning beschouwd.

4.2.1. Transactionalisme

Als eerste invalshoek wordt hier het transactionalisme gekozen. Ondanks de ouderdom van Deutsch' werk is zijn analyse over "security communities" nog steeds relevant en erg bruikbaar in deze analyse. Vooral het feit dat hij waarschuwt dat een te snelle institutionalisering van een supranationaal orgaan kan leiden tot conflict, is interessant.

Boeiend aan Deutsch' benadering is dat hij al heel vroeg het belang van sociale factoren benadrukt. Zo hangt integratie volgens hem samen met vertrouwen en gemeenschapsgevoel onder de bevolking en niet met politiek-juridische samenwerking of institutionalisering. Hierdoor wordt gewelddadig conflict uitgesloten:

A SECURITY COMMUNITY is a group of people which has become "integrated"

By integration we mean the attainment, within a territory, of a "sense of community" and of institutions and practices strong enough to assure for a "long" time, dependable expectations of "peaceful change" among its populations."

By SENSE OF COMMUNITY we mean a belief on the parts of the individuals in a group [that] social problems must be solved by peaceful change [i.e.] by institutionalized procedures without resort to physical force."

By PEACEFUL CHANGE we mean: the resolution of social problems, normally by institutionalized procedures, without resort to large-scale physical force". (Deutsch, 2006, p. 70)

Deutsch geeft twee soorten "security communities" aan. Enerzijds kan deze "amalgamated" zijn. Dit houdt in dat twee of meer vroeger onafhankelijke eenheden samenvloeien in een groter geheel met een gezamenlijke overheid. Dit kan een federaal of een unitair type zijn. Deutsch (2001, p.83) geeft elf voorwaarden om hiervan te kunnen spreken, waaronder "wederzijdse comptabiliteit van belangrijkste waarden". Anderzijds kan een "security community" ook "pluralistisch" zijn, waarbij de

eenheden hun onafhankelijkheid behouden en dus niet opgaan in een groter geheel. Ook hier moet er sprake zijn van een comptabiliteit van de belangrijkste waarden (Deutsch, 2001, p.10-71).

Voor de EU en voor deze analyse is dit concept erg interessant. Zo wordt de EU algemeen beschouwd als een “security community”, maar er blijft wel een grote onduidelijkheid over welk type (Adler en Barnett, 1998). Op het eerste zicht is dit hier ook niet zo belangrijk omdat voor beide een normatieve waardebasis noodzakelijk is. Toch moet de EU over een mate van “amalgation” beschikken om de vrees van Deutsch voor desintegratie te kunnen onderschrijven. Dit wordt algemeen wel onderschreven (Waever, 1998).

De vrees voor desintegratie moet hier echter niet letterlijk genomen worden. Deutsch heeft het inderdaad vooral over vreedzaam samenleven en dat het uiteenvallen van “security communities” dus de mogelijkheid op het gebruik van geweld terug openlaat. Deze verregaande veiligheidsconcepties en desintegratievrees, is niet de vrees of bedoeling die ik wil aantonen. Maar wel een veel lichtere variant, namelijk het verschijnen van politieke conflicten of een daling in legitimiteit voor de EU en een stijging van wederzijds ongenoegen.

Dat dit mogelijk is in “security communities”, werd door Deutsch (2003) al duidelijk gemaakt. Zo stelt hij dat in de eerste fases van integratie van een politieke organisatie, de leden misschien beter niet discussiëren over en niet te veel belang hechten aan zaken die tot te grote verdeeldheid blijken te leiden. Dit is zeker het geval als deze gevoelige zaken samenvallen volgens territoriale lijnen. Als deze waarden immers gepolitiseerd worden, bestaat namelijk het gevaar dat staten of groepen dit als een illegitiem ingrijpen in hun waardesystemen beschouwen. Dit kan dan tot desintegratieve en zelfs tot afscheidingsbewegingen leiden. De vraag is of de EU na 5 decennia van integratie deze fase nog niet ontgroeid is.

Adler en Barnett (1998, p.431-432), die het concept “security community” recentelijk vernieuwd en terug in de aandacht geplaatst hebben, geven net als Tuscisny (2007, p.5) ook aan dat de normatieve dimensie van de integratie heel belangrijk kan zijn in periodes wanneer een “security community” naar een volgende fase overgaat. Zulke momenten kunnen occasioneel voor komen (zoals conflicten in de gemeenschap of met 3^e partijen of wanneer men overgaat tot een substantiële verhoging van bevoegdheden, ...) en kunnen als een “test” gezien worden. In deze tijdstippen is een normatieve consensus erg belangrijk om te kijken wie we zijn als gemeenschap. Deze momenten kunnen dan gezien worden als vertrouwensmakende- of eroderende oefeningen. Zo kan met wat creatieve vrijheid eigenlijk ook de uitbreiding naar Centraal- en Oost-Europa in zo’n schema ingepast worden.

Bovendien wijzen deze auteurs er ook nog op dat de processen die geleid hebben tot een “security community” er ook voor kunnen zorgen dat deze terug ten onder gaat aan fragmentatie. Dit gebeurt als het vertrouwen tussen de leden wegvalt. Dit kan gebeuren via illegitiem aangevoeld ingrijpen in waardesystemen. Toch moeten zulke zware voorspellingen (in het kader van security communities) niet snel verwacht worden aangezien de fundamentele waarden over heel de EU sterk gedeeld worden. Anderzijds wijzen deze auteurs er dus ook op dat normatieve aspecten in het integratieproces een belangrijk en eventueel destructief aspect kunnen zijn.

4.2.2. Weiler's Constitutionele tolerantie en waardeconflict

Weiler neemt in dit debat een interessante positie in. Enerzijds legt hij sterk de nadruk op de unieke aard van de EU en de hiermee samenhangende vorm van legitimiteit in de vorm van constitutionele tolerantie. Hierin worden de onderliggende gemeenschappelijke waarden tussen de lidstaten gezien als een vorm van erkenning en samenwerking. Anderzijds stelt hij ook dat een te grote nadruk op deze waarden een bron van (eerst juridisch) conflict kan worden omdat er zoveel verschillen bestaan tussen de lidstaten en zelfs regio's over de concrete invulling van deze waarden. Hij heeft het hierbij niet zozeer over de grote principes, maar over het niveau hier onder. Zo is er volgens hem namelijk geen Europese positie over abortus, sociale rechten, vrijheid van meningsuiting, ... als onderdeel van de algemeen aanvaarde waarden van mensenrechten, democratie en vrede.

Het tolerantieprincipe

Het startpunt in Weilers redenering is dat de EU (in/sinds) zijn ontstaan een interessante tegenstelling kent tussen het supranationale karakter van het legale kader en het intergouvernementele van de besluitvorming. Dit contrast is vandaag ook nog steeds van toepassing op het vlak van de verschillende identiteiten binnen de Europese Unie. Zo bestaat er volgens Weiler geen (één) Europees demos en worden de inwoners van de overige lidstaten nog steeds als “andere” beschouwd. Desondanks worden de Europese verordeningen, richtlijnen en beschikkingen aanvaard en zelfs als hoger recht dan het nationale beoordeeld. Dit is een unieke situatie, want in elke federatie waar een dergelijke constitutionele aanvaarding aan de hogere regels wordt geëist, ligt de hoogste autoriteit en soevereiniteit bij het “federale” demos. Dit is dus niet het geval in de EU, hier blijft de natiestaat en bijgevolg de natie, het voornaamste autoriteits- en identiteitspunt.

Dit contrast is de basis van wat Weiler het principe van constitutionele tolerantie noemt en dat het resultaat is van de politieke structuur van de EU als “een steeds hechter verbond tussen de volkeren van Europa”. Zo wordt het 1-natie-ideaal verworpen en aldus de rijke verscheidenheid aan verschillende (politieke) culturen, volkeren en identiteiten erkend. Om uit deze grote diversiteit een werkbaar geheel te maken dat de “anderen” respecteert en als een samenhangend geheel voelt, is het volgens Weiler (2003, p.19-21) noodzakelijk om een hoog peil van tolerantie (op zowel individueel als op maatschappelijk niveau) te hebben.

Dit principe van tolerantie wordt teruggevonden in de politieke organisatie van de EU. Zo worden, net als in een normale democratie, de regels van een meerderheid aanvaard, maar zonder dat hiertegenover staat dat beiden lid zijn van 1 demos/volk. Normaal gesproken wordt dit als onderwerping aanzien. Zo stelt hij: *It is a remarkable instance of civic tolerance to accept to be bound by precepts articulated not by ‘my people’ but by a community composed of distinct political communities: a people, if you wish, of others. I compromise my self-determination in this fashion as an expression of this kind of internal—towards myself—and external—towards others—tolerance.*(Weiler, 2003 p.20-21).

Waarom aanvaarden de burgers de beslissingen van de EU dan? Dit komt omdat de Europese samenlevingen ervan overtuigd zijn dat ze een aantal basiswaarden en normen gemeen hebben om voldoende vertrouwen in de “andere” te hebben (Baykal, 2005, p.52). Bovendien is deze aanvaarding consensueel en wordt ze constant vernieuwd doordat er geen formele grondwet bestaat. Hierdoor blijven de lidstaten de meester van de verdragsprincipes en niet de EU. Dit maakt dat volgens Weiler onderwerping is gevraagd en niet geëist. Dit maakt hij duidelijk met een vergelijking met Canada: *The Quebecois are told: in the name of the people of Canada, you are obliged to obey. The French or the Italians or the Germans are told: in the name of the peoples of Europe, you are invited to obey. In both, constitutional obedience is demanded. When acceptance and subordination is voluntary, and repeatedly so, it constitutes an act of true liberty and emancipation from collective self-arrogance and constitutional fetishism: a high expression of Constitutional Tolerance* (Weiler, 2003, p. 21).

Het Principe van tolerantie vormt dus een soort samenhangend gevoel dat door de gedeelde waarden en het onderlinge vertrouwen sterk genoeg is om grenzende samenlevingen naar elkaar toe te trekken, maar dat anderzijds toch week genoeg is om de fundamentele grenzen, die deze stellen, niet te overtreden (zie infra).

Fundamentele grenzen

Hierboven werd al verwezen naar het feit dat de EU gezamenlijke waarden nodig heeft, maar dat de lidstaten toch fundamentele grenzen tegen de EU-invloed willen behouden. Dit kan plaatsvinden op vlak van integratie, maar ook op basis van de basiswaarden van de EU, namelijk mensenrechten en democratie. Deze worden namelijk per samenleving anders geïnterpreteerd en bepaald. Aldus kan volgens Weiler ook op gebied van deze waarden fundamentele grenzen² getrokken worden. Hij heeft het in deze situatie in de eerste plaats over juridisch conflict tussen verschillende interpretaties ervan, maar politiek conflict is niet uitgesloten.

Het vertrekpunt in zijn redenering is het feit dat zelfs in een cultureel sterk gelijkend gebied als West-Europa er verschillen bestaan over hoe de mensenrechten geïnterpreteerd worden (2004, p.65). Dit komt omdat de invulling van deze rechten per samenleving bepaald wordt en dat hierbij de plaatselijke geschiedenis en cultuur een grote rol spelen. Dit punt illustreert Weiler met een aantal voorbeelden. Het eerste en voornaamste voorbeeld is de vrijheid van meningsuiting (Weiler, 1999, p.105). Dit is een fundamenteel mensenrecht, maar kan erg verschillend geïnterpreteerd worden buiten de minimumstandaard. Hier maakt hij de vergelijking tussen de VS en Duitsland op het gebied van de Holocaust als uitersten op een continuüm om zijn punt duidelijk te stellen. Door de verschillende geschiedenissen en culturen wordt dit principe helemaal verschillend geïnterpreteerd, zonder dat er gesteld kan worden dat de ene beter is dan de andere. Deze verschillen in interpretatie zijn echter erg belangrijk voor de specifieke identiteiten van de betreffende samenlevingen: *It is through these differences that societies at times define some of their core values which go to their very self-understanding - their particularized identity rooted in history and social and political culture* (Weiler, 1999, p.105).

De toepassing van de mensenrechten kan echter vele verschillende zaken omvatten en de combinatie ervan is dus een specifieke mix per samenleving. Dit kan gaan over keuzes zoals: hoe ver kan gegaan worden in criminaliteitsbestrijding, eigendomsrechten, de mate dat de overheid in het economische leven kan en mag ingrijpen, welke ingrepen mogen in het persoonlijke leven, enzovoort. Vaak zijn deze rechten verankerd in een grondwet, wat ze dan nog fundamenteler voor de maatschappij maken. Vele van deze rechten worden, zoals gezegd, echter erg verschillend

---

² Weiler (1999, p. 103-104) omschrijft fundamentele grenzen als volgt: I use the term fundamental boundaries as a metaphor for the principle of enumerated powers or limited competences which are designed to guarantee that in certain areas communities (rather than individuals) should be free to make their own social choices without interference from above.

geïnterpreteerd in de lidstaten van de EU. De Unie zal deze mix dan ook in zijn beleid moeten laten doorwegen wil het zijn legitimiteit behouden.

Er zullen echter problemen opduiken als er veelvoudig hoge eenvormige normen voor de verschillende leden zullen opgelegd worden. Dit is niet het geval met het Europees Hof van de Mensenrechten (waar EU-leden verplicht lid van zijn) dat enkel minimumstandaarden oplegt (Weiler, 1999). Dat zou wel kunnen gebeuren als het Hof van Justitie of (politieke Europese instellingen) die weg zouden opgaan. Dit zou namelijk betekenen dat bepaalde uitspraken of acties door bepaalde lidstaten niet aanvaard zullen worden omdat misschien de “fundamentele grenzen” van 1, 2 of meer lidstaten overschreden zouden worden. De Europese instellingen moeten in hun acties dus deze nationale interpretaties in overweging nemen.

Grote crisissen zijn er voorlopig nog niet geweest omdat het Hof van Justitie deze “maximalistische” visie, van telkens een hoge standaard of ingaan tegen belangrijke interpretaties van lidstaten in dit veld, nog niet heeft toegepast. Toch blijven interpretaties soms erg moeilijk. Hier kan de uitspraak van het Hof van Justitie in de zaak “Society for the protection of Unborn Children against Ireland” als voorbeeld voor gegeven worden³. Voor de politieke instellingen, ligt de situatie niet veel anders. Enerzijds kent de EU weinig bevoegdheden in dit kader (zie supra) en is er de consensuele aard van de besluitvorming. Anderzijds kan er in bepaalde casussen gesproken worden van iets sterkere ingrepen van de politieke instellingen (zie infra).

Weiler geeft dus een belangrijke betekenis voor waarden in de context van de EU. Enerzijds zijn ze nodig om een gevoel van gemeenschap en vertrouwen te ontwikkelen (hoewel hij de waarden van de EU ruimer aanziet als enkel mensenrechten en democratie). Anderzijds mag er niet een te grote nadruk en hoge standaarden van de EU verwacht worden wegens het conflicterende karakter ervan. Dit omdat de loyaliteit van de bevolking nog steeds in de eerste plaats bij de (natie)staat ligt, waar ze zich ook in de eerste plaats blijven identificeren en waar de specifieke interpretaties van de grote

---

³ In deze zaak was de vraag de vraag gerezen of Ierse studentenorganisaties, op grond van het principe van vrij verrichten van diensten, informatie konden verstrekken over medische zwangerschapsonderbreking en over adressen in het Verenigd Koninkrijk waar op wettige wijze abortussen konden plaatsvinden. Hierbij heeft het Hof geoordeeld dat een lidstaat, waar abortus verboden is, inderdaad het verbod kan opleggen informatie te verspreiden waar in het buitenland medische zwangerschapsonderbreking kan worden verricht. Een erg belangrijke nuance van het Hof op deze bevinding is dat medische zwangerschapsonderbreking, zoals deze in verschillende lidstaten op wettige wijze wordt verricht, wel als een dienst (in de zin van artikel 50 EG) kan worden omschreven. (Maresceau, 2008, p.112) Dit zou inhouden dat vrouwen wel legaal naar andere landen in de EU zouden kunnen reizen om daar legaal een abortus te laten doen.

principes nog vaak blijven gebeuren. Als EU-acties tegen deze interpretaties zullen ingaan, bestaat de mogelijkheid dat de respectievelijke samenlevingen dit niet zullen accepteren en het vertrouwen in de Unie zullen verminderen en misschien zelfs opgeven.

4.2.3. Diepe diversiteit

Een begrip dat dicht bij Weilers conceptie van constitutionele tolerantie staat, is dit van “diepe diversiteit”. Dit concept komt van Taylor (1993) en gebruikte hij om de Canadese situatie te beschrijven. Taylor is een politiek filosoof die zich in de kamp van het communitarisme bevindt. Die stroming hecht een grote waarde aan de specifieke gemeenschap waartoe een individu behoort (Kymlicka, 2002). Voor Canada stelt hij dat er een verschillende mate van diversiteit in de samenleving bestaat. Een eerste-niveau diversiteit slaat op de individuele (liberale) rechten die de burger de vrijheid bieden om zich uit te drukken zoals eenieder wil (Taylor, 1993, p.182).

Dit is volgens Taylor echter onvoldoende in een context waar er grote verschillen op vlak van cultuur optreden tussen grote gebieden in een staat. In deze situatie is er een “tweede niveau” van of “diepe” diversiteit noodzakelijk. Dit slaat voor Taylor (p.1993, 182-184) op een situatie waar een *‘plurality of ways of belonging (are) acknowledged and accepted’* (Taylor, 1993, p.183) binnen een staatsorganisatie. Er zijn in deze conditie verschillende politieke, legale en zelfs grondwettelijke waarborgen om de diversiteit op het niveau van de gemeenschappen te behouden en te beschermen. Rechten, recht en waarden zijn namelijk ook in deze notie ingebed in een specifieke culturele setting die de mensen een gevoel van identiteit geven en waar bepaald wordt wat goed is. Ook kunnen in deze situatie een aantal kernprincipes, -rechten, -waarden aanwezig zijn over de verschillende gemeenschappen.

Het begrip is echter ook toepasbaar om de Europese Unie te analyseren. Het woord diversiteit staat zelfs trots in de slagzin van de Europese Unie. Zo kent de EU ook een veel grotere verscheidenheid dan Canada, maar is daarentegen natuurlijk geen traditionele (federale) staat. Fossum (2003, 2004) heeft rond dit concept een grote bijdrage geleverd en de verschillende voorwaarden om van “diepe diversiteit” te kunnen spreken onderzocht op de EU en welke gevolgen dit heeft.

In de eerste plaats kan het politieke systeem volgens hem niet gebaseerd zijn op een unitaire natiestaat. Anderzijds moeten er wel een aantal gemeenschappelijke instituties en principes gebaseerd op een grondwettelijk verdrag zijn. Ten tweede zijn er zoals gesteld verschillende nationale, etnische of linguïstische groepen aanwezig en is er geen allesomvattend akkoord waarvoor

het land staat. Ten derde is er een gedifferentieerd burgerschap en kunnen er extra maatregelen genomen worden om de verschillende specifieke kenmerken van de gemeenschappen te beschermen. Toch is er een overkoepelend systeem van wetten, instituties en maatregelen nodig om de basisbelangen en -rechten te vrijwaren. Als laatste heeft iedere lidstaat vetorecht bij verdrags- of grondwetswijzigingen omdat de nationale gemeenschap nog steeds de belangrijkste band is waar de burger zich mee verbonden voelt (2004, p.3-4). Volgens Fossum (2004, p.8) kan de EU aldus volgens deze criteria voor een groot deel als een unie gebaseerd op diepe diversiteit genoemd worden.

Hieruit volgt dat de EU in haar beleid de grote verscheidenheid moet aanvaarden en niet te streng haar wil op normatief vlak moet opleggen. Dit is niet de bedoeling van de hogere overheid volgens de logica van diepe diversiteit. Deze is namelijk opgericht voor een aantal specifieke taken, maar dient de verschillende delen met rust te laten in hun culturele setting. Als ze dit doet kan er onrust ontstaan. Dit is ook gedeeltelijk wat Eriksen en Fossum (2004, p.444) aangeven. De EU kent namelijk verschillende waardesystemen, een grote diversiteit en geen gemeenschappelijke interpretatie voor wat het Europese project staat. Hierdoor kunnen er spanningen ontstaan tussen een aantal “kernlanden” en de rest hierbuiten als de EU zich verder verdiept (dus ook op het normatieve aspect).

4.2.4. (Partij)politieke moeilijkheden

Scharpf (2003) stelt dat nu de EU steeds meer politiek integreert, de risico's op meer diepgaande conflicten verhogen. Sterk gepolitiseerde zaken zoals immigratie of sociale standaarden hangen immers nog sterk samen met nationale preferenties⁴. Hierdoor zullen lidstaten in deze domeinen Europese beslissingen, die tegen hun nationale interpretaties in gaan, moeilijk aanvaarden. Dit kan leiden tot spanningen tussen de EU en de lidstaten; zodanig zelfs dat het de Unie kan bedreigen.

Deze gevolgen kunnen namelijk ontstaan doordat de EU (nog) geen verenigde staatsinrichting is met een democratische legitimiteit. Dit komt doordat ze bestaat uit vele verschillende kiesdistricten en er nauwelijks tot geen EU-wijde debatten zijn. Ook is er nauwelijks EU-partijcompetitie en is de effectieve politieke aansprakelijkheid beperkt. De EU ontbreekt dus volgens Scharpf (2003, p.54) de nodige democratische instituties om de gezamenlijke standpunten te legitimeren ten opzichte van de

---

⁴ Ondanks dat Scharpf dit niet expliciet vermeld, kunnen de interpretaties van de EU-kernwaarden en zeker de mogelijke ingrepen en implicaties hiervan, ook in dit schema ingepast worden.

vele verschillende interpretaties op politiek gevoelige zaken. De legitimiteit blijft namelijk nog steeds liggen bij de democratisch aansprakelijke nationale overheden.

Bovendien stelt hij dat er in de Europese Unie het ideaal leeft dat integratie, regels en normen over alle lidstaten gelijk geïnterpreteerd dienen te worden:

The notion that European integration ought to take the form of uniform rules applying equally throughout all member states has a high normative salience in Europhile discourses. It is associated with idealistic aspirations for a European collective identity and commitments to common citizenship and solidarity (Scharpf, 2003, p.49).

Dit maakt de problematiek nog moeilijker, zeker als deze EU-wijde inschattingen hoge normen bevatten. Zo zien bepaalde politieke partijen dit ook bij bepaalde Europese instellingen op gebied van waarden gebeuren. Vooral het Europees Parlement, maar ook de Europese commissie worden door conservatieve partijen in een aantal landen gezien als instellingen die een erg liberaal en pro multiculturaler kader willen opleggen aan de lidstaten (Leconte, 2005, p.15-16). Dit is dan ook een volgend gevaar dat de nadruk op een Europees normatief project kan teweegbrengen. Zo hebben Hooghe et al. (2002) aangetoond dat partijen die sterk materialistische oriëntaties hebben, die veiligheid, sociaal conformisme en patriottisme hoog inschatten en die zichzelf meer identificeren met een "self help ethos" dan met een door de staat gepromote gelijkheid; steeds meer geneigd zijn om sceptisch ten opzichte van de EU te worden nu dat deze meer geassocieerd wordt met "normatieve" regelgeving en rechten. Leconte (2008) geeft aan dat dit ook voor mainstream partijen (met wel een conservatieve achtergrond), die zelfs voor EU-integratie zijn, kan gelden zoals het CSU. Bovendien heeft Ray (2001) vastgesteld dat er een hoge correlatie bestaat tussen de posities van kiezers op de autoritaire/libertaire as met de steun die ze geven voor de EU. Het bleek namelijk dat hoe meer libertair men was, hoe meer men de EU steunde. Dit resultaat werd bevestigd in een onderzoek onder de Franse bevolking. Ook hier bleek een grote correlatie te zijn tussen steun voor EU-integratie en universalistische attitudes (Grunberg en Schweisguth in Leconte, 2008, p.1077).

Als er dus te veel EU-acties op normatieve terreinen zullen gebeuren, kan dit de legitimiteit van de Unie onder deze partijen en de personen die hoog scoren op bovengenoemde assen, negatief beïnvloeden. Dit proces is volgens Leconte (2008, p. 1078-1079) nog uitgesprokener voor fundamentalistische en extreemrechtse partijen. Volgens hen proberen de EU-instituties een "politiek correct" normatief discours op te leggen aan de lidstaten, dat bovendien ingaat tegen de

voorkeuren van de burgers. Vooral op het domein van antidiscriminatie zou deze evolutie te zien zijn (Leconte, 2008, p.1079).

4.2.5. Hypotheses

Al de auteurs in deze invalshoek benadrukken dus vooral, de nog steeds grote, verscheidenheid in waarden en denken in Europa. Vooral de nationale verschillen, tegenstellingen en interpretaties worden benadrukt, ook op politiek vlak. Het collectieve gemeenschapsgevoel onder de verschillende landen is nog niet voldoende ontwikkeld om het ingrijpen van de EU in gevoelige en identitaire dossiers te rechtvaardigen. Deze auteurs stellen, in tegenstelling tot de vorige benaderingen, dat dit niet zal leiden tot een grotere herkenning en samenhang, maar juist tot conflict tussen lidstaten en hun bevolkingen met de EU. Zeker voor meer conservatief/traditioneel ingestelde personen en partijen zou dit proces opgaan.

Hieruit kan dan ook de hypothese getrokken worden dat ingrijpen in de nationale democratie of het proberen opleggen van bepaalde waarden (interpretaties) niet legitiem zal worden aangevoeld in bepaalde lidstaten. Hierdoor zal de steun voor de EU bijgevolg dalen, zullen er tussen de lidstaten en EU-instellingen verschillende normatieve interpretaties en keuzes worden gemaakt, hetgeen ook hier tot (politieke) spanningen zou kunnen leiden. In deze situatie wordt er dus een dalende legitimiteit en eerder politiek conflict verwacht.

5. CASUSSEN

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, bezit de EU niet over veel harde bevoegdheden om een hard mensenrechten- of democratiebeleid uit te voeren en de lidstaten strak in het gareel te houden. Dit wil echter niet zeggen dat ze helemaal niets kan doen en dat deze acties geen invloed kunnen hebben op de bevolking. Hier zal de enige zaak besproken worden waarin ze wel haar harde bevoegdheid van artikel 7 heeft gebruikt en een andere waar de EU-instellingen ook, maar op een veel “softere” manier acties ondernomen hebben. Deze twee casussen waar de hierboven besproken theoretische invalshoeken zullen op worden toegepast, zijn de Haider-crisis in het jaar 2000 en de spanningen rond Polen tijdens de regeringsperiode 2006-2007.

5.1. Keuze, opbouw en verantwoordingen

De keuzes voor deze beide kwesties is natuurlijk gebaseerd op een aantal argumenten. De Haider-crisis wordt in de eerste plaats gekozen voor het feit dat dit tot nu toe de enige keer was dat de EU artikel 7 inriep. Dit zorgde voor grote media-aandacht en verhitte discussies waardoor de zaak over heel de EU voer voor discussies bood. Ook was deze kwestie volgens Van de Steeg et al (2003) een van de weinige cases waar er sprake kon zijn van een Europese publieke sfeer. Aangezien hierdoor deze zaak het duidelijkste en extreemste voorbeeld van ingrijpen van de EU op basis van haar waarden was, is ze voor deze analyse een erg belangrijke casus.

De keuze voor Polen in de jaren 2006 en 2007 hangt samen met het feit dat deze “crisis” een aantal jaren na de Haider affaire en na de uitbreiding met de Centraal- en Oost Europese landen plaatsvond. Er was in Polen in die regeringsperiode een extreemrechtse partij in de regering en er was bovendien ook nog relatief veel media-aandacht. Ook waren er uitlatingen van regeringsleden en enkele wetsvoorstellen die de EU-waarden overtraden. Bovendien vonden er in deze casus duidelijke meningsverschillen plaats tussen enerzijds de EU-instellingen en een aantal lidstaten en Polen anderzijds over de invulling van de waarden van de EU. Ten slotte waren er ook nu reacties van EU-instellingen.

Elk van de 2 cases zal volgens dezelfde logica beschreven worden:

- Ten eerste een korte schets van de thematiek van de casus / het probleem
- Ten tweede een overzicht waarom het desbetreffende land de EU normen heeft overtreden
- Ten derde hoe de EU gereageerd heeft

- Ten vierde hoe de reacties van de lidstaten en de Europese bevolking waren
- Ten slotte zal er een korte conclusie gegeven worden waar de theorie gelinkt wordt met de gevonden resultaten

Deze indeling wordt gekozen omdat ze in de eerste plaats (een logische) structuur biedt in de verschillende casussen. Bovendien zijn alle punten, buiten het eerste (dat telkens heel kort is), volgens mijn inschatting alle noodzakelijk om de problematiek juist en gedetailleerd te schetsen.

De casussen zullen telkens onderzocht worden via een combinatie van primaire en secundaire bronnen. Hierbij slaan de primaire bronnen op officiële informatie vrijgegeven door de EU, parlementaire vragen, ministeriële antwoorden en resoluties vanuit de lidstaten, Eurobarometer polls en opiniepeilingen van andere onderzoeksinstituten. De secundaire bronnen bestaan uit analyses van academici en verscheidene krantenartikels.

Al deze bronnen zijn gekozen om een goed overzicht te geven van welke officiële acties de EU ondernomen heeft en wat de bevolking en de lidstaten hierover dachten.

De keuze om enkel te kijken naar officiële acties van de EU-instellingen is ingegeven door het feit dat dit praktisch meer haalbaar is en omdat in dit onderzoeksopzet vooral de publiekelijk bekende maatregelen interessant zijn. Hoe kunnen de burgers namelijk reageren op informele druk achter de schermen?

De keuze voor enquêtes en krantenartikelen dient vooral als basis om te kijken hoe de verschillende bevolkingen (maar ook politici) op de EU-ingrepen hebben gereageerd en om enkele quotes van politici te integreren. Opiniepeilingen zijn namelijk het enige middel om attitudes van hele bevolkingsgroepen te vatten. Aangezien dit onderzoek opinies over heel het Europese grondgebied uit het verleden wil gebruiken, wordt hier een beroep gedaan op externe onderzoeksresultaten. Krantenartikels zijn gebruikt om een debat en acties in een bepaald land of regio te schetsen. Vooral in de Poolse casus zijn ze interessant aangezien hier veel minder enquêtes beschikbaar zijn die een beeld van de waardendiscussie kunnen schetsen.

Om de reacties van de lidstaten in de Poolse casus te zien, werd gekozen om te kijken naar parlementaire vragen, resoluties en ministeriële antwoorden. Dit wegens het officiële karakter ervan en de duidelijkheid en juistheid van de bronnen. Bovendien zijn ze relatief makkelijk opzoekbaar. Voor de Oostenrijkse casus waren de reacties van de lidstaten eigenlijk haast het EU-optreden.

Daarom wordt er hier minder aandacht aan de officiële posities van de regeringen en parlementen besteed. Toch zal ook hier via secundaire bronnen een deel van het politieke debat geschetst worden.

5.2. De Haider casus

5.2.1. De problematiek

In 1999 won de Oostenrijkse extreemrechtse partij FPÖ van Jörg Haider de verkiezingen door meer dan een kwart van de stemmen te halen. Dit was voorlopig nog geen probleem aangezien de sociaal-democratische SPÖ en de conservatieve ÖVP gesprekken voerden om hun coalitie te verlengen. Toen deze onderhandelingen op 21 januari echter mislukten en toen Schüssel als partijleider van de ÖVP op 24 januari aankondigde om coalitiebesprekingen te zullen starten met de FPÖ veranderde dit echter in de ogen van andere lidstaten, en dan vooral België en Frankrijk.

5.2.2. Overtredingen EU-normen

Dit lokte namelijk heftige en unanieme reacties uit bij de leiders van de andere Europese lidstaten.

Zo verklaarde de Portugese eerste minister, Antonio Guterres, dat de EU *“a Union based on a set of values and rules and on a common civilisation”* (Agence Europe, 29 januari 2000; geciteerd in Merlingen, Mudde, Sedelmeier, 2000, p.6) was en beschreef hij de FPÖ als *“a party which does not abide by the essential values of the European family”* (Guardian, 1 februari 2000).

Andere Europese politieke leiders volgden: De Britse minister van buitenlandse zaken Robin Cook stelde dat het *“naked appeal to xenophobia on which Mr. Haider has based his platform... is something that strikes against the basis of the European Union”* (Europe, maart 2000).

De Italiaanse minister van buitenlandse zaken Massimo D'Alema: *‘Europe has certain criteria and values that unite it. If these are thrown into question, Europe has a right to speak its mind’* (Guardian, 1 februari 2000).

Ook de Duitse kanselier Schröder rechtvaardigde de anti-Haider coalitie die zich in Europa voltrok: *‘an expression that we stand for a Europe based on shared values Mr Haider has constantly violated’* (New York Times, 2 februari 2000).

De waarden waarop de EU steunde, tolereerden volgens de EU-leiders dus niet dat een extreemrechtse partij in een regering opgenomen werd, zelfs alvorens deze beleidsverantwoordelijkheid opnam. Een zeer strikte interpretatie van de waarden van vrijheid, democratie, eerbiediging van de rechten van de mens, de fundamentele vrijheden, en van de rechtsstaat dus. Wel dient nog opgemerkt te worden dat Oostenrijk door zijn verleden (als onderdeel van Nazi-Duitsland tijdens de oorlog) extra kritisch bekeken kon worden/werd.

5.2.3. EU-acties

Het eerste initiatief kwam van Verhofstadt toen hij, na een discussie in het Belgische Parlement waar bezorgdheid over de politieke evoluties in Oostenrijk werd geuit, vroeg aan de EU-voorzitter Guterres of deze ongerustheid ook door andere EU-lidstaten werd gedeeld. Hierna kwam er in de volgende dagen een intensief telefoonverkeer en informele gesprekken op gang tussen de topfiguren van de verschillende hoofdsteden. Vaak was dit enkel de premier (Ulfgard, 2005, p.56-59). Uit deze gesprekken gaf het Portugese voorzitterschap uiteindelijk op 31 januari een gezamenlijke tekst van de 14 regeringsleiders vrij. Deze beschreven de "sancties" die Oostenrijk van de andere lidstaten kreeg. Het doel was duidelijk om de Oostenrijkse politici onder druk te zetten om geen coalitie aan te gaan met de FPÖ (Cramér en Wrange, 2001, p. 47).

De straf die Oostenrijk zou krijgen, bestond erin dat er geen officiële bilaterale betrekkingen op politiek niveau zouden plaatsvinden tussen de EU-14 en Oostenrijk zolang de FPÖ deel zou uitmaken van de Oostenrijkse regering. Daarnaast zouden de EU-14 ook geen Oostenrijkse kandidaten voor functies bij internationale organisaties steunen en zouden de Oostenrijkse ambassadeurs in de hoofdsteden van de veertien landen alleen nog op "technisch niveau" ontvangen worden. Belangrijk aan deze, op zich niet zo heel zware sancties, was dat Oostenrijk wel werd geïsoleerd en dat de Europese Unie publiekelijk maatregelen zou nemen tegen eigen lidstaten die de waarden van de Unie overtraden.

Toch speelden bij de beslissing niet enkel deze waarden een rol (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001). Zij stellen dat respect voor de mensenrechten/democratie zeker een belangrijke rol speelde om ondanks enkele terughoudende overheden (zoals Groot-Brittannië, Zweden, Denemarken), toch unaniem op te treden. Eenmaal dit discours was opgetreden, bleek het erg moeilijk om terug te keren. Dit is echter niet voldoende om de sancties te verklaren, stellen ze. Ook de persoonlijke

doelstellingen van politici, voornamelijk deze van Frankrijk (Chirac) en België (Verhofstadt), om via deze strafmaatregelen extreemrechts op eigen bodem terug te dringen, speelden mee.

Er doken echter al snel problemen op. Zowel op politiek niveau als op het niveau van de bevolking. Ten eerste was de commissie niet erg tevreden. Zij werd namelijk niet betrokken in de besluitvorming van de regeringsleiders. Hierdoor moesten ze maatregelen als een “fait accompli” aannemen (Ulfgard, 2005, p.66). Bovendien waren de maatregelen eigenlijk buiten het EU-kader onderhandeld en hadden ze bijgevolg ook geen enkele juridische EU-waarde. De commissie zelf had een andere oplossing voorgesteld; zij was van plan om de Oostenrijkse regering op te volgen en niet te straffen alvorens enige echte overtreding was vastgesteld. Ze vond dat het niet de plicht was van een sterke supranationale institutie om een van haar leden te isoleren, maar juist om haar stevig in de gemeenschap te houden (Merlingen, Mudde, Sedelmeier, 2001, p. 8). Daarom klaagde ze openlijk over wat ze percipieerde als een nieuwe tendens van de lidstaten om buiten het raamwerk van de EU instituties te handelen. Ook maakte dit dat de strafmaatregelen meer overkwamen als bilaterale sancties dan als EU-sancties en dat ze aldus eerder nationale belangen dienden (Leconte, 2005).

Ook het Europees Parlement werd verrast door de snelheid van de regeringsleiders en werd evenmin geconsulteerd. Het kwam wel tot grote discussies en grote meningsverschillen, en hiermee de Europese diversiteit bevestigend, binnen de verschillende ideologieën en binnen de fracties in het Europees Parlement volgens nationale lijnen, of de FPÖ een bedreiging vormde voor de democratie (Leconte, 2005). Dit kwam omdat men de regeringsdeelname van Haiders partij sterk volgens de nationale politieke situatie interpreteerde. Hieruit bleek ook hoe weinig men afwist van de cultuur en geschiedenis van andere lidstaten waardoor men bepaalde gezamenlijke Europese kwesties toch door een binnenlandse bril bekijkt (Leconte, 2005, p.633). Toch gaf het parlement, in een met een grote meerderheid (406 tegen 53 en 60 onthoudingen) aanvaarde resolutie op 2 februari, mee achter de sancties te staan en hamerde men op de basiswaarden van de EU (zie Europees Parlement, 2000). Of zoals Duff (2000, p. 13) het verwoordt: *Despite the tone of the resolution, it was clear that the Parliament was not minded to accentuate the crisis. The ‘political intent’ of the [EU14’s] statement had been welcomed, but not the decision itself*.

Ondanks deze waarschuwingen aan het adres van Oostenrijk, kwam er toch een akkoord tussen de ÖVP en de FPÖ en werd de nieuwe regering op 4 februari ingezworen. Naast de officiële sancties (die dus effectief van kracht werden bij het aantreden van de nieuwe regering), waren er ook andere, niet minder subtiele, optredens van de EU-leden (Ulfgard, 2005, p.89-92). Zo werden de Oostenrijkse ministers zeker in het begin vaak erg koel ontvangen op ministerraden (tot zelfs opstappen van

Belgische en Franse ministers toe), werden handdrukken geweigerd of werd de president Klestil niet door een Belgische regeringsafgevaardigde op de luchthaven opgewacht. Ook werden officiële bezoeken geannuleerd. Bovendien maakten een aantal regeringen, met België als voortrekker, uitlatingen om Oostenrijkse producten te weren of er niet meer op vakantie te gaan. Dit gedrag was wel verschillend over de lidstaten heen. Toch kan niet ontkend worden dat Oostenrijk in het verdringhoekje werd geplaatst.

Ondanks dit alles slaagde Oostenrijk er aanvankelijk wel in om een “normaal regeringsbeleid”, ook in de Raad van Ministers, uit te voeren. (Ulfgard, 2005, p.111). Men was erg behoedzaam om ondanks de verbanning door de andere EU-14 niet als obstructief over te komen. Dit duurde tot in de late lente toen de sfeer in de Raad zo onconstructief werd en de houding van de EU-14 niet veranderde dat Oostenrijk van standpunt veranderde en begon te dreigen met zijn veto, het niet tot later uitbetalen van zijn bijdrage tot het EU-budget en tot een referendum over de sancties. Al deze dreigementen dienden om de druk op de EU-14 te verhogen om zo de sancties af te schaffen.

Door vele negatieve implicaties en de stijgende druk vanuit Oostenrijk begon men vanaf de zomer naar een exit procedure te zoeken. Het “cordon sanitaire” rond Oostenrijk bleek door het gebrek aan consensus, het opkomende eurosceptische discours en de vrees voor toekomstige sancties naar het eigen land toe, onmogelijk vast te houden (Leconte, 2005). Bovendien moest men de perceptie van eenheid en van de nuttigheid van de sancties, zo goed mogelijk voorhouden. Daarom werd er een groep van drie “wijzen” (deze waren Ahtisaari, Frowein, Oreja) opgericht die een oplossing voor de situatie moesten bedenken. Deze stelden een report (Parijs, 8 september 2000) op waarin aangeraden werd de sancties op te heffen wegens de nationalistische gevoelens die ze oproepen, ondanks het feit dat ze ook goede uitkomsten hadden zoals een gegroeide aandacht voor de Europese waarden en de mensenrechten. Ook stelden ze dat Oostenrijk de mensenrechten respecteert, maar bleven ze erg kritisch voor de FPÖ. Als laatste pleitten ze o.a. ook voor een permanente Europese mensenrechtenorganisatie die de lidstaten controleert en evalueert en voor een herziening van artikel 7 zodat een vergelijkbare situatie voortaan vanaf het begin binnen de EU wordt behandeld. De strafmaatregelen werden uiteindelijk op 12 september 2000 na nog geen half jaar opgeheven. Nadien werd (als een van de weinige opvolgingen van het “wijzenrapport) met de volgende verdragswijziging artikel 7 gewijzigd waardoor sancties moeilijker en minder willekeurig kunnen worden opgelegd.

5.2.4. Reacties lidstaten en bevolking

De snelheid van de afhandeling van de sancties toont duidelijk aan dat er vele negatieve gevolgen aan deze strafmaatregelen waren, waardoor de unanimiteit onder de lidstaten al vlug afbrokkelde. Deze problemen kunnen in twee verschillende, maar toch samenhangende, categorieën ingedeeld worden. Ten eerste ontstonden er politieke tegenstellingen en kosten op het niveau van de lidstaten. Ten tweede bleek dat de sancties de legitimiteit van de EU in Oostenrijk uitholde en dat men ook in sommige landen in de rest van de EU de sancties maar matig kon waarderen. Dit had natuurlijk ook invloed op het gedrag van de politieke leiders van de verschillende EU-lidstaten.

Op politiek niveau kwamen, zoals gezegd, hoe langer hoe meer strubbelingen en ontevredenheid. Dit werd nog versterkt doordat men in een aantal landen geconfronteerd werd met een kritische publieke opinie (zie supra). Dit was uiteraard in de eerste plaats in Oostenrijk te merken. Hier was een “rally-round-the-flag” effect te merken waarin men de eigen regering ging steunen en men zich afzette tegen de EU (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001, p.73).

Ook in andere lidstaten bleken na verloop van tijd de sancties negatieve gevolgen op te wekken. Zo werd vooral in Scandinavië getwijfeld of dezelfde maatregelen ook tegen een groot EU-land zouden genomen worden en bestond er, zoals in vele landen, de vrees dat de EU dus ook in hun interne democratie zou ingrijpen. Een vrees voor een spillover naar deze domeinen in het hart van de nationale soevereiniteit dus (Merlingen, Mudde en Sedelmeier, 2001). Deze redenering wordt door Leconte (2005, p. 639-641) sterk benadrukt en ze haalt ook vele voorbeelden aan om dit te staven. Bovendien was niet iedereen in het begin al even enthousiast over de beslissing om in te grijpen.

Naast deze rationele oogpunten ter bescherming van de eigen soevereiniteit en de klassieke vrees van een opdeling tussen de grote en kleine landen heeft Leconte (2005, p.636) ook twee voorbeelden opgetekend waarbij het ingrijpen van de EU tegen Oostenrijk gecontesteerd en gelinkt werd met een bepaalde casus in dat land. Deze waren het referendum voor invoering van de euro in Denemarken en een rechtszaak van het Hof van Justitie in Duitsland (en meer bepaald de deelstaat Beieren).

Zo was er in Denemarken een sterk protest in de publieke opinie tegen het EU-optreden te merken (zie supra). Dit gegeven werd door het (extreem) rechtse DPP gebruikt om het debat in de binnenlandse politiek zo te framen dat de EU elke binnenlandse beleidskeuze, dat niet in lijn lag met het “politiek correcte denken” vanuit Brussel, zou contesteren. Vooral in verband met de

immigratiepolitiek klonk dit discours sterk door. Dit debat speelde echter een belangrijke rol in de discussie rond de invoering van de euro en was uiteindelijk ook een van de redenen voor de verwerping ervan (Bering, 2001, p.72). Dit maakte dat de Deense regering natuurlijk af wou van de sancties om de kansen voor het referendum gaaf te houden.

Een tweede voorbeeld van kritiek op de normatieve interpretaties vanuit de EU komt van Edmund Stoiber, partijleider van het conservatieve Beierse CSU. Zijn kritiek op dit normatieve kader kwam na een uitspraak van het Hof van Justitie, dat oordeelde dat het verbod voor vrouwen om in dienst te kunnen treden voor gevechtsacties in het Duitse leger afgeschaft diende te worden. Dit omdat deze (grondwettelijke) ban in strijd was met EU wetgeving rond gendergelijkheid. In lijn met de in punt 3.2. besproken theorieën, oordeelde hij dat het Hof geen rekening hield met de specifieke Duitse voorkeuren die kwamen uit de karakteristieke geschiedenis. Hierbij maakte hij de link met de sancties van de EU tegen Oostenrijk als voorbeelden van te veel EU bevoegdheden (Bayerische Landtag, 2000). Daaropvolgend gaf hij een lijst van beleidsdomeinen die hij vond die terug genationaliseerd dienden te worden omdat hij in deze zaken het EU-optreden illegitiem beschouwde. In deze bevindingen werd hij gesteund door zijn partijgenoot Bocklet, de Beierse minister van Europese zaken, die stelde dat het oordeel van het Hof een *“eklatantes Beispiel für eine Kompetenzüberschreitung der EU”* was (Bocklett, 11 januari 2001 geciteerd in Eichen, 2000, p. 18). Bovendien bleek uit het partijprogramma van de CDU-CSU fractie van 2001 dat beide partijen vonden dat binnenlandpolitieke kwesties zo veel mogelijk in handen van de lidstaten moest blijven. Dit in tegenstelling tot buitenlandse en institutionele beleidsdomeinen, waar voor versterkte integratie werd gepeild (Helms, p.169).

Daarenboven stelt Leconte (2005, p.636) dat de interventie van de EU in Oostenrijk (in lijn met de vorige voorbeelden) een versterking was voor het Eurosceptische discours van partijen of opiniemakers. Zij konden nu namelijk benadrukken dat de EU een “multicultureel” en normatief tolerant maatschappijmodel wou opleggen tegen de wil van de meerderheid van de burgers in.

Uit deze zaken kan er afgeleid worden dat de problemen op het hoogste politiek niveau (= de regeringsleiders) zich eerder op rationale gronden en belangen bevonden (buiten Oostenrijk). Het was dus eerder de vrees voor een spillover naar het eigen land toe, de inconsistentie en willekeur van de EU-acties (klein land dat pas lidstaat was) en vooral de negatieve gevolgen voor de legitimiteit van de EU in Oostenrijk, gekoppeld aan het groeiende protest van de publieke opinie in een aantal (en dan vooral de eigen) lidstaten die de regeringsleiders deed besluiten om van koers te veranderen. Er was dus eigenlijk nauwelijks protest van de EU-waarden en ingrijpen op normatieve

gronden in dit kader⁵. Dit was wel het geval voor een aantal partijen en politieke leiders hier onder zoals uit de voorbeelden bleek (die hiermee natuurlijk ook politiek voordeel uit wilden halen).

Voor de Europese bevolking was dit plaatje enigszins anders; hoewel ook hier uit de data blijkt dat de nodige nuances wel aanwezig waren. Zo bleek inderdaad dat de sancties niet het gewenste resultaat hadden onder de Oostenrijkse bevolking. In plaats van de regeringscoalitie te ondermijnen, leidden ze juist tot anti-EU-gevoelens in het land en versterkten ze de steun voor de regerende coalitie(partijen) (Melchior, 2001, p.168). Dit blijkt duidelijk uit een aantal opiniepeilingen.

Ten eerste kan er een drastische daling voor de steun voor het lidmaatschap van de EU uit de eurobarometer resultaten gezien worden. Zo geeft Eurobarometer 53, die gehouden werd in april en mei 2000 (dus tijdens de sanctieperiode), aan dat er een terugval is van 9 tot 33 % van het aantal respondenten dat aangeeft dat EU-lidmaatschap van Oostenrijk een goede zaak is terwijl het aantal ondervraagden dat antwoordt dat dit een slechte zaak is met 7 tot 25 % stijgt. Dit is een veel grotere daling dan in de rest van de Unie, waar deze daling 2% is. Of deze daling voor de rest van Europa te wijten valt aan de maatregelen tegen de Oostenrijkse regering is onmogelijk aan te geven. Voor Oostenrijk lijkt dit door de grote daling en uit de combinatie met andere parameters wel het geval te zijn. Zo daalt het aantal respondenten die vonden dat Oostenrijk voordeel haalt uit de EU met een nog grotere 11%, namelijk van 45 naar 34 % terwijl het percentage ondervraagden dat dit geen voordeel vond, steeg van 34 naar 48%. Voor heel de EU bleef dit cijfer nagenoeg constant met een stijging van 1% van het aantal mensen die meenden dat lidmaatschap een voordeel was.

Andere opmerkelijke feiten die te noteren vallen uit deze barometer hangen samen rond democratie en identiteit. Zo blijkt dat de tevredenheid met de nationale democratie daalt van 69 naar 56 % in Oostenrijk. Voor de andere lidstaten is dit min of meer stabiel. Ook de tevredenheid met de democratie in de EU daalt er sterk van 48 naar 29%. Dit in tegenstelling tot de rest van de lidstaten waar, behalve Spanje en het Verenigd Koninkrijk, er een groei te zien is van enkele procenten met uitschieters als België, Frankrijk (waren frontlopers), Luxemburg en Griekenland, waar de tevredenheid met minimum 10 % stijgt. Op vlak van culturele identiteit lijken de sancties en het bijbehorende debat niet bijgedragen te hebben tot een opstoot van een Europese identiteit. Zo blijkt dat het gemiddelde aantal mensen over heel de EU dat zich op een of andere manier Europeaan voelt, af te nemen van 57 naar 50 %.

---

⁵ Ze hadden eigenlijk ook zelf de sancties onderhandeld en beslist

Als naar de volgende Eurobarometer gekeken wordt, kan er wel duidelijk gezien worden dat deze cijfers, eenmaal de EU-sancties werden gestopt, terug op hun vroegere niveau geraakten. Zo veerde de steun voor lidmaatschap na de sancties weer van 33 naar 38 % op, zoals blijkt uit eurobarometer 54 (ondervragingen in november-december). Het aantal tegenstanders van lidmaatschap zakte wel met maar 1 %. Voor de EU in totaal was er nauwelijks een verschil te merken met een stijging van maar 1 % van het aantal personen die de EU een goede zaak beschouwden.

Op de andere parameters die werden aangehaald, is een zelfde beweging te zien. Zo steeg de tevredenheid in de democratie in Oostenrijk terug van 56 naar 61 % terwijl dit weer voor de andere landen min of meer gelijk bleef en het globaal gemiddelde er met 2 % toenam. Ook in de mate van tevredenheid met de democratie in de EU, is er een omgekeerde beweging te zien met de vorige Eurobarometer. Hier stijgt de waarde voor Oostenrijk van 29 naar 33 %. Enkel Spanje en het Verenigd Koninkrijk laten weer dezelfde beweging zien. Al de andere landen kennen een daling die soms tot 10 % kan oplopen en globaal is er een daling van 3 %. Op vlak van culturele identiteit is ook hier dezelfde tendens te merken. Zo stijgt het gemiddelde aantal mensen over heel de EU dat zich op een of andere manier Europeaan voelt weer met 10 tot 60 %.

Deze standaard Eurobarometer resultaten geven dus duidelijk een richting aan in deze discussie. Ze zijn echter niet specifiek in functie van de Haider-casus afgenomen. Hierdoor kan dus niet beweerd worden dat deze resultaten enkel afhangen van deze crisis ondanks de sterke richting in de resultaten. Gelukkig zijn er ook nog andere betrouwbare opiniepeilingen gehouden die wel specifiek gemaakt en afgelegd zijn in het kader van de sancties van de EU-14 tegen Oostenrijk. Hierdoor kunnen de data van de Eurobarometer aangevuld en genuanceerd worden.

Ten eerste zijn er een aantal polls geweest in Oostenrijk over de sancties. Zo heeft het Sozialwissenschaftliche Studiengesellschaft (SWS) samen met het Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (2000) tijdens de crisis twee opiniepeilingen rond de sancties gehouden. De eerste was in het begin van de sancties (namelijk van 17 tot 25 maart 2000) en de tweede van 24 juni tot 3 juli en was telkens een bevraging via telefoon van 1000 kiesgerechtigde Oostenrijkers. Uit deze peilingen kunnen een aantal gevolgtrekkingen genomen worden. Ten eerste kan er een zelfde dalende evolutie gezien worden qua steun voor de EU als in de Eurobarometer resultaten. Dit blijkt uit deze en een latere peiling gevoerd door dezelfde instellingen (Sozialwissenschaftliche Studiengesellschaft, 2002). Zo stijgt de groep Oostenrijkers die vinden dat hun land uit te Unie moet treden van 13 % in november 1999 tot 26 % in december 2000. Dit aandeel daalt daarna om weer te stijgen in maart 2001 om sindsdien weer sterk en continue te dalen tot terug 14 % in juni/juli 2002.

De eerste bevraging (Sozialwissenschaftliche Studiengesellschaft, 17 tot 25 maart 2000) handelt vooral over een mogelijke volksraadpleging in Oostenrijk naar aanleiding van de maatregelen. Toch zijn er interessante zaken in te vinden. Zo zeggen 93 % van de respondenten dat ze persoonlijk niets van de maatregelen hebben gevoeld. In de volgende peiling is dit nog steeds 91 %. Anderzijds vindt iets meer dan de helft van de ondervraagden (53 %) dat de maatregelen heel Oostenrijk treffen. De tweede opiniepeiling (Sozialwissenschaftliche Studiengesellschaft, 24 juni tot 3 juli 2000) is uitgebreider en maakt ook de binnenlandse breuklijnen zichtbaarder. Zo blijkt hier dat de Oostenrijker zich niet verschillend voelt als de andere Europeanen. Als er namelijk gevraagd werd of ze even veel, meer of minder overtuigde Europeaan waren als in de andere lidstaten, antwoordde 58 % even veel en slechts 21 % minder. Ook vond een meerderheid van 57 % dat er net zo veel vreemdelingenhaat in Oostenrijk dan in de rest van Europa was en slechts 9 % gaf aan dat dit in hun land meer het geval was.

Over de sancties zelf is een grote meerderheid onder de Oostenrijkers tegen. Zo zegt 66 % van de ondervraagden dat ze er over verontwaardigd zijn. Toch heeft nog een kwart begrip voor de actie van de EU-14. Vooral studenten, Grün Alternativen en in mindere mate SPÖ-aanhangers kennen hogere cijfers in deze 2^e categorie. Dit in tegenstelling tot de kiezers van de ÖVP en FPÖ. Uit deze cijfers kan er toch ook wel een links-rechts tweedeling over de sancties in Oostenrijk af te leiden zijn. Als laatste werd gevraagd wiens beeld geschaad werd door de sancties: het beeld van Oostenrijk in de wereld en het beeld van de EU in Oostenrijk. Telkens gaf een overweldigende meerderheid van respectievelijk 88 en 84 % dat dit minimum wat geschaad was.

Deze cijfers geven dus een duidelijk beeld weer van de publieke opinie in Oostenrijk, maar minstens even belangrijk is de reactie van de bevolking in de andere lidstaten. Hier is het moeilijker om een goed beeld te schetsen van de situatie omdat de data zich enigszins tegenspreken en moeilijk eenduidige conclusies geven. Bovendien bleek al dat uit de Eurobarometer polls (zie infra) niet echt gevolgtrekkingen te maken zijn. Er zullen hier een aantal opiniepeilingen besproken worden waaruit toch een aantal besluiten genomen kunnen worden.

Zo is er ten eerste een opiniepeiling over heel de EU-14, Zwitserland en Hongarije onder leiding van Fessel-GFK-instituut (zie annex 1). Deze bevroeg 500 respondenten in de kleine landen en 1000 in de grote lidstaten tijdens de maanden februari, maart en mei over de sancties. Deze leiden tot verrassende resultaten. Zo blijkt dat enkel in 6 landen, waaronder Zwitserland, de bevolking tegen de sancties was ten tijde van de ondervraging. Deze staten waren in dalende volgorde Duitsland (met

15% meer tegenstanders), Finland (11%), Frankrijk (11%), Denemarken (8%) en Portugal (5%). In de andere landen waren er volgens dit onderzoek bijgevolg meer voor- dan tegenstanders voor de sancties, met zelfs grote meerderheden in Luxemburg, Ierland, Nederland en Spanje. Wel moet nog gewezen worden op het feit dat in een aantal landen veel respondenten niet geantwoord hebben op deze vraag (tot 37 % van de ondervraagden in Frankrijk en 41 % in het Verenigd Koninkrijk) waardoor gevolgtrekkingen in deze lidstaten moeilijker te maken zijn. Het gemiddelde percentage dat niet antwoordde op deze vraag ligt ongeveer tussen de 15 en 20 %.

Uit de antwoorden op de volgende vraag blijkt wel dat de bevolking in Europa het eens was dat de sancties best opgeheven konden worden. Als ze namelijk gevraagd werden of de sancties opgeheven moesten worden en dat de EU Oostenrijk van nabij diende te volgen of dat de sancties moesten blijven aangehouden worden zolang de FPÖ deel uitmaakt van de regering, koos in elk land met in, bijna alle gevallen, een erg grote meerderheid voor de eerste optie. Ook was er een (vaak grote) meerderheid in alle landen, buiten Frankrijk, het erover eens dat de vrees voor een schending van de mensenrechten en democratie overdreven werd.

Als laatste werd er gepeild hoe de inwoners in de EU denken hoe de EU zou moeten reageren als er in een lidstaat (bijvoorbeeld hun eigen land!) een democratisch verkozen extreemrechtse partij lid werd van de regering. Men kon kiezen dat het land dit intern moest oplossen, dat de EU een waarschuwing moest geven en de kwestie moest blijven opvolgen of dat de EU sancties moest opleggen. Nergens koos de meerderheid voor de laatste optie. Enkel in Spanje was dit bijna het geval. De cijfers voor deze laatste categorie variëren tussen 7 en 31 %. Het antwoord dat de EU dit aan de lidstaat zelf moest overlaten werd enkel in Denemarken, Portugal (en Zwitserland) als meeste aangestipt. Voor al de andere landen was dit de 2^e categorie. Als we de 2^e en 3^e categorie samentellen, blijkt trouwens dat in alle lidstaten, behalve Portugal, er een absolute meerderheid is voor een EU-ingrijpen.

Een tweede opiniepeiling is er een van het Ipsos instituut in opdracht van de krant Le Monde. Deze werd gehouden onder telkens bijna 1000 inwoners van de 5 grootste lidstaten (Duitsland Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en Spanje) tijdens het begin van de straffen, namelijk tussen 15 en 26 februari 2000. Interessant aan deze peiling is dat ze het onderscheid tussen links en rechts in de desbetreffende landen maakt. Als eerste werd gevraagd of de deelname van het extreemrechtse FPÖ de democratie in Europa bedreigt. Het antwoord lag verassend hoog met in totaal 50 % die hier ja op antwoordden tegen 38 % tegen. Dit is vooral te danken aan de Spaanse (69 %) en vooral de Franse linkerkzijde (87 %). Enkel in Duitsland (ook in de linkerkzijde) en Italië vond een meerderheid dat dit

niet het geval was. Als er gevraagd werd of de respondenten de sancties goedkeurden, was er ook hier een globale meerderheid over de 5 landen die dit vond (45 tegen 38 %). In Frankrijk (58 tegen 29 %) en Spanje (52 tegen 19 %) was dit overwicht zelfs erg groot. Ook Groot-Brittannië kende meer voor- dan tegenstanders. Dit in tegenstelling tot Duitsland waar de tegenstanders veel sterker stonden (37 tegen 59 %) en Italië waar beide kampen precies evenveel mensen achter zich kregen.

Boven werd al opgemerkt dat de maatregelen niet veel Oostenrijkers hun persoonlijk leven beïnvloedden. De trend dat de EU-acties vooral op politiek niveau verschil maakten en niet de persoonlijke relaties of aanzien van de EU-burgers aantastten, lijkt ook in een andere opiniepeiling, uitgevoerd door het Österreichischen Gesellschaft für Europapolitik in oktober 2000 onder 1009 leden van de Duitse bevolking, bevestigd te worden (Österreichischen Gesellschaft für Europapolitik, 2000). Zo blijkt dat de sancties geen diepgaande veranderingen onder de Duitsers ten opzichte van Oostenrijk te hebben veroorzaakt. Zo werd namelijk aan de respondenten gevraagd of hun mening over de Oostenrijkers verbeterd, verslechterd of gelijk gebleven was. Dit werd door 79 % met het laatste beantwoord. Voor 11 % was dit verslechterd en voor 4 % verbeterd. Wel dient hierbij vermeld te worden dat de Duitsers een van de meest kritische bevolkingen waren tegen het EU-optreden (zie infra).

Uit al deze data lijken er toch een aantal trends aangegeven te kunnen worden. Zo blijkt dat het ingrijpen van de EU veel protest, een vermindering in legitimiteit voor de Unie, opkomst van nationalisme en euroscepticisme in Oostenrijk veroorzaakte. Toch zijn de cijfers niet zo uitgesproken dat deze zaken overschat moeten worden. Bovendien kon een kwart van de bevolking begrip opbrengen voor de acties; dit vooral in de linkerkant van het politieke spectrum. Dit fenomeen van grotere instemming aan de linkerkant kon ook in de andere lidstaten waargenomen worden. Anderzijds bleef vooral de nationaliteit belangrijk voor hoe men de situatie inschatte en of men voor of tegen de sancties was. Dit was duidelijk in Duitsland te zien. De Europese publieke opinie was trouwens verdeeld over het ingrijpen van de EU-14. Zo leken er, in het algemeen, wel meer voor- dan tegenstanders te zijn, maar waren de publieke opinies het er unaniem ook over eens dat de sancties best stopgezet konden worden. Daarnaast was men in enkele landen duidelijk tegen het EU-optreden. Men kan uit deze antwoorden veeleer afleiden dat acties van de EU in dit domein niet zo fel gecontesteerd werden als verwacht en dat in een aantal landen vooral de aard van deze manifestatie gecontesteerd werd (zie vraag of de EU sancties moet stopzetten en vraag over hoe EU zou moeten optreden). Anderzijds kon er ook geen opkomst van EU-sentimenten waargenomen worden buiten het feit dat men in deze periode de werking van de democratie in de EU sterk verbeterd zag.

5.2.5. Conclusies

Als deze resultaten vergeleken worden met de in hoofdstuk 2 geschetste theorieën dan blijkt dat eerder de invalshoek die conflict voorspelt nauwer aanleunt bij deze casus. Zowel op politiek niveau als in de samenlevingen kan er namelijk geen opstoot van vertrouwen in of legitimiteit van de EU gezien worden. De regeringsleiders wrongen zich in een situatie waarin, ondanks de naar buiten toe voorgehouden unanimiteit, veel verschillende standpunten leefden en waar sommigen eerst naar het eigen politiek gewin keken. De Europese waarden waren hier een handig middel voor. Dit was vooral het geval voor de Franse president Chirac. Naarmate de negatieve gevolgen steeds nadrukkelijker naar voren kwamen steeg ook de onenigheid over het nut van hun ingrijpen en kan er niet zoiets gezien worden als een druk of leerproces van de leden om dit standvastige optreden in de toekomst aan te houden naar Oostenrijk en andere lidstaten toe. De EU heeft (of de Europese leiders hebben) inderdaad artikel 7 niet meer gebruikt.

Wel was er een opstoot van eurosceptisch discours dat het ingrijpen van de EU normatief contesteerde volgens de logica van Weiler of Scharpf. De 2 meest duidelijke voorbeelden waren het referendum over de invoering in Denemarken en de uitlatingen van Edmund Stoiber. Toch bleek ook dat dit euroscepticisme eigenlijk niet echt oversloeg naar de publieke opinie in de meeste lidstaten. Uit de eurobarometer resultaten blijken nauwelijks veranderingen op te treden in de legitimiteit van de EU. Wel is er een daling van het zich "Europees" voelen. Uit de meer specifieke opiniepeilingen zien we dat de maatregelen van de Unie vooral gecontesteerd werden in Duitsland en Denemarken, maar dat er over het algemeen geen grote coalitie ertegen te vinden was in de meeste lidstaten. Bovendien bleek dat men eerder de wijze van handelen afkeurde dan de EU-acties op zich. Ook leken de sancties niet tot verzuurde persoonlijke relaties tussen de Oostenrijkers en inwoners van de rest van Europa te leiden.

Enkel in Oostenrijk kan er dus een sterke daling in de legitimiteit van de EU genoteerd worden. Hier is ook het duidelijkste protest waar te nemen tegen het normatieve ingrijpen van de Unie. Dit kan echter wel weer sterk genuanceerd worden door het feit dat het vertrouwen in de EU zich terug snel herstelde na de sancties en dat toch een deel van de samenleving (vooral aan de linkerkant) de sancties ook niet zo onrechtvaardig vond.

Uit dit alles kan dus geconcludeerd worden dat er inderdaad aanzetten geweest zijn tot contestatie van het normatieve optreden van de EU, maar dat dit beperkt in ruimte en tijd is gebleven. Tekenen

van een verhoogde legitimiteit voor de EU lijken wel niet gevonden te kunnen worden. In deze casus kan er dus een lichte variant vanuit de voorspellingen van de 2^e invalshoek te zien zijn.

5.3. De casus in Polen

5.3.1. De problematiek

De Poolse casus is, hoewel ze vertrekken vanuit een min of meer zelfde vertrekpunt, sterk verschillend met de Oostenrijkse. In beide gevallen waren ze pas lid van de EU en in beide situaties waren er extreemrechtse partijen in de regeringscoalitie aanwezig. Het grote verschil ligt in de wijze waarop de EU heeft gereageerd en door het feit dat de spanningen met Polen niet enkel op waarden zijn terug te voeren. Deze laatste vaststelling moet in deze casus zeker in het achterhoofd blijven gehouden.

Ook hier is het startpunt van de analyse een verkiezingsoverwinning van een politieke partij dat tot een regeringscoalitie met een extreemrechtse partij leidde. In dit geval is de overwinnaar in de presidents- en parlementsverkiezingen in 2005 de PiS van de broers Kaczynski. Dit leverde 2 conservatieve regeringen op, namelijk deze onder leiding van Marcinkiewicz (2005-2006) en deze met Jaroslaw Kaczynski (2006-2007) als premier. Deze regeringen bestonden uit drie partijen. Als grootste partij was er de PiS (partij voor recht en rechtvaardigheid). De tweede was de Liga van Poolse gezinnen (LPR) wiens programma gebaseerd is op hard nationalisme en een fundamentalistisch katholicisme (O'Dwyer en Schwartz, 2007) en die door Neumayer (2007, p. 162) in het extreemrechtse spectrum wordt geplaatst. Het sterk populistische, conservatieve Zelfverdediging (SRP) was de laatste coalitiepartner. De regeringscoalitie bestond dus uit partijen die behoren tot de (extreem) conservatieve strekking en kan eigenlijk conservatiever en extremer als de regering Schüssel in Oostenrijk beschouwd worden. Naast de kleinere, extremere partijen kan namelijk ook de PiS als (normatief) conservatief beschouwd worden vanuit liberaal oogpunt (Kochanowicz, 2007, p.3).

Ten tweede waren er naast de conservatieve en extreme standpunten van regeringspartijen ook voorvallen in Polen, die afweken van de (in)formele EU normen. Deze kwamen overigens veelvuldig aan bod in de media in de rest van Europa.

5.3.2. Overtredingen EU-normen

Deze standpunten van de partijen sijnelden natuurlijk ook deels door in het regeringswerk. Dit lijkt trouwens ook het belangrijkste criterium voor ingrijpen op basis van artikel 7 voor de EU na de Haider-affaire en de hierbij horende aanpassingen in het verdrag van Nice. Zo was het ontslag van de commissaris van gendergelijkheid en de afschaffing van haar dienst een van de eerste maatregelen van de nieuwe regering zodat Polen het enige land in de EU werd zonder zulk orgaan. Deze actie werd o.a. scherp bekritiseerd door het Europees waarnemingscentrum over racisme en vreemdelingenhaat in hun jaarlijks rapport van 2006 (Vermeersch, 2007).

Maar ook op het vlak van mensenrechten waren er problemen. Zo stelt Smolar (2006, p. 10):

The defence of human rights no longer mobilizes as much energy as it used to. Symbolic of this is the appointment of a lawyer as civil rights spokesperson who openly advocates the death penalty, who calls human rights "the opium of the people", and who supports the government's stance when it bans gay rights demonstrations, since these allegedly cause a public nuisance.

Ook werden homoseksuelen openlijk gediscrimineerd door regeringsleden. Hier worden een aantal voorbeelden gegeven vanuit het onderwijsbeleid. Zo diende in maart 2007 Giertych, vicepremier en minister van onderwijs een wetsontwerp in dat tot doel had om "mensen werkzaam in het onderwijs die homoseksualiteit promoten te straffen". Dit zou kunnen gaan van boetes tot ontslag. Dat maakte Miroslaw Orzechowski, onderminister van onderwijs, op 15 maart 2007 nog eens duidelijk toen hij aankondigde dat onder deze regering "leraren die hun homoseksualiteit onthullen ontslaan zullen worden." (IIGA Europe, 2008) Een andere frappante actie was het ontslag van het hoofd van het Centraal Bureau voor Onderwijs (CODN), omdat hij de Handleiding voor Mensenrechteneducatie van de Raad van Europa had gepromoot (Amnesty International, 2007). Negatieve uitlatingen over homoseksuelen bleven ook onverminderd doorgaan.

Ook op een andere fundamentele waarde van de EU, namelijk de rechtsstaat, heeft de regering Kaczynski zware kritiek ontvangen en dan vooral rond de "reinigingswet"⁶. Deze wet maakt dat iedereen geboren voor 1972 en werkzaam in een publieke functie, een verklaring moet afleggen of hij/zij samenwerkte met de veiligheidsdiensten van de vroegere communistische Poolse republiek

---

⁶ Zie bijvoorbeeld de erg zware kritiek die Hammarberg (2007), als commissaris van de mensenrechten van de Raad van Europa, op deze wet geeft.

van 1944 tot 1990. Als er twijfels over de waarheid zijn, kan men voor de rechter verschijnen met het risico om zijn of haar baan te verliezen. Het hooggerechtshof heeft de wet wel al grotendeels ongrondwettelijk verklaard (Jakubowicz, 2008).

In een voorlaatste punt van kritiek werd de regering een autoritaire regeringsstijl verweten en dat ze dus de misschien wel meest fundamentele EU-waarde, democratie, ruim interpreteerden. Huterer (2006) bevestigde dit in haar analyse van de politieke retoriek van de Kaczynski broers. Ze stelde vast dat ze namelijk veel propagandistische technieken overnamen van autoritaire regimes. Zo werken ze met een duidelijke vriend-vijand dichotomie, propageren ze een wereldbeeld dat bestaat uit “de goeden” en “de slechten”, worden politieke tegenstanders als vijanden ervaren die tegen het werk van de “goeden” samenzworen en creëren ze de mythe van een levensgevaarlijke, alomtegenwoordige samenzwering tegen de natie en de staat om zichzelf als redder des vaderlands te presenteren.

Jakubowicz (2008) vond dan weer in het veld van democratie dat er pressie was op de Poolse media en dat de Poolse rating op de freedom index voor onafhankelijke media bleek te dalen van een gemiddelde van 1,75 in 2006 tot 2,25 in 2007. Dit door de *“forced change in leadership of public television and radio based on political criteria and the mounting purge of journalists who started their careers in the Communist era”* (Jakubowicz 2008, p.15). Maar niet enkel op vlak van de media, in totaal gingen alle parameters omhoog van 2004 tot 2007 als we kijken naar de scores van Freedom House. De algemene democratiescore steeg bijgevolg ook van een gemiddelde van 1,75 tot 2,36 in 2007/8 na een score van 1,58 in 1999. Hoe hoger de score hoe slechter de democratische voortuitgang.

Ten slotte kan ook nog het verzet tegen de afschaffing van de doodstraf aangehaald worden. Dit is voor de EU een al even fundamentele waarde. Zo had de Poolse president zich als een voorstander van deze straf uitgelaten en had de coalitiepartner LPR een handtekeningencampagne georganiseerd (als regeringspartij) om een referendum over de herinvoering ervan mogelijk te maken. Deze uitlatingen en acties leverden kritiek op van zowel de EU als van vooraanstaande kranten (eurotopics, 2006). Hier bovenop heeft Polen zich bovendien als enige lidstaat verzet (en de goedkeuring ook geblokkeerd) tegen de uitroeping van 10 oktober als Europese dag tegen de doodstraf (euractiv, 2007).

5.3.3. EU acties

Uit deze voorbeelden blijkt dat er in de periode 2005 tot 2007 duidelijk een populistische, conservatieve wind door Polen blies die niet hoog opliep met minderheidsrechten (en mensenrechten in het algemeen) en in mindere mate met de andere fundamentele waarden van de EU vermeld in artikel 6. Hoe heeft de EU met de beperkte middelen die ze hierover beschikt dan gereageerd op de acties van de regeringen Marcinkiewicz en Kaczynski? Hier kunnen, naast de uitlatingen van Europese politici, enkele formele acties onderscheiden worden. Om te beginnen liet de Europese Commissie bij de verkiezing van Lech Kaczynski als president haar verontrusting over het mogelijke beleid van Polen horen. Ze stuurde namelijk een waarschuwing naar Polen waarin gemeld werd dat ze hun stemrechten konden verliezen als de president zich bleef verzetten tegen homorechten en de doodstraf herinvoerde (Amnesty International, 2007). Zo ver kwam het niet en andere officiële waarschuwingen/verklaringen/acties hebben niet plaatsgevonden.

De tweede officiële actie kwam van het Europees Parlement. Deze heeft drie resoluties goedgekeurd rond en tegen homofobie in de periode 2006-2007⁷. Vooral de *resolutie over homofobie in Europa* van 26 april 2007 is in deze analyse interessant omdat hierin Polen sterk benadrukt wordt. Ten eerste haalt het Parlement hierin haar overwegingen aan om tot een resolutie over te gaan. Zo verklaart ze dat ze zich zorgen maakt over de evolutie van de situatie van seksuele minderheden in enkele landen. Dat voornamelijk Polen hier vermeld en aangewezen wordt, blijkt duidelijk uit het feit dat de overwegingen van G tot S enkel Poolse zaken aanhalen die het Parlement verontrusten (Europees Parlement, 2007).

Ondanks het feit dat een resolutie juridisch niet bindend is, gaf ze wel een krachtig signaal naar Polen toe dat ze de gebeurtenissen daar als ernstig beschouwde en acties van andere EU-instellingen en van de lidstaten vroeg. Deze roep klonk ook door via parlementaire vragen aan de Raad en de Commissie. De Raad maakte echter in haar antwoorden op de vragen E-4767/06 en P-1610/2007 duidelijk dat de situatie in Polen nooit ter sprake is gekomen en dat ze aldus niets heeft gedaan. Dat hier misschien wel informele gesprekken of aanmaningen zijn geweest, is in dit onderzoek onmogelijk na te gaan.

---

⁷ Dit op de datums: 18 januari 2006, 15 juni 2006 en 26 april 2007. Interessant zijn ook de stemmingen van deze resoluties. Hier viel namelijk een duidelijke links-rechts breuklijn te zien.

Toch is er een zaak naar buiten geraakt waar blijkt dat er zware discussies in de Raad met (en over?) Polen zijn geweest rond deze standpunten. Zo zou tijdens een diner van de Raad Justitie en binnenlandse zaken, die wou beslissen om 10 oktober uit te roepen als Europese dag tegen de doodstraf, de Poolse minister Duda de Deense minister aangesproken hebben over het aantal abortussen in haar land. Dit gedrag, naast het veto tegen de Europese dag tegen de doodstraf, had tot veel ongenoegen onder de ministers geleid (Economist, p.67). Zo was het debat in de Raad “fel” volgens een EU-diplomaat in het NRC Handelsblad (2007) en sprak de Deense minister van Justitie Lene Espersen na afloop het *“een uiting van moreel verval te vinden dat er in Europa een politieke discussie moest plaatsvinden over de doodstraf, die we al jaren afwijzen (geciteerd in het NRC Handelsblad, 19 september 2007)”*. Hierbij doelde ze overduidelijk op het Poolse standpunt.

Daarnaast riep het Parlement ook een onderzoek, in de commissie vrijheid en binnenlandse zaken, in het leven naar het al aangehaalde wetsvoorstel tot “verbieden van homoseksuele propaganda”.

Ook de Commissie kreeg vragen. Uit haar antwoorden is er echter een dubbele beweging te zien: enerzijds wil ze wel hard optreden, zegt ze dat ze bezorgd is over de situatie en deze ook opvolgt, maar anderzijds vloeit hier niet veel concreets uit voort. Op 14 december 2006 in haar antwoord op de parlementaire vraag E- 4766/06 wordt dit nog fel verwoord:

Homofobie is absoluut onaanvaardbaar en een flagrante overtreding van de grondrechten. In januari 2006 heeft de Commissie haar standpunt nadrukkelijk bepaald voor het Parlement. De Commissie volgt de situatie in Polen van nabij en zal nagaan of en hoe zij in het kader van haar bevoegdheden actie kan ondernemen.

Op 28 juni 2007 gaf ze een uitgebreider antwoord op de vragen E-1624/07; E-1648/07; E-2516/07; E1671/07; P-1774/07 over welke acties de commissie van plan was tegen Polen. Na herhaling van enkele algemene initiatieven en toezicht op bestaande communautaire richtlijnen antwoordde ze specifiek over Polen:

Anderzijds is de Commissie zich ervan bewust dat enkele Poolse politici en ambtenaren herhaaldelijk negatieve verklaringen over seksuele geaardheid hebben afgelegd, en zij neemt deze verklaringen zeer serieus. Zij is ook bezorgd over het voorstel voor een wetswijziging om „homoseksuele propaganda” op scholen te verbieden.

Hoewel de Commissie normaliter geen commentaar op wetsontwerpen geeft, moet eraan worden herinnerd dat seksuele geaardheid een van de in artikel 13 van het EG-Verdrag genoemde redenen

voor bescherming tegen discriminatie is. Volgens Richtlijn 2000/78/EG moeten directe en indirecte discriminatie en intimidatie op grond van (onder meer) seksuele geaardheid met betrekking tot werk en beroep in alle lidstaten worden verboden. Daarom geeft de Commissie speciale aandacht aan de ontwikkeling van de wetgeving ter zake. Zij is buitengewoon bezorgd dat het nieuwe wetsontwerp, wanneer dit in zijn huidige vorm wordt goedgekeurd, kan leiden tot discriminatie op grond van seksuele geaardheid tegen mensen die in het onderwijs werkzaam zijn (Antwoord van de heer Špidla namens de Commissie op de Schriftelijke vragen : E-1624/07 , E-1648/07 , E-2516/07 , E-1671/07 , P-1774/07, 2007)

De commissie laat uit deze woorden dus wel blijken dat ze de politiek in Polen niet ondersteund op vlak van (seksuele) minderheden, maar dat ze enkel kan optreden wanneer er EG-recht overschreden wordt. Uit de bewoordingen blijkt dat ze de evoluties in deze materies ook opvolgt. De Europese Commissie heeft alleszins nog niet moeten ingrijpen, want na de vervroegde verkiezingen en de regeringswissel, ligt het desbetreffende wetsontwerp tot “verbieden van homoseksuele propaganda” in de koelkast (ILGA Europe, 2008).

Uit dit alles blijkt, zoals in het begin van deze verhandeling al is aangegeven, dat de mogelijkheden voor de Unie om op te treden tegen lidstaten voor de bescherming van de fundamentele waarden erg beperkt is. Enkel EG-recht kan opgevolgd en gesanctioneerd worden. Dit wordt door de Europese Commissie in dit geval ook gedaan. Voor zware acties, zoals artikel 7, ligt de drempel echter een stuk hoger en lijkt het erop dat er al heel zware overtredingen gemaakt moeten worden om dit artikel toe te passen. Toch probeert men vanuit het Europees Parlement met symbolische acties verandering te brengen. Ook waren er, zoals in de volgende paragraaf blijkt, reacties van andere lidstaten.

Uit dit alles kan er geconcludeerd worden dat de reactie van de EU een stuk zwakker is dan bij de Haider-cisis in Oostenrijk. Daarom zou er verwacht kunnen worden dat de polarisaties die gezien konden worden in het Oostenrijkse debat hier misschien minder zouden moeten opgaan. Anderzijds maakten de andere spanningen (dan deze rond de normatieve waarden) rond Polen dat er wel weer extra media-aandacht en controverses aanwezig waren.

5.3.4. Reacties lidstaten en bevolking

De reacties zullen in deze casus ook opgedeeld worden in politieke antwoorden vanuit regeringen, parlementen en andere verklaringen van politici en de weerklank hierop vanuit de bevolking. Hier

wordt de politieke klasse echter veel minder geconfronteerd met de druk vanuit de publieke opinie zodat beide veel losser van elkaar staan dan in de Oostenrijkse casus.

Op politiek niveau kunnen er een aantal acties onderscheiden worden die sterke kritiek geven op het handelen van de Poolse regering rond de homo- en minderhedenrechten. Hierbij heb ik gekeken naar resoluties, debatten en parlementaire vragen via de respectievelijke websites van de nationale parlementen. In deze analyse zijn resultaten gevonden voor de volgende landen (zie referenties): België, Denemarken, Duitsland, Luxemburg, Nederland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk, en Zweden. Dit wil niet zeggen dat in al de andere landen er geen parlementaire vragen of moties/resoluties zijn gesteld of goedgekeurd. Dit is enkel het geval voor Frankrijk en Ierland. Voor andere landen was ofwel de taalbarrière te groot ofwel de moeilijkheid om aan informatie te geraken te hoog om met zekerheid te zeggen dat hier geen discussies in het parlement hebben plaatsgevonden⁸.

Dat deze verminderde zekerheid over de data een vertekend beeld kan geven beseft ik zeker. Dit zal dan ook onthouden worden doorheen de analyse. De afwezigheid van data van vooral (Zuid-) Oost-Europese landen kan namelijk ook te verklaren zijn door het feit dat in deze landen minder tolerantie ten opzichte van homo- en minderhedenrechten is (Eurobarometer 66). Mogelijk zal hier bijgevolg ook minder protest te noteren vallen en misschien zelfs steun tegen de morele inmenging van de EU en West-Europese landen, politici en media. Deze hypothese kan echter niet gestaafd worden door de onvolledigheid van de dataverzameling.

In een aantal van de nationale parlementen van de lidstaten waren er dus inderdaad minimaal parlementaire vragen over de Poolse situatie te vinden (zie referenties). Dit was het geval in Denemarken, Nederland, België, Duitsland, Zweden en Luxemburg. Alle vraagstellers vonden dat de respectievelijke nationale overheid dit niet kon tolereren van een EU-partner en spraken ze de regering aan een aantal van de boven vernoemde voorvallen aan te kaarten bij de Poolse regering (Nederland, België, Duitsland, Zweden). Uit de antwoorden op deze parlementaire vragen bleek dat de Nederlandse en Duitse regering dit ook gedaan hebben (in een weliswaar lichte vorm). Een aantal parlementen gingen verder en stemden resoluties die onder andere en in het bijzonder het Poolse optreden rond homorechten sterk veroordeelden. Dit was het geval in Vlaanderen en in een veel kortere en algemenere versie in Duitsland. In Groot-Brittannië onderschreven een groep van telkens meer dan 40 en 90 parlementariërs twee gelijkaardige moties waarop de situatie in o.a. Polen werd veroordeeld en riepen ze de regering op tot actie. Ook in Spanje is er een voorstel tot resolutie

---

⁸ Ik heb hier gebruik gemaakt van de vertaalmachine: www.google.com/translate

ingediend in de commissie buitenlandse zaken. Tijdens het debat werd het gedrag van de Poolse regering streng veroordeeld en werd ook hier aan de eigen regering gevraagd op te treden. Of deze resolutie aangenomen is en of de Spaanse regering inderdaad acties ondernomen heeft, heb ik jammer genoeg niet kunnen vinden. In Luxemburg daarentegen is er een lang debat over dit onderwerp gehouden. Bovendien bleek duidelijk uit de formuleringen van bijna alle parlementaire vragen, debatten en resoluties dat kritiek (op deze normatieve kwesties) makkelijker te geven was voor een EU-lidstaat/partner dan voor een ander land.

Op vlak van de regeringen kan er in een aantal van deze lidstaten ook een heel kleine beweging gezien worden, al is dit, niet verbazend, veel zwakker dan de uitlatingen van de desbetreffende parlementen. Zo kaartten de Nederlandse en Duitse regeringen de situatie dus aan bij de Polen. Uit de bewoordingen van de ministeriële antwoorden blijkt dat dit gebeurde in een kader van dialoog en dat het helemaal niet tot zware druk is gekomen. In Zweden volgde de regering en de ambassade in Polen de situatie op en was ze in het terrein actief ter promotie van de rechten van seksuele minderheden. Ze heeft de Poolse regering echter niet rechtstreeks aangesproken. In België en Denemarken werd ook geen contact opgenomen. Voor de andere lidstaten is het moeilijk om te achterhalen wat zij gedaan hebben. Waarschijnlijk zal dit niets zijn met uitzondering van misschien een paar regeringen die dezelfde acties uitgevoerd hebben als Zweden en Nederland, Duitsland.

Mogelijk hebben er ook discussies in de Raad plaatsgevonden (zie supra). Veel sterkere acties als dit lijken moeilijk te zijn gebeurd, met een paar uitlatingen in de pers als uitzondering zoals het veroordelen van de Poolse positie in het debat rond de Europese dag tegen de doodstraf. Wegens het beperkte onderzoekskader kunnen er geen harde conclusies doorgetrokken worden naar de andere lidstaten (waar wel een nog veel mindere of zelfs een omgekeerde reactie verwacht kan worden).

Dit wil echter niet zeggen dat iedereen in de landen waar beroering was, unaniem achter deze moties en beleid stond en dat men, zoals gezegd, overal in de EU deze interpretatie volgde. Zo is er een groep van conservatieve politici die zich verzetten tegen deze lezing van de waarden van de EU. In deze casus kunnen er ook zulke voorbeelden gegeven worden. Zo stemde Angelika Niebler, lid van een conservatieve groep Duitse europarlementariërs, tegen de boven vermelde resolutie van 18 januari 2006 met de volgende redenering: *"I think that this is a case of Europe getting involved in things that are none of Europe's business (geciteerd in Winkler, 31 januari 2006)."*

Deze redenering bleken conservatievere parlementsleden ook te volgen bij de latere resolutie van 26 april 2007. Zo stemden Batten, Whittaker, Wise tegen met de volgende uitleg: *De UK Independence Party zal deze resolutie niet steunen omdat wij vinden dat het niet de taak is van het Europees Parlement om morele normen op te leggen aan de verschillende lidstaten (stemverklaringen Europees Parlement 26 april 2007).*

En Koenraad Dillen (ITS) (Vlaams Belang, België): *Mijnheer de Voorzitter, het spreekt vanzelf – en ik ken niemand in dit Parlement die het daar niet mee eens is – dat discriminatie van homoseksuelen omwille van hun geaardheid onaanvaardbaar is in onze lidstaten. Maar dat houdt niet in dat de vrije meningsuiting van diepgelovige mensen door de verstikkende sfeer van politieke correctheid en intellectueel terrorisme die zich van dit Parlement meester maakt, op de helling mag worden gezet. Zoals mijn collega Philip Claeys gisteren al heeft aangestipt, begint er zich hier ook een freedom of speech-fobie te ontwikkelen, een irrationele angst om mensen vrij hun mening te laten verkondigen (stemverklaringen Europees Parlement 26 april 2007).*

Uiteraard lag de Poolse regeringscoalitie en president ook op deze lijn:

Lech Kaczyński (in Le Monde 21 juli 2006, geciteerd in Leconte 2008, p. 1): *We will claim full sovereignty on matters related to morals and morality: we want to preserve our national identity.*

In een televisietoespraak tot de Poolse bevolking verklaarde president Lech Kaczyński dat door het verdrag van Lissabon de EU in de “morele orde” van Polen zou kunnen ingrijpen. Onder andere hierom is hij tegen dit verdrag: *"An article of the charter, due to no clear definition of marriage as a union between a man and a woman, may go against the universally accepted moral order in Poland and force our country to introduce an institution in conflict with the moral convictions of the decided majority of our country (geciteerd in de Guardian.co.uk van 20 maart 2008)."*

De verwerping van de EU-resoluties door een deel van de rechterzijde, zoals uit de hierboven quotes van conservatieve Europarlementsleden af te leiden viel, bleek ook het geval te zijn in de stemming ervan (zie annex 2). Voor de resolutie van 18 januari 2006 stemde de groene (=EGP-EFA), de liberale (=ALDE), de sociaaldemocratische (op 1 parlementsleden na die tegen stemde) (=PES) en de (extreem)linkse (=GUE/NGL) fractie unaniem voor, buiten een paar leden die zich onthielden. Dit terwijl een derde van de centrumrechtse (=EVP-ED) fractie, de meer eurosceptische UEN en de meerderheid van de ND/DEM fractie en bijna alle niet ingeschrevenen tegen stemden. Dit beeld werd grotendeels bevestigd in de stemmingen van de andere twee resoluties. Op een paar kleine

verschillen na liggen de fractieposities haast gelijk op de EVP-DE na. In deze fractie is er voor de twee latere resoluties juist een meerderheid tegen de resoluties en onthielden veel parlementsleden zich.

Zo lijkt er in dit debat een tweedeling in de politieke wereld te zijn. Aan de ene kant staan er moreel progressievere lidstaten en politici samen met de (meerderheid in de) Europese instellingen. Deze veroordelen het Poolse beleid rond morele kwesties. Anderzijds is er een stroming die vindt dat de EU zich hier niet in dient te moeien (ongeacht welk standpunt ze hier inneemt) en een groep die dit ingrijpen veroordeelt door het zo gezegde linkse karakter ervan. Deze beide laatste argumenten kunnen ook gecombineerd worden en worden vooral aangehaald door conservatieve politici en partijen.

Erg interessant en duidelijk in dit debat is de verkiezingsnederlaag van de Poolse regering op 21 oktober 2007. Zo kon er na dit feit en de daarbij horende coalitiewissel een stroom van blijheid door Brussel en vele hoofdsteden van de lidstaten genoteerd worden. Vele verschillende kranten zoals de Standaard, het NRC Handelsblad of Der Spiegel laten zulke berichten noteren. Dit blijkt ook uit een aantal citaten. Uit deze commentaren is trouwens ook duidelijk de samenhang tussen enerzijds de morele opvattingen van de Poolse regering en anderzijds hun omstreden optreden in het beleid van de EU te zien. Op beide vlakken lagen ze soms dwars met de gangbare Europese interpretaties.

Zo zegt de toen uittredende Belgische premier Verhofstadt (De, Standaard, 22 oktober 2007): *De uitslag is een duidelijk signaal van het Poolse volk dat het zowel met Polen als met de Europese Unie vooruit wil.* Dit ligt in lijn met De Gucht (De Standaard, 22 oktober 2007): *Tusk en zijn partij zijn meer mainstream, hij is niet eurosceptisch en houdt er gematigder standpunten op na in vergelijking met de extreemnationalistische en in behoorlijke mate irrationele partij van Jaroslav Kaczynski.* Vanuit het Europees Parlement konden er nog duidelijker standpunten genoteerd worden. Zo zei PSE-fractieleider Martin Schulz: *"Poland can now take up its proper position within the EU where it will find goodwill on all sides...Poland's future lies in working closely with their European friends rather than adopting anti-European positions at virtually every opportunity."* (Spiegel, 22 oktober 2007)

Maar vooral de redacteurs van een aantal Europese kranten leken haast euforisch over de regeringwissel te zijn:

The Guardian (2007, 23 oktober): *"Poland yesterday stepped into a new era of greater European integration, more influence abroad, and more tolerance and liberty at home,"*

Thüringer Allgemeine (geciteerd in Spiegel, 2007, 23 oktober): *"Poland still isn't lost ... Many of Jaroslaw Kaczynski's fellow citizens were no longer persuaded by his distinctly religious-nationalist politics."*

Spiegel (2007, 23 oktober): *This day was a milestone for Polish democracy. The country has not only voted out a government whose understanding of the rule of law and pluralism comes straight from the 1930s. Poland has also swept the extreme parties from the right and left.*

Op vlak van de publieke opinie zijn er ook een aantal interessante bewegingen te zien. Zo lijkt het gedrag van de Poolse bevolking een andere richting in te slaan dan dit van de Oostenrijkers. Deze lijkt juist meer op de Europese lijn te liggen dan zich te verenigen rond de eigen regering. Dit blijkt uit een aantal factoren. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat de regering Kaczynski hoe langer hoe onpopulairder werd en te maken kreeg met schandalen. Daarenboven moet men zich de vraag stellen hoeveel de Poolse bevolking afwist van de hierboven aangegeven discussie en dat men deze waardendiscussie in het algemene kader van kritiek op de regering (in onder andere de Europese context) moet plaatsen. Daarom zal hier enkel globale trends gegeven worden die duidelijk een richting in dit debat schetsen, maar die onmogelijk een causaliteit of een bewijs in dit waardendebat kunnen aantonen. Hoogstens kunnen ze een richting aangeven.

Als eerste kan er gekeken worden naar de Eurobarometer polls. Zo blijkt uit de Eurobarometer 68 die gehouden werd rond de verkiezingen in oktober 2007 dat het vertrouwen in de nationale instellingen bedroevend laag was met maar 17 % van de bevolking dat vertrouwen heeft in de nationale regering en met maar 10 % in het nationale parlement. Ook andere nationale instituties scoorden laag. Dit staat in contrast met de EU. Zo schommelde het vertrouwen in de Europese instellingen van 45 tot 61 % (en 62% voor de EU als geheel) en vond 63 % van de Polen dat ze zich minimum redelijk verbonden voelen met de EU. Dit was het tweede hoogste cijfer in de Unie. Daarnaast vond 71 % het lidmaatschap tot de EU een goede zaak (is 5^e hoogste) en verklaarde 83 % dat Polen voordeel haalt uit haar lidmaatschap (is 2^e hoogste). Verder was 67 % tevreden over hoe de democratie in de Unie werkt (dit is het hoogste in heel de EU) terwijl dit maar 48 % was wanneer men de opinie over de werking van de democratie in Polen (wat zich 10 % onder het Europese gemiddelde bevind) vroeg. Ook riep de EU voor 64 % van de Poolse bevolking een positief beeld op (is 3^e hoogste).

Als deze cijfers vergeleken worden met de start van de regeringen Marcinkiewicz en Kaczynski in 2005 (Eurobarometer 64) zijn de veranderingen in de Poolse publieke opinie wel spectaculair te noemen. Zo lag het vertrouwen in de EU toen op 51 % (-11 voor Polen tegen -3 voor EU), vond 54 %

(-17 voor Polen tegen -8 voor EU) lidmaatschap een goede zaak, vond 63 % (-20 voor Polen tegen -6 % voor EU) dat dit lidmaatschap voordelen voor Polen oplevert en had 49 % (-15 voor Polen tegen -5 voor EU) een goed beeld van de EU. Voor de andere boven aangegeven parameters moet er gekeken worden naar Eurobarometer 65 (mei, juni, juli 2006). Zo blijkt dat toen 62% van de ondervraagden (-5 voor Polen tegen -2 voor EU) tevreden was met de werking van de democratie in de EU. Wanneer er gevraagd werd naar de werking van de nationale democratie was dit 38 % (-10 voor Polen tegen -2 voor EU). Ook de verbondenheid met de EU lag destijds lager (61 %) (-2 tegen +1 voor EU).

Uit de data van de Eurobarometer kan duidelijk een beeld gezien worden van een verhoogde legitimiteit en verbondenheid met de EU en een sterke kritiek op de eigen nationale instellingen tijdens de vorige regeringscoalitie. De vraag blijft waarom deze evolutie te zien is. De cijfers vallen voor Polen veel sterker uit dan voor de andere lidstaten, waaronder ook bijna alle Centraal- en Oost-Europese landen, in dezelfde periode. Dit wijst op het feit dat binnenlandse factoren of factoren die specifiek van toepassing zijn op Polen een belangrijke rol hebben gespeeld. Dit beeld wordt ook in andere opiniepeilingen bevestigd waar het optreden van de nationale regering ook negatief beoordeeld werd. Zo blijkt uit polls van het Poolse onderzoeksinstituut CBOS (september 2007, p.3) dat de regering Kaczynski (2006-2007) en de president Lech Kaczynski (heel) negatief ervaren werden, terwijl de steun voor de EU tijdens de regeringsperiode met ongeveer 10 % steeg (CBOS, mei 2007, p.1).

Dit beeld werd ook bevestigd in de (campagne van de) verkiezingen van 2007 waarin de regering verloor. Op zich is dit niet bijzonder aangezien in de Poolse politiek de oppositie steeds de verkiezingen gewonnen heeft. Maar wat wel speciaal is, zoals Jasiewicz en Jasiewicz –Betkiewicz (2008, p.1106-1107) aangeven, is het feit dat voor het eerst in de Poolse democratische politieke geschiedenis er een verschuiving heeft plaatsgevonden waarin de visie bestaande uit Pools nationalisme en fundamentalistisch katholicisme (= “het Pools-katholieke syndroom”) verworpen werd en dat de meerderheid van de bevolking de visie van een modern, liberaal Polen, lid van de Europese familie, verkoos. De meerderheid van de bevolking koos namelijk voor een koers die in lijn lag met de waarden die de EU hoog houdt en weg van de harde lijn van de vorige regering. PO, die de verkiezingen won en de grootste partij werd, voerde namelijk campagne met als doelstelling de “normalisatie” van de Poolse politiek en een “Europeanisering” van de buitenlandse én binnenlandse politiek (Jasiewicz, Jasiewicz –Betkiewicz; 2008, p.1106-1107). Bovendien kende deze verkiezingen de hoogste opkomst sinds het historische 1989. Dit wijst op het belang voor vele Polen om de visie van de regering af te schaffen. Dit besluiten Jasiewicz en Jasiewicz –Betkiewicz (2008, p. 1107) ook:

Yet in 2007, arguably for the first time since 1989, many voters turned out at the polls motivated by their will to reject this syndrome and replace it with a clearly articulated vision of a modern, liberal Poland, open to further integration with Europe and, in general, the world.

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat iedereen in Polen de weg van Europa koos. Zo kan uit de verkiezingsresultaten afgelezen worden dat de PiS eigenlijk meer stemmen (32,1 tegen 27 %) gehaald had als tijdens de vorige parlementsverkiezingen. (Die ze eigenlijk gedeeltelijk van de erg zwaar verliezende, extremere coalitiepartijen afsnoepten). Als deze stembijfers echter meer in detail bekeken worden, kan er een duidelijke tweedeling in Polen genoteerd worden (zie annex 3). In het meer rurale en traditionele (Zuid-) Oosten zal er bijgevolg waarschijnlijk een grotere steun voor de morele en politieke opvattingen (o.a. over de rol van de EU) van de Kaczynski's zijn. Deze stelling wordt bevestigd door Jasiewicz en Jasiewicz –Betkiewicz (2008, p.1106-1107). Ze stellen namelijk dat in deze streken nog een grote steun heerst voor “het Pools-katholieke syndroom” met een traditionele confessionele sociale orde, een ethnocentrische visie over de natie en een strenge veroordeling van het communistische verleden. Deze visie lag wel duidelijk in de minderheid als naar de uitslag van de verkiezingen en de opiniepeilingen gekeken werd.

Naast deze tweedeling in politieke en sociale voorkeur kunnen er ook andere vormen van protest tegen EU-druk in dit normatieve kader gegeven worden. Zo bleken er in de straatprotesten tegen homoseksualiteit in Polen anti-EU sentimenten te noteren. Zo waren bijvoorbeeld in de tegenbetoging in 2006 tegen de “gelijkheidsbetoging” in Warschau veelvuldige leuzen en plakkaats met ‘*Stop Eurosodomy!*’, ‘*No to the EU!*’ te zien en te horen (Forssman, 2007).

Voor de publieke opinie in de rest van Europa is het moeilijker om een beeld te schetsen. Enerzijds kunnen er wel negatieve berichtgevingen in de media opgevangen worden⁹ (zoals een aantal van de boven aangegeven quotes), bleek dat vele media de coalitie (soms zelfs extreem) afwezen (CBOS, 2006, p.1) en konden straatprotesten tegen uitlatingen en beleid rond de homorechten van regeringsleden worden gezien (Forssman, 2007). Ook over heel de LGBT-gemeenschap in Europa leek de coalitie in Polen veel kritiek te krijgen, wanneer gekeken werd naar fora, commentaren en artikelen op websites die zich op deze groep richten. Anderzijds is er geen statistisch bronnenmateriaal voorhanden die de werkelijke opinie van de bevolkingen over de opvattingen en handelingen van de Poolse regering en de EU-acties meet. Hierbij zal er mogelijk ook een breuklijn

---

⁹ Zo konden onder andere opiniestukken in de Europese kranten gelezen worden die het Poolse regeringsbeleid rond morele kwesties sterk bekritiseerden.

lopen door Europa tussen de meer progressieve en traditionelere samenlevingen en misschien tussen Oost en West, maar dat is dus hier niet na te gaan¹⁰.

5.3.5. Conclusies

Wegens het beperkte karakter van dit onderzoek vallen er in deze casus geen harde conclusies te trekken (dat vooral richting Oost-Europese reacties te kort schiet). Toch kan er uit de gevonden informatie wel een lijn te zien zijn die via extra onderzoek bevestigd (maar ook ontkend) kan worden.

Ten eerste kan er vastgesteld worden dat de zelfverklaarde “morele revolutie” van de Kaczynski broers veel controverse in zowel binnen- als buitenland heeft uitgelokt. Dit werd mede veroorzaakt door hun nogal omstreden regeringsstijl in de EU, maar ook in de binnenlandse politiek. Dat de relevantie van het EU-lidmaatschap hier wel degelijk speelde, blijkt uit het feit dat vanuit een aantal EU-instellingen (ondanks de beperkte middelen die ze bezaten) druk is uitgeoefend op Polen. Het tweede bewijs van de betekenis van EU-lidmaatschap is dat een aantal Parlementen (en bijgevolg regeringen) van andere lidstaten dit lidmaatschap juist aanwezen om Polen aan te spreken rond het beleid rond deze morele opvattingen omdat dit niet strookte met de waarden en de visie die in Brussel en Straatsburg heersen.

Desondanks kwamen er geen harde maatregelen van zowel de EU als vanuit de lidstaten. Zo kon er wel een soort name-blame en een voor hun hopelijk daaropvolgende shame politiek vanuit het Europese en enkele nationale parlementen gezien worden. Ook uitlatingen in de pers en wat bilaterale aanmerkingen en discussies achter de schermen waren te zien, maar hier bleef het ook bij.

Waarschijnlijk mede doordat deze visie niet over heel de EU werd gedeeld. Met name conservatieve politici vonden dat de EU hier weinig recht had om in de morele opinie van Polen in te grijpen. Ook beweerden een aantal politici dat de EU-instellingen een “linkse, tolerante, liberale” aanpak willen doordrukken. Ook in Polen werd in de hoogste kringen dit EU-handelen en –denken vanuit deze optiek verworpen. Mogelijk zullen deze opinies ook in andere Zuid- of Oost-Europese lidstaten te vinden te zijn geweest in de hoogste politieke niveaus, maar dat is in dit onderzoek onvoldoende onderzocht geweest om dit te kunnen bevestigen.

---

¹⁰ De Eurobarometer polls zijn in deze analyse niet bruikbaar door het feit dat er zoveel andere factoren een rol spelen in het vormen van attitudes onder de bevolking. Bijgevolg is het onmogelijk om na te gaan waarom de verandering in opinie in deze periode over heel Europa is gebeurd.

Op vlak van de Europese publieke opinie kunnen ook interessante zaken opgemerkt worden. Zo kon in een aantal kranten sterke kritiek gelezen worden over de Poolse regering. Toch kan in dit onderzoek niet bepaald worden of deze verontwaardiging ook onder de Europese bevolking gedeeld werd. Voor de Poolse bevolking kunnen er wel wat sterkere gevolgtrekkingen gemaakt worden. Zo bleek dat de regering weinig steun onder de bevolking genoot, de verkiezingen verloor van een partij die sterk de nadruk legde op een toenadering naar Europa en dat het vertrouwen in de EU veel sterker als de rest van Europa is gestegen. De conflicten met de EU (waaronder ook op morele gronden) werden dus alles behalve beantwoord met een afwijzen van de EU door de meerderheid van de Poolse bevolking.

Als uit deze bevindingen de stap naar de theorie wordt gemaakt blijkt ook in deze casus dat er moeilijk gesteld kan worden dat een van de twee invalshoeken duidelijk superieur is. Uit de hoek waar politiek conflict werd verwacht, werd er voorspeld dat vooral conservatieve politici EU-ingrijpen zouden afwijzen. Dit is in dit geval duidelijk te zien. Zo stemden de politici in de rechterzijde van het Europees Parlement tegen of onthielden zich tegen de resoluties die rond homofobie zijn goedgekeurd. Ook uitlatingen van deze politici wijzen in deze richting. Bovendien liepen de conflicten met de Poolse leiders (ook over normatieve aspecten) op.

Anderzijds bleef het grote conflict en het afwijzen van de EU door de Poolse bevolking achterwege. Deze liet juist een toenadering tot en een verhoogde legitimiteit aan de EU noteren. Bovendien stemde ze de regering weg. Ook in de West-Europese lidstaten bleek er verzet te noteren tegen de Poolse handelingen op moreel vlak, dit bij zowel parlementen, een aantal regeringen en media en werd het ingrijpen van de EU ondersteund. Deze evolutie past dan weer in het denken van de eerst besproken invalshoek.

Het onderzoekskader laat andere en uitgebreidere conclusies niet toe. Toch lijkt in deze casus de invalshoek die EU-acties op normatieve domeinen verdedigt, iets sterker door te wegen. Dit vooral wegens het feit dat de Poolse bevolking duidelijk de lijn van de regering (ook op normatieve zaken) afkeurde en haar blik naar Europa richtte.

6. BESLUIT

De bedoeling van deze uiteenzetting was om een deel van het debat aan te geven rond de waarden van de EU. Er werd gekozen om eerst na te gaan welke waarden de EU voor zichzelf hoog houdt en over welke middelen ze beschikt om hier een beleid rond te voeren, vooral ten opzichte van de eigen lidstaten. Daarna werd er gekeken of deze acties een bron van conflict of vertrouwen waren. Hierbij bleek dat in de literatuur twee invalshoeken gevonden konden worden die elk een van de twee uitkomsten benadrukte. Al deze kennis werd vervolgens gebruikt om het beleid van de EU en de gevolgen van deze acties te toetsen op 2 casussen.

Uit dit onderzoek kunnen vervolgens de volgende conclusies getrokken worden:

Het eerste belangrijke punt dat genoteerd kan worden uit deze analyse is het feit dat de EU weinig bevoegdheden bezit om een sterk beleid rond haar waarden te voeren. Dit is zeker het geval ten opzichte van haar lidstaten na de Haider-affaire. Toch probeert het Europees Parlement om via resoluties, parlementaire vragen en debatten aandacht voor deze problematiek te genereren en een positie hierin te bepalen. Dit in tegenstelling tot de Raad waar zulke debatten in het beste geval achter gesloten deuren plaatsvinden. De Europese Commissie neemt hier een tussenpositie in.

Ondanks deze beperkingen voor het ingrijpen van de Unie in normatieve domeinen is er wel een discussie in de literatuur over het feit of dit ingrijpen een bron van legitimiteit voor de EU kan zijn. Volgens een eerste stroming is dit wel het geval. Zij wijzen erop dat de fundamentele waarden van de EU sterk gedeeld worden over de Europese bevolking en aldus als een bron van herkenning en vertrouwen tussen de verschillende volkeren kunnen dienen. Deze visie wordt echter tegengesproken door andere academici die wijzen op het feit dat er veel verschillen over de precieze uitwerking van deze waarden tussen de verschillende samenlevingen in Europa bestaan. Bovendien worden deze distinctieve interpretaties als fundamenteel door de maatschappij (en zeker door de conservatieve zijde) beschouwd. Hierdoor zullen de Europese volkeren het ingrijpen van de EU in normatieve zaken afwijzen als deze ingaat tegen nationale interpretaties. Elk van deze stromingen slaagt erin telkens bepaalde aspecten in de casussen te verklaren. Hierbij past elke casus bovendien iets sterker bij een bepaalde logica.

Zo kon in de Oostenrijkse casus een sterk protest van de Oostenrijkse bevolking, dat na verloop van tijd ook gevolgd werd door hun regering, gezien worden tegen het ingrijpen van de EU-14. Alle

parameters van vertrouwen in en legitimiteit van de EU daalde er sterk. Dit beeld paste goed in het plaatje van de academici die voorspelden dat EU-ingrijpen op normatieve kwesties gecontesteerd zou worden. Toch kan dit beeld genuanceerd worden door het feit dat een deel van de Oostenrijkse bevolking (aan hoofdzakelijk de linkerkant) begrip kon opbrengen voor deze acties en vooral doordat in de rest van de EU de bevolking niet unaniem tegen de verrichtingen van de EU-14 was. Zo was er grote tegenstand hiertegen te zien in Duitsland en Denemarken, maar voor de rest van de EU-bevolkingen bleek dit niet (tot helemaal niet) het geval te zijn. Bovendien bleek volgens opiniepeilingen dat een grote meerderheid onder de burgers voor een ander, minder repressief, EU-optreden te zijn in gevallen vergelijkend met de Oostenrijkse casus. Ook was er weinig verandering te zien in de legitimiteit van de EU over alle lidstaten heen. Wel bleek dat op politiek niveau het onmogelijk bleek om unaniem achter te sancties te blijven staan en dat een aantal partijen en politici aan rechterzijde het EU-optreden veroordeelde.

Voor de Poolse casus is het wegens een kleinere dataset moeilijker om conclusies te trekken. Toch bleek er hier geen afkeer onder de Polen voor de Unie te zijn. Deze leken juist de lijn van de EU (ook op normatief gebied) te volgen met de afstraffing van de eigen regering en hoge parameters voor vertrouwen in en legitimiteit van de EU. Dit in tegenstelling tot hun regering die juist het conflict leek op te zoeken met Brussel. De Europese instellingen bleken in deze casus duidelijk geconfronteerd te worden met hun beperkte bevoegdheden en met passiviteit op vlak van de regeringen van de lidstaten. Zo kon er, ondanks druk van een aantal nationale parlementen, geen concrete harde acties van deze gezien worden. Ook op gebied van de Europese media kunnen er tendensen te zien zijn dat zij het beleid van de regering Kaczynski op normatieve kwesties afkeurden. Voor de Europese bevolking kunnen er moeilijk conclusies gemaakt worden.

Uit dit alles kan er dus geconcludeerd worden dat beide invalshoeken delen van de processen in de casussen kunnen verklaren. Er kunnen in dit onderzoek echter moeilijk definitieve gevolgtrekkingen, naast bovengenoemde conclusies, gegeven worden die deze discussie beslechten. Verder onderzoek rond andere casussen en een meer diepgaand onderzoek rond de Poolse casus kunnen misschien het bovengenoemde beeld aanvullen.

7. ANNEXEN

Annex 1:

Main results of the study

"Agreement with the Sanctions Imposed by the EU on Austria" (participants of 16 countries)

Country	Number of respondents	Fieldwork	carried out by
France	N=1000	25.02. - 26.02.2000	GfK-Sofema
United Kingdom	N=1000	02.03. - 13.03.2000	GfK-UK
Italy	N= 500	01.03. - 09.03.2000	Selecta
Switzerland	N= 500	29.02. - 01.03.2000	IHA-GfM
Denmark	N= 500	29.02. - 01.03.2000	GfK-Danmark
Hungary	N= 500	29.02. - 07.03.2000	GfK-Hungaria
Germany	N=1000	22.05. - 26-05.2000	GfK-Marktforschung
Greece	N= 500	12.05. - 20.05.2000	Market Analysis
Ireland	N= 500	22.05. - 31.05.2000	GfK-UK
Belgium	N= 500	18.05. - 27.05.2000	Aspemar
Finland	N= 500	23.05. - 24.05.2000	Taloustutkimus OY
Luxemburg	N= 500	19.05. - 25.05.2000	ILRES MarketResearch
Portugal	N= 500	26.05. - 06.06.2000	GfK Portugal
Netherlands	N= 500	19.05. - 30.05.2000	INTOMART
Spain	N= 500	19.05. - 30.05.2000	GfK+EMER
Sweden	N= 500	19.05. - 30.05.2000	GfK-Sverige

- 1. Not all countries have been equally informed about the sanctions imposed by the other EU-countries on Austria after the Freedom Party has become part of the new coalition. Among Austria's neighbours and most of the smaller North-western European countries the large majority has heard or read about it, in Southern Europe the level of information is often quite low.

Percentage of those informed about the EU-sanctions

Switzerland	85%
Hungary	85%
Belgium	84%
Netherlands	82%
Luxemburg	81%
Denmark	84%
Sweden	78%
Finland	76%
Italy	73%
Germany	69%
France	67%
United Kingdom	60%
Portugal	58%
Ireland	50%
Greece	48%
Spain	42%

Percentages below reflect respondents who have heard or read about the sanctions:

2. The majority of respondents in Switzerland, Germany, Finland, Denmark and France think that the sanctions are wrong. In the other countries the majority thinks that it was right to impose sanctions. However, a considerable amount of respondents in the United Kingdom, in France and Hungary have refrained from answering.

informed respondents in %	right	wrong	refrain from answering	difference right/wrong
Switzerland	31	50	19	-19
Germany	36	51	13	-15
Finland	32	43	26	-11
France	26	37	37	-11
Denmark	39	47	14	-8
Portugal	36	41	23	-5
Italy	45	42	13	+3
United Kingdom	32	27	41	+5
Belgium	46	38	16	+8
Greece	52	44	4	+8
Hungary	40	31	30	+9
Luxemburg	53	35	12	+18
Ireland	52	28	20	+24
Netherlands	55	25	20	+30
Spain	58	18	25	+40

3. In all countries and thus also in Belgium and France, a majority thinks these sanctions should be lifted in the future, however Austria should be watched closely, an opinion that is most outspoken in Germany, Denmark, Switzerland, Finland, Italy, Portugal and Greece.

Question: „Which of the two actions would you prefer the EU to take in the current Austrian case?"

informed respondents in %	The EU should withdraw the sanctions but watch Austria closely	The EU countries should stick to the sanctions against Austria as long as the Freedom party participates in the Austrian Government	refrain from answering	Difference between lifting and maintaining sanctions
Germany	72	17	11	-55
Switzerland	71	16	13	-55
Denmark	73	19	8	-54
Finland	68	14	19	-54
Greece	74	24	2	-50
Italy	65	25	10	-40
Portugal	63	23	14	-40
Luxemburg	65	29	6	-36
Netherlands	62	30	8	-32
Belgium	63	32	5	-30
Hungary	50	23	27	-27
Ireland	59	33	8	-26
United Kingdom	51	27	22	-24
Spain	54	32	15	-22
France	46	35	19	-11
Sweden	50	44	6	-6

4. All countries surveyed (with the exception of France) consider fears as exaggerated that the coalition formed by the Christian Democrats and the Freedom Party poses a real threat to democracy and human rights. In France both opinions are more or less distributed evenly.

Question: "The Austrian government is a coalition formed by the Christian Democrats and the Freedom Party. Chancellor is a Christian Democrat called Mr. Schüssel. Do you believe that this government poses a real threat to democracy and human rights or do you believe these fears have been exaggerated?"

informed respondents in %	a real threat	exaggerated fears	refrain from answering	Difference threat/ exaggerated
Germany	9	82	9	-73
Denmark	17	74	10	-57
Finland	14	66	20	-52
Switzerland	18	63	19	-45
Netherlands	26	59	15	-33
Greece	33	62	5	-29
Ireland	28	57	15	-29
Luxemburg	33	59	8	-26
Portugal	27	53	20	-26
Italy	33	57	10	-24
Belgium	35	58	7	-23
United Kingdom	22	41	37	-19
Hungary	32	45	22	-13
Sweden	41	49	10	-8
Spain	41	45	15	-4
France	42	40	18	+2

5. In all countries surveyed only a small minority would be in favour of sanctions imposed by the EU if in their own country a democratically elected radical or populist party were to be included in the government. Only in Spain nearly one third would approve sanctions against their own country. The majority in Switzerland, Denmark and Portugal think it is up to each country to solve these problems while most interviewees in the other countries are for the EU to issue a warning and watch closely the country in question.

Question: "What do you believe the EU should do if in a member country (e.g. our own country) a democratically elected radical or populist party were to become part of the government? The EU should - ....." *)

informed respondents in %	let the country in question solve the problem domestically	issue a warning and watch closely	impose sanctions	refrain from answering
Switzerland	45	35	7	13
Denmarkk	42	37	15	6
Greece	41	42	14	2
Portugal	38	28	20	14
Finland	34	42	8	16
Germany	31	44	15	10
Ireland	28	46	22	5
United Kingdom	28	38	16	18
France	28	34	22	16
Belgium	27	51	17	5
Spain	24	33	31	12
Sweden	26	50	21	3
Hungary	26	47	10	18
Italy	25	52	13	9
Netherlands	16	54	25	5
Luxemburg	14	63	20	3

*) in Switzerland and Hungary slightly different question: " .... if in our country ..."

Annex 2:

De hoofdelijke stemresultaten van de resoluties rond homofobie tijdens de periode 2006-2007:

RC - B6-0025/2006 - Homofobie in Europa - resolutie

18/01/2006 12:50:15

468	PRO - FOR - ΔΑΦΥΡ - ΥΠΕΡ - FOR - A FAVOR - POOLT - PUOLESTA - POUR - MELLETTE - A FAVORE - UŽ - FAVUR - PAR - VOOR - ZA - A FAVOR - ZA - ZA - JA-RÖSTER
-----	---

ALDE: Alvaro, Andrejevs, Andria, Beaupuy, Bonino, Bourlanges, Bowles, Busk, Carlshamre, Cavada, Chatzimarkakis, Chiesa, Cornillet, Davies, Degutis, Deprez, Dičkutė, Di Pietro, Drčar Murko, Duff, Duquesne, Ek, Fourtou, Gentvilas, Geremek, Gibault, Griesbeck, Guardans Cambó, Hall, Harkin, Hennis-Plasschaert, in 't Veld, Jäätteenmäki, Jensen, Juknevičienė, Kacin, Karim, Klinz, Koch-Mehrin, Krahmer, Kufakowski, Laperrouze, Lax, Ludford, Lynne, Maaten, Malmström, Manders, Matsakis, Morillon, Mulder, Newton Dunn, Neyts-Uyttebroeck, Nicholson of Winterbourne, Ortuondo Larrea, Oviir, Pannella, Polfer, Ries, Riis-Jørgensen, Samuelsen, Savi, Sbarbati, Schuth, Staniszevska, Starkevičiūtė, Sterckx, Szent-Iványi, Wallis, Watson

GUE/NGL: Adamou, Agnoletto, Bertinotti, Brie, Catania, de Brún, Figueiredo, Flasarová, Guerreiro, Guidoni, Henin, Kaufmann, Kohlíček, Liotard, Markov, Maštálka, Meijer, Meyer Pleite, Musacchio, Papadimoulis, Pflüger, Ransdorf, Remek, Seppänen, Sjöstedt, Strož, Triantaphyllides, Uca, Verges, Wurtz, Zimmer

IND/DEM: Bonde, Goudin, Karatzaferis, Lundgren, Wohlin

NI: Battilocchio, Belohorská, Bobošíková

PPE-DE: Ashworth, Atkins, Ayuso González, Bachelot-Narquin, Barsi-Pataky, Bauer, Beazley, Becsey, Belet, Berend, Böge, Bowis, Brejč, Brepoels, Bushill-Matthews, Callanan, Castiglione, del Castillo Vera, Cederschiöld, Chichester, Coelho, Coveney, Dehaene, Deva, De Veyrac, Díaz de Mera García Consuegra, Dimitrakopoulos, Doorn, Dover, Doyle, Duka-Zólyomi, Ehler, Elles, Esteves, Eurlings, Fatuzzo, Fernández Martín, Fjellner, Fraga Estévez, Freitas, Gahler, Gál, Gaľa, Galeote Quecedo, García-Margallo y Marfil, Garriga Polledo, Gewalt, Gklavakis, Glattfelder, Goepel, Graça Moura, de Grandes Pascual, Grosch, Grossetête, Gyürk, Hannan, Harbour, Hatzidakis, Heaton-Harris, Herranz García, Hieronymi, Higgins, Hökmark, Ibrisagic, Itälä, Iturgaiz Angulo, Jackson, Járóka, Jeggler, Kamall, Karas, Kasoulides, Kauppi, Kirkhope, Kratsa-Tsagaropoulou, Kuškiš, Langendries, López-Istúriz White, Maat, McGuinness, McMillan-Scott, Marques, Mato Adrover, Matsis, Mavrommatis, Méndez de Vigo, Millán Mon, Montoro Romero, Oomen-Ruijten, Parish, Peterle, Pinheiro, Poettering, Pomés Ruiz, Purvis, Rack, Rudi Ubeda, Salafranca Sánchez-Neyra, Sartori, Schierhuber, Schmitt, Schnellhardt, Schöpflin, Schröder, Schwab, Seeber, Seeberg, Sommer, Stenzel, Stevenson, Stubb, Sturdy, Szájer, Tannock, Thyssen, Toubon, Trakatellis, Vakalis, Van Orden, Varela Suanzes-Carpegna, Varvitsiotis, Vidal-Quadras Roca, Vlasák, Weisgerber, Wieland, Wijkman, Wortmann-Kool, Zatloukal, Zieleniec, Zvěřina

PSE: Andersson, Arif, Arnautakis, Assis, Ayala Sender, Badia I Cutchet, Barón Crespo, Batzeli, Beglitis, Beňová, Berès, van den Berg, Berman, Bersani, Bösch, Bono, Bourzai, Bozkurt, Bullmann, van den Burg, Busquin, Calabuig Rull, Capoulas Santos, Carlotti, Carnero González, Cashman, Castex, Cercas, Christensen, Corbett, Corbey, Cottigny, D'Alema, De Rossa, Désir, De Vits, Díez González, Dobolyi, Douay, Dührkop Dührkop, El Khadraoui, Estrela, Ettl, Evans Robert, Falbr, Fava, Fazakas, Fernandes, Ferreira Anne, Ferreira Elisa, Ford, Fruteau, García Pérez, Gebhardt, Geringer de Oedenberg, Gierek, Gill, Glante, Golik, Gomes, Grabowska, Grech, Gröner, Groote, Gruber, Gurmai, Guy-Quint, Hänsch, Hamon, Harangozó, Hasse Ferreira, Haug, Hazan, Hedh, Hedkvist Petersen, Hegyi, Herczog, Honeyball, Howitt, Hughes, Hutchinson, Ilves, Jöns, Jørgensen, Kindermann, Kinnock, Kósáné Kovács, Koterec, Krehl, Kreissl-Dörfler, Kristensen, Kuc, Kuhne, Laignel, Lambrinidis, Lavarra, Le Foll, Lehtinen, Leichtfried, Leinen, Lienemann, Locatelli, McAvan, McCarthy, Madeira, Maňka, Mann Erika, Martin David, Martínez Martínez, Masip Hidalgo, Mastenbroek, Matsouka, Medina Ortega, Menéndez del Valle, Miguélez Ramos, Mikko, Moraes, Moreno Sánchez, Morgan, Moscovici, Muscat, Myller, Napoletano, Navarro, Obiols i Germà, Öger, Paasilinna, Pahor, Paleckis, Panzeri, Patrie, Piecyk, Pinior, Pittella, Pleguezuelos Aguilar, Poignant, Prets, Rapkay, Rasmussen, Reynaud, Rocard, Rosati, Roth-Behrendt, Rothe, Rouček, Roure, Sacconi, Sakalás, Salinas García, Sánchez Presedo, dos Santos, Savary, Schapira, Scheele, Schulz, Segelström, Sifunakis, Skinner, Sornosa Martínez, Stockmann, Swoboda, Szejna, Tabajdi, Tarabella, Tarand, Thomsen, Titley, Trautmann, Tzampazi, Valenciano Martínez-Orozco, Van Lancker, Vaugrenard,

Vergnaud, Vincenzi, Walter, Weber Henri, Weiler, Wiersma, Wynn, Xenogiannakopoulou, Yañez-Barnuevo García, Zani, Zingaretti

UEN: Aylward, Camre, Crowley, Ó Neachtain, Pavilionis, Ryan

Verts/ALE: Auken, Beer, Bennahmias, Breyer, Buitenweg, Cohn-Bendit, Cramer, Evans Jillian, Flautre, Frassoni, Graefe zu Baringdorf, de Groen-Kouwenhoven, Hammerstein Mintz, Harms, Hassi, Horáček, Hudghton, Isler Béguin, Joan i Mari, Jonckheer, Kallenbach, Kusstatscher, Lagendijk, Lambert, Lichtenberger, Lipietz, Lucas, Özdemir, Onesta, Romeva i Rueda, Rühle, Schlyter, Schmidt, Schroedter, Smith, Staes, Trüpel, Turmes, Voggenhuber, Ždanoka

149	PROTI - IMOD - DAGEGEN - Κατά - AGAINST - EN CONTRA - VASTU - VASTAAN - CONTRE - ELLENE - KONTRA - CONTRO - PRIEŠ - PRET - TEGEN - PRZECIW - CONTRA - PROTI - PROTI - NEJ-RÖSTER
-----	---

IND/DEM: Borghezio, Grabowski, Krupa, Pęk, Piotrowski, Rogalski, Salvini, Sinnott, Speroni, Tomczak, Zapałowski

NI: Allister, Baco, Chruszcz, Claeys, Czarnecki Marek Aleksander, Czarnecki Ryszard, Dillen, Giertych, Gollnisch, Helmer, Kilroy-Silk, Lang, Le Rachinel, Martinez, Masiel, Mölzer, Mote, Romagnoli, Schenardi, Vanhecke, Wojciechowski Bernard Piotr

PPE-DE: Albertini, Andrikiené, Antoniozzi, Audy, Braghetto, Březina, Brunetta, Busuttill, Buzek, Cabrnoc, Caspary, Chmielewski, Demetriou, Descamps, Deß, Dionisi, Dombrovskis, Ferber, Florenz, Fontaine, Friedrich, Gargani, Gauzès, Gawronski, Gomolka, Gräßle, Guellec, Gutiérrez-Cortines, Hoppenstedt, Hudacký, Jałowiecki, Kaczmarek, Kelam, Klač, Koch, Konrad, Kudrycka, Lamassoure, Langen, Lauk, Lechner, Lehne, Lewandowski, Liese, Lulling, Mauro, Mayer, Mayor Oreja, Mikolášik, Musotto, Nassauer, Niebler, Olajos, Olbrycht, Ouzký, Pack, Panayotopoulos-Cassiotou, Pieper, Pīks, Piskorski, Pleštinská, Posdorf, Posselt, Protasiewicz, Queiró, Quisthoudt-Rowohl, Radwan, Reul, Ribeiro e Castro, Roithová, Rübige, Saïfi, Saryusz-Wolski, Siekierski, Sonik, Spautz, Šťastný, Strejček, Sudre, Surján, Tajani, Ulmer, Vatanen, Ventre, Vernola, Vlasto, Weber Manfred, von Wogau, Záborská, Zaleski, Zappalà, Zwiefka

PSE: Casaca

UEN: Angelilli, Berlato, Bielan, Didžiokas, Foglietta, Foltyn-Kubicka, Janowski, Kamiński, Krasts, Kristovskis, Kuźmiuk, La Russa, Libicki, Muscardini, Musumeci, Pirilli, Podkański, Poli Bortone, Roszkowski, Szymański, Tatarella, Vaidere, Wojciechowski Janusz, Zile

41	ZDŽRELA SE HLASOVÁNÍ - HVERKEN ELLER - ENTHALTUNGEN - Αποχές - ABSTENTION - ABSTENCIÓN - ERAPOOLETU - TYHJÄÄ - ABSTENTION - TARTÓZKODÁS - ASTENJONI - ASTENSIONI - SUSILAIKĒ - ATTURAS - ONTHOUDINGEN - WSTRZYMUJĄCY SIĘ - ABSTENÇÕES - ZDRŽALI SA - VZDRŽANI - NEDLAGDA RÖSTER
----	--

ALDE: Budreikaitė, Cocilovo, Costa, Lehideux, Letta, Pistelli, Procacci, Prodi, Takkula, Toia, Väyrynen

IND/DEM: Batten, Belder, Blokland, Booth, Clark, Farage, Knapman, Natrass, Titford, Wise, Železný

NI: Kozlík, Rivera, Rutowicz

PPE-DE: Casa, Duchoň, Fajmon, Hybášková, Korhola, Landsbergis, Martens, Nicholson, Novak, Papastamkos, Samaras, Silva Peneda, Škottová, Zahradil

PSE: Liberadzki

Verts/ALE: van Buitenen

301	PRO - FOR - dAFÜR - ΥΠΕΡ - FOR - A FAVOR - POOLT - PUOLESTA - POUR - MELLETTE - A FAVORE - UŽ - FAVUR - PAR - VOOR - ZA - A FAVOR - ZA - ZA - JA-RÖSTER
-----	--

- ALDE:** Alvaro, Andria, Beaupuy, Bourlanges, Busk, Cappato, Carlshamre, Cavada, Chatzimakakis, Cocilovo, Cornillet, Davies, Deprez, De Sarnez, Drčar Murko, Duff, Fourtou, Gentvilas, Gibault, Griesbeck, Guardans Cambó, Hall, Harkin, Hennis-Plasschaert, in 't Veld, Jäätteenmäki, Jensen, Juknevičienė, Kacin, Karim, Krahmer, Lambsdorff, Lax, Losco, Ludford, Lynne, Maaten, Manders, Matsakis, Mohácsi, Mulder, Newton Dunn, Nicholson of Winterbourne, Onyszkiewicz, Ortuondo Larrea, Oviir, Pannella, Pistelli, Prodi, Resetarits, Ries, Riis-Jørgensen, Samuelson, Schuth, Starkevičiūtė, Sterckx, Susta, Szent-Iványi, Väyrynen, Veraldi, Wallis
- GUE/NGL:** Agnoletto, Catania, de Brún, Flasarová, Guidoni, Henin, Kaufmann, Liotard, Maštálka, Meijer, Meyer Pleite, Musacchio, Papadimoulis, Pflüger, Portas, Ransdorf, Remek, Seppänen, Sjöstedt, Svensson, Triantaphyllides, Uca, Wagenknecht, Zimmer
- IND/DEM:** Bonde, Goudin, Karatzaferis, Lundgren
- NI:** Battilocchio, Belohorská, Bobošíková, Kozlík, Martin Hans-Peter
- PPE-DE:** Bachelot-Narquin, Belet, Bowis, Cederschiöld, Dehaene, Fjellner, Fontaine, Gaubert, Grossetête, Hybášková, Ibrisagic, Járóka, Kauppi, Saifi, Seeberg, Stubb, Vatanen, Ventre, Vernola, Wijkman
- PSE:** Arif, Arnautakis, Assis, Attard-Montalto, Ayala Sender, Badia I Cutchet, Batzeli, Beglitis, Berès, van den Berg, Berger, Berlinguer, Berman, Bösch, Bono, Bullmann, van den Burg, Calabuig Rull, Capoulas Santos, Carlotti, Carnero González, Casaca, Cashman, Castex, Cercas, Chiesa, Christensen, Corbett, Corbey, Correia, Cottigny, De Keyser, De Rossa, Désir, De Vits, Díez González, Douay, Dührkop Dührkop, El Khadraoui, Estrela, Ettl, Falbr, Fava, Fernandes, Ferreira Elisa, Ford, Fruteau, García Pérez, Gebhardt, Geringer de Oedenberg, Gill, Goebbels, Gomes, Gottardi, Grabowska, Grech, Gröner, Groote, Gruber, Guy-Quint, Hänsch, Hamon, Hasse Ferreira, Haug, Hegyi, Honeyball, Howitt, Hutchinson, Ilves, Jöns, Jørgensen, Kindermann, Koterec, Kreissl-Dörfler, Kristensen, Kuc, Kuhne, Lambrinidis, Lavarra, Le Foll, Leichtfried, Leinen, Liberadzki, McAvan, Madeira, Maňka, Martin David, Martínez Martínez, Masip Hidalgo, Mastenbroek, Matsouka, Medina Ortega, Menéndez del Valle, Miguélez Ramos, Moraes, Moreno Sánchez, Moscovici, Muscat, Myller, Napolitano, Obiols i Germà, Occhetto, Öger, Paasilinna, Pahor, Panzeri, Peillon, Piecyk, Pinior, Pittella, Pleguezuelos Aguilar, Poignant, Prets, Rapkay, Riera Madurell, Rocard, Rosati, Rothe, Rouček, Roure, Sacconi, Sakalas, Salinas García, Sánchez Presedo, Schapira, Scheele, Segelström, Siwiec, Skinner, Sornosa Martínez, Swoboda, Szejna, Tabajdi, Tarabella, Tarand, Thomsen, Titley, Trautmann, Tzampazi, Vaugrenard, Vergnaud, Vincenzi, Walter, Weber Henri, Weiler, Westlund, Wiersma, Willmott, Wynn, Yañez-Barnuevo García, Zingaretti
- Verts/ALE:** Aubert, Auken, Beer, Breyer, Cohn-Bendit, Cramer, Evans Jill, Flautre, Frassoni, Graefe zu Baringdorf, de Groen-Kouwenhoven, Hammerstein Mintz, Harms, Hassi, Horáček, Hudghton, Iler Béguin, Joan i Marí, Jonckheer, Kallenbach, Kusstatscher, Lagendijk, Lambert, Lichtenberger, Lipietz, Lucas, Özdemir, Onesta, Romeva i Rueda, Rühle, Schlyter, Schroedter, Smith, Staes, Turmes, Ždanoka

161	PROTI - I MOD - DAGEGEN - ΚΑΤΑ - AGAINST - EN CONTRA - VASTU - VASTAAN - CONTRE - ELLENE - KONTRA - CONTRO - PŘEŠ - PRET - TEGEN - PRZECIW - CONTRA - PROTI - PROTI - NEJ-RÖSTER
-----	---

- ALDE:** Virrankoski
- IND/DEM:** Batten, Belder, Blokland, Coûteaux, Grabowski, Knapman, Krupa, Louis, Natrass, Pęk, Piotrowski, Rogalski, Tomczak, de Villiers, Whittaker, Wise, Zapałowski
- NI:** Allister, Borghezio, Chruszcz, Claeys, Czarnecki Marek Aleksander, Czarnecki Ryszard, Dillen, Giertych, Gollnisch, Helmer, Lang, Le Rachinel, Martinez, Masiel, Mölzer, Mote, Mussolini, Piskorski, Romagnoli, Rutowicz, Salvini, Schenardi, Speroni, Vanhecke, Wojciechowski Bernard Piotr
- PPE-DE:** Beazley, Böge, Bonsignore, Braghetto, Březina, Buzek, Cabrnock, Casini, Caspary, Castiglione, Deß, Dombrowskis, Duchoň, Ehler, Fajmon, Fatuzzo, Ferber, Florenz, Fraga Estévez, Gahler, Gała, Galeote, Gargani, Gewalt, Gomolka, Graça Moura, Grosch, Handzlik, Hieronimi, Hudacký, Jałowiecki, Jeggler, Kaczmarek, Kelam,

Klamt, Klaß, Klich, Koch, Konrad, Kudrycka, Kuškis, Langen, Lechner, Lewandowski, Mann Thomas, Marques, Mauro, Mayer, Mayor Oreja, Méndez de Vigo, Mikolášik, Millán Mon, Montoro Romero, Nassauer, Niebler, Olbrycht, Oomen-Ruijten, Ouzký, Pack, Patriciello, Pieper, Pīks, Pirker, Pleštinská, Pomés Ruiz, Posselt, Quisthoudt-Rowohl, Rack, Radwan, Reul, Roithová, Rübiger, Schröder, Schwab, Siekierski, Škottová, Sommer, Sonik, Spautz, Šťastný, Strejček, Surján, Ulmer, Vidal-Quadras, Vlasák, Weisgerber, Wieland, Záborská, Zaleski, Zieleniec, Zvěřina, Zwiefka

UEN: Angelilli, Aylward, Berlato, Bielan, Camre, Crowley, Foglietta, Foltyn-Kubicka, Janowski, Kamiński, Kristovskis, Kuźmiuk, La Russa, Libicki, Maldeikis, Musumeci, Ó Neachtain, Pirilli, Podkański, Roszkowski, Ryan, Szymański, Vaidere, Wojciechowski Janusz, Zile

Verts/ALE: van Buitenen

102	ZDRŽELI SE HLASOVÁNÍ - HVERKEN ELLER - ENTHALTUNGEN - ΑΠΟΧΕΣ - ABSTENTION - ABSTENCIÓN - ERAPOOLETU - TYHJÄÄ - ABSTENTION - TARTÓZKODÁS - ASTENJONI - ASTENIONI - SUSILAIKĒ - ATTURAS - ONTHOUDINGEN - WSTRZYMUJĄCY SIĘ - ABSTENÇÕES - ZDRŽALI SA - VZDRŽANI - NEDLAGDA RÖSTER
-----	---

ALDE: Budreikaitė, Costa, Kułakowski, Laperrouze, Staniszevska, Takkula, Toia

GUE/NGL: Manolakou, Pafilis, Toussas

IND/DEM: Sinnott

NI: Rivera

PPE-DE: Albertini, Audy, Ayuso González, Barsi-Pataky, Bauer, Becsey, Bradbourn, Brejc, Brepoels, Bushill-Matthews, Busuttil, Callanan, Casa, del Castillo Vera, Chmielewski, Coelho, Coveney, Daul, Descamps, Díaz de Mera García Consuegra, Doorn, Dover, Doyle, Duka-Zólyomi, Elles, Evans Jonathan, Fernández Martín, Freitas, García-Margallo y Marfil, Garriga Polledo, Gauzès, Gklavakis, Glattfelder, Gräßle, Gutiérrez-Cortines, Gyürk, Hannan, Harbour, Hatzidakis, Herranz García, Herrero-Tejedor, Hoppenstedt, Itälä, Jackson, Jordan Cizelj, Kamall, Karas, Kasoulides, Kratsa-Tsagaropoulou, Lamassoure, Liese, Lulling, Maat, McGuinness, Martens, Mathieu, Mato Adrover, Mavrommatis, Mitchell, Nicholson, van Nistelrooij, Olajos, Őry, Panayotopoulos-Cassiotou, Papastamkos, Parish, Posdorf, Purvis, Rudi Ubeda, Schmitt, Schöpflin, Silva Peneda, Stevenson, Sudre, Szájer, Tannock, Thyssen, Toubon, Trakatellis, Vakalis, Van Orden, Varela Suanzes-Carpegna, Varvitsiotis, Vlasto, Wortmann-Kool, Zappalà, Zatloukal

PSE: Gierek, Krehl, dos Santos

325

+

ALDE: Alvaro, Andrejevs, Andria, Attwooll, Bărbulețiu, Beaupuy, Bowles, Busk, Cappato, Cavada, Chatzimarkakis, Ciornei, Cocilovo, Cornillet, Davies, De Sarnez, Drčar Murko, Duff, Fourtou, Gentvilas, Gibault, Griesbeck, Guardans Cambó, Hall, Hellvig, Ilchev, in 't Veld, Jensen, Juknevičienė, Kacin, Karim, Lambsdorff, Lax, Ludford, Lynne, Manders, Mohácsi, Morçun, Mulder, Newton Dunn, Neyts-Uyttebroeck, Nicholson of Winterbourne, Ortuondo Larrea, Oviir, Pannella, Parvanova, Piskorski, Prodi, Resetarits, Ries, Sbarbati, Schmidt Olle, Schuth, Șerbu, Shouleva, Sterckx, Szent-Iványi, Vălean, Van Hecke, Veraldi, Wallis

GUE/NGL: Agnoletto, Aita, Brie, Catania, Figueiredo, Flasarová, Guerreiro, Henin, Holm, Kaufmann, Liotard, Markov, Maštálka, Meijer, Meyer Pleite, Morgantini, Musacchio, Papadimoulis, Pflüger, Portas, Ransdorf, Remek, Seppänen, Søndergaard, Svensson, Uca, Wagenknecht, Wurtz

IND/DEM: Goudin, Lundgren, Železný

NI: Baco, Battilocchio, Belohorská, Martin Hans-Peter

PPE-DE: Bachelot-Narquin, Belet, Bowis, Brepoels, Cederschiöld, Coveney, Dehaene, De Veyrac, Doorn, Doyle, Fjellner, Fontaine, Freitas, Gaubert, Grosch, Grossetête, Guellec, Hökmark, Ibrisagic, Itälä, Kauppi, Korhola, Mathieu, Saïfi, Seeberg, Stubb, Thyssen, Vlasto, Wijkman, Wohlin

PSE: Andersson, Arif, Arnaoutakis, Athanasiu, Attard-Montalto, Ayala Sender, Badia i Cutchet, Beglitis, Beňová, van den Berg, Berlinguer, Berman, Bliznashki, Bösch, Bono, Bourzai, Bozkurt, Bulfon, Bullmann, van den Burg, Busquin, Capoulas Santos, Carlotti, Carnero González, Casaca, Cashman, Castex, Cercas, Chervenyakov, Christensen, Corbett, Corbey, Correia, Cottigny, Crețu Corina, De Keyser, De Rossa, Désir, De Vits, Díez González, Dîncu, Douay, Dührkop Dührkop, Dumitrescu, El Khadraoui, Ettl, Falbr, Fava, Fazakas, Ferreira Anne, Ferreira Elisa, Fruteau, García Pérez, Gebhardt, Gill, Glante, Goebbels, Gomes, Gottardi, Grech, Gröner, Groote, Gurmai, Guy-Quint, Hänsch, Hamon, Haug, Hazan, Hedh, Hegyi, Herczog, Honeyball, Howitt, Hughes, Hutchinson, Jöns, Jørgensen, Kindermann, Kirilov, Kósáné Kovács, Krehl, Kreissl-Dörfler, Kuhne, Laignel, Lambrinidis, Lehtinen, Leichtfried, Leinen, Lienemann, Locatelli, McAvan, Madeira, Maňka, Martin David, Martínez Martínez, Mastenbroek, Medina Ortega, Menéndez del Valle, Miguélez Ramos, Mihalache, Mikko, Moreno Sánchez, Moscovici, Muscat, Myller, Napolitano, Obiols i Germà, Öger, Paasilinna, Pahor, Paleckis, Panzeri, Papanizov, Pașcu, Patrie, Piecyk, Pinior, Pittella, Podgorean, Poignant, Prets, Rapkay, Rasmussen, Reynaud, Rothe, Rouček, Roure, Sacconi, Sakalas, Saks, Salinas García, Sánchez Presedo, dos Santos, Sârbu, Schaldemose, Schapira, Scheele, Schulz, Segelström, Severin, Simpson, Siwiec, Skinner, Sornosa Martínez, Sousa Pinto, Stockmann, Tabajdi, Tarabella, Tarand, Țicău, Titley, Trautmann, Van Lancker, Vaugrenard, Vergnaud, Vigenin, Walter, Weber Henri, Weiler, Westlund, Wiersma, Willmott, Yañez-Barnuevo García, Zani, Zingaretti

UEN: Kuc

Verts/ALE: Aubert, Bennaïmias, Breyer, Buitenweg, Cohn-Bendit, Cramer, Flautre, Frassoni, Graefe zu Baringdorf, de Groen-Kouwenhoven, Hammerstein, Harms, Hassi, Horáček, Jonckheer, Kallenbach, Kusstatscher, Lagendijk, Lambert, Lichtenberger, Lipietz, Lucas, Özdemir, Onesta, Romeva i Rueda, Rühle, Schlyter, Schmidt Frithjof, Schroedter, Staes, Turmes, Voggenhuber, Ždanoka

124

-

ALDE: Deprez, Morillon, Virrankoski

IND/DEM: Batten, Belder, Blokland, Clark, Krupa, Louis, Tomczak, de Villiers, Whittaker, Wise, Wojciechowski Bernard Piotr

ITS: Buruiană-Aprodu, Claeys, Coșea, Dillen, Gollnisch, Lang, Le Pen Jean-Marie, Le Pen Marine, Le Rachinel, Martinez, Mölzer, Moiscuc, Mote, Mussolini, Romagnoli, Schenardi, Stănescu

NI: Allister, Chruszcz, Helmer

PPE-DE: Andrikienė, Becsey, Berend, Buzek, Callanan, Casini, Chmielewski, Deß, Ebner, Fajmon, Fatuzzo, Ferber, Handzlik, Hoppenstedt, Hudacký, Hybášková, Jałowiecki, Kaczmarek, Klač, Klich, Konrad, Kudrycka, Lechner, Lewandowski, Liese, Marques, Mauro, Mayer, Mayor Oreja, Mikolášik, Olbrycht, Ouzký, Píks, Pleštinská, Pomés Ruiz, Posselt, Post, Protasiewicz, Queiró, Reul, Saryusz-Wolski, Schnellhardt, Siekierski, Silva Peneda, Škottová, Sommer, Sonik, Spautz, Strejček, Surján, Ťirle, Vlasák, Záborská, Zaleski, Zwiefka

PSE: Golik, Grabowska, Liberadzki, Rosati, Szejna

UEN: Aylward, Bielan, Borghezio, Crowley, Czarnecki Ryszard, Foltyn-Kubicka, Grabowski, Janowski, Kamiński, Krasts, Kristovskis, Kuźmiuk, Libicki, Maldeikis, Masiel, Ó Neachtain, Pęk, Piotrowski, Pirilli, Podkański, Rogalski, Roszkowski, Rutowicz, Speroni, Szymański, Tatarella, Vaidere, Wojciechowski Janusz, Zapałowski, Zile

150

0

ALDE: Budreikaitė, Costa, Geremek, Kułakowski, Lehideux, Matsakis, Onyszkiewicz, Savi, Staniszevska

IND/DEM: Bonde, Karatzaferis

PPE-DE: Albertini, Anastase, Ashworth, Audy, Ayuso, Barsi-Pataky, Bauer, Beazley, Böge, Braghetto, Brejc, Březina, Busuttil, Casa, Caspary, Castiglione, del Castillo Vera, Chichester, Daul, De Blasio, Demetriou, Descamps, Deva, Díaz de Mera García Consuegra, Dimitrov Martin, Dimitrov Philip Dimitrov, Dombrovskis, Dover, Duka-Zólyomi, Esteves, Fraga Estévez, Gahler, Gál, Gaľa, Galeote, Gant, García-Margallo y Marfil, Gauzès, Gewalt, Gklavakis, Glattfelder, Gomolka, Graça Moura, Gräble, de Grandes Pascual, Gyürk, Hannan, Heaton-Harris, Hennicot-Schoepges, Herranz García, Herrero-Tejedor, Hieronymi, Iacob-Ridzi, Iturgaiz Angulo, Jackson, Járóka, Jarzembowski, Jeggle, Jordan Cizelj, Kamall, Karas, Kelam, Kelemen, Kirkhope, Klamt, Koch, Kónya-Hamar, Kratsa-Tsagaropoulou, Kušķis, De Lange, Langen, Lauk, López-Istúriz White, Lulling, Mann Thomas, Mantovani, Marinescu, Martens, Mato Adrover, Mavrommatis, Millán Mon, Mitchell, Nassauer, Nicholson, van Nistelrooij, Novak, Olajos, Oomen-Ruijten, Őry, Pack, Panayotopoulos-Cassiotou, Papastamkos, Petre, Pieper, Pinheiro, Podestà, Posdorf, Purvis, Rack, Radwan, Roithová, Rudi Ubeda, Rübzig, Salafranca Sánchez-Neyra, Sartori, Schierhuber, Schmitt, Schöpflin, Schröder, Schwab, Seeber, Šťastný, Stauner, Stevenson, Sudre, Szabó, Tajani, Tannock, Trakatellis, Ulmer, Vakalis, Van Orden, Varvitsiotis, Vatanen, Ventre, Vernola, Vidal-Quadras, Weber Manfred, Weisgerber, Wieland, von Wogau, Wortmann-Kool, Zappalà, Zatloukal, Zieleniec

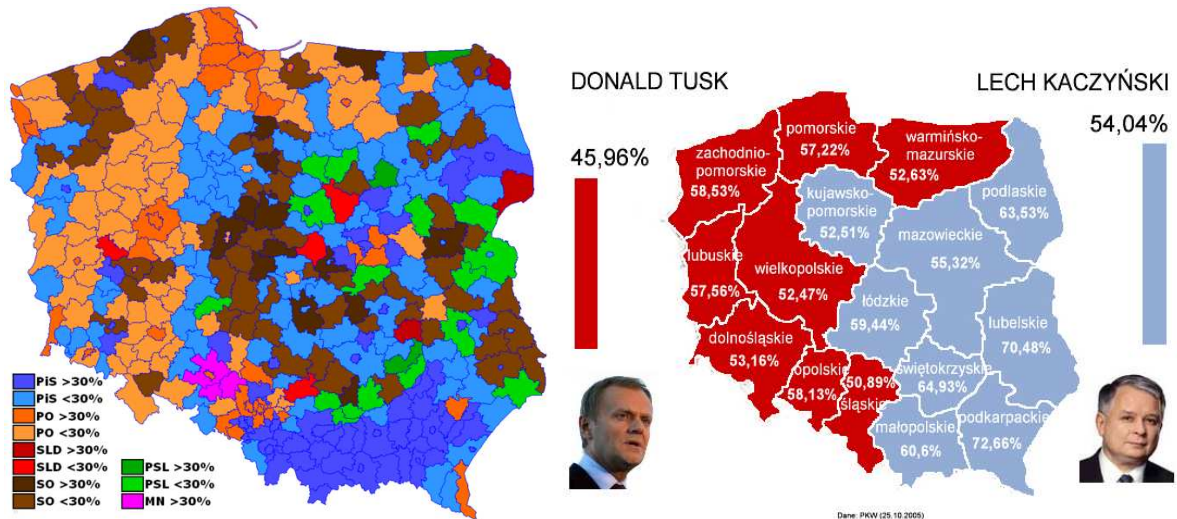
PSE: Geringer de Oedenberg, Gierek, Koterec

Verts/ALE: van Buitenen

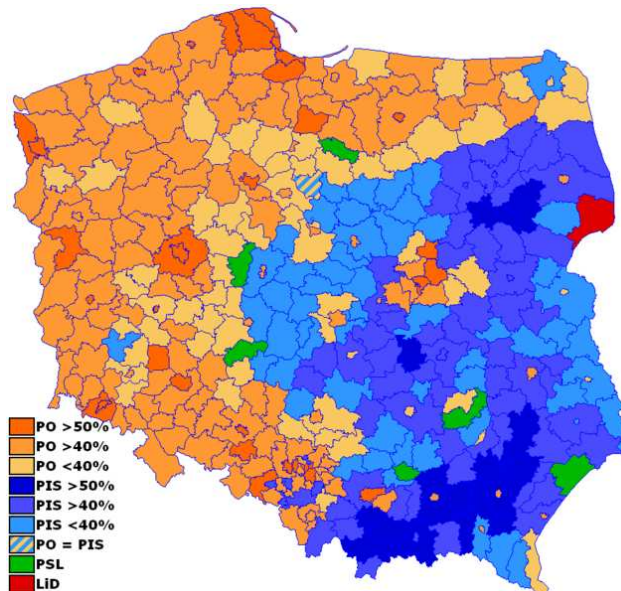
Annex 3:

Deze afbeeldingen geven de stemverhoudingen weer volgens geografische spreiding bij de presidents- en parlementverkiezingen in 2005 en bij de parlementsverkiezingen van 2007.

2005

2007

Annex 4:

De verdragsartikelen naar waar in deze verhandeling naartoe zijn verwezen:

Artikel 7 (VEU) (Amsterdam):

1. De Raad, in de samenstelling van de staatshoofden en regeringsleiders, kan met eenparigheid van stemmen, op voorstel van een derde van de lidstaten of van de Commissie, en na de instemming van het Europees Parlement te hebben verkregen, een ernstige en voortdurende schending door een lidstaat van in artikel 6, lid 1, genoemde beginselen constateren, na de regering van de lidstaat in kwestie om opmerkingen te hebben verzocht.

2. Wanneer een dergelijke constatering is gedaan, kan de Raad met gekwalificeerde meerderheid van stemmen besluiten tot schorsing van bepaalde rechten die uit de toepassing van dit Verdrag op de lidstaat in kwestie voortvloeien, met inbegrip van de stemrechten van de vertegenwoordiger van de regering van die lidstaat in de Raad. De Raad houdt daarbij rekening met de mogelijke gevolgen van een dergelijke schorsing voor de rechten en verplichtingen van natuurlijke en rechtspersonen. De verplichtingen van de lidstaat in kwestie uit hoofde van dit Verdrag blijven in ieder geval verbindend voor die lidstaat.

3. De Raad kan naderhand met gekwalificeerde meerderheid van stemmen besluiten om krachtens lid 2 genomen maatregelen te wijzigen of in te trekken in verband met wijzigingen in de toestand die tot het opleggen van de maatregelen heeft geleid.

4. Voor de toepassing van dit artikel besluit de Raad zonder rekening te houden met de stem van de vertegenwoordiger van de regering van de lidstaat in kwestie. Onthouding van stemming door aanwezige of vertegenwoordigde leden vormt geen beletsel voor het aannemen van de in lid 1 bedoelde besluiten. Een gekwalificeerde meerderheid wordt omschreven als hetzelfde aandeel van de gewogen stemmen van de betrokken leden van de Raad als is vastgelegd in artikel 205, lid 2, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap.

Dit lid is eveneens van toepassing wanneer stemrechten worden geschorst op grond van lid 2.

5. Voor de toepassing van dit artikel besluit het Europees Parlement met een meerderheid van twee derde der uitgebrachte stemmen en tevens bij meerderheid van zijn leden.

Artikel 7 (VEU) (Nice):

1. Op een met redenen omkleed voorstel van een derde van de lidstaten, het Europees Parlement of de Commissie kan de Raad, na instemming van het Europees Parlement, met een meerderheid van vier vijfden van zijn leden constateren dat er duidelijk gevaar bestaat voor een ernstige schending van in artikel 6, lid 1, genoemde beginselen door een lidstaat, en die lidstaat passende aanbevelingen doen. Alvorens die constatering te doen, hoort de Raad de betrokken lidstaat en kan hij volgens dezelfde procedure onafhankelijke personen vragen binnen een redelijke termijn een verslag over de situatie in die lidstaat voor te leggen.

De Raad gaat regelmatig na of de redenen die tot zijn constatering hebben geleid nog bestaan.

2. De Raad, in de samenstelling van staatshoofden en regeringsleiders, kan met eenparigheid van stemmen, op voorstel van een derde van de lidstaten of van de Commissie, en na instemming van het Europees Parlement, een ernstige en voortdurende schending van in artikel 6, lid 1, genoemde beginselen door een lidstaat constateren, na de regering van de lidstaat in kwestie om opmerkingen te hebben verzocht.

3. Wanneer de in lid 2 bedoelde constatering is gedaan, kan de Raad met gekwalificeerde meerderheid van stemmen besluiten tot schorsing van bepaalde rechten die uit de toepassing van dit Verdrag op de lidstaat in kwestie voortvloeien, met inbegrip van de stemrechten van de vertegenwoordiger van de regering van die lidstaat in de Raad. De Raad houdt daarbij rekening met de mogelijke gevolgen van een dergelijke schorsing voor de rechten en verplichtingen van natuurlijke en rechtspersonen.

De verplichtingen van de lidstaat in kwestie uit hoofde van dit Verdrag blijven in ieder geval verbindend voor die lidstaat.

4. De Raad kan naderhand met gekwalificeerde meerderheid van stemmen besluiten om krachtens lid 3 genomen maatregelen te wijzigen of in te trekken in verband met wijzigingen in de toestand die tot het opleggen van de maatregelen heeft geleid.

5. Voor de toepassing van dit artikel besluit de Raad zonder rekening te houden met de stem van de vertegenwoordiger van de regering van de lidstaat in kwestie. Onthouding van stemming door

aanwezige of vertegenwoordigde leden vormt geen beletsel voor het aannemen van de in lid 2 bedoelde besluiten. Een gekwalificeerde meerderheid wordt omschreven als hetzelfde aandeel van de gewogen stemmen van de betrokken leden van de Raad als vastgelegd in artikel 205, lid 2, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap.

Dit lid is eveneens van toepassing wanneer stemrechten worden geschorst op grond van lid 3.

6. Voor de toepassing van de leden 1 en 2 besluit het Europees Parlement met een meerderheid van twee derden der uitgebrachte stemmen en tevens bij meerderheid van zijn leden.

Artikel 29 (VEU):

Onverminderd de bevoegdheden van de Europese Gemeenschap is het doel van de Unie de burgers in een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid een hoog niveau van zekerheid te verschaffen door de ontwikkeling van gezamenlijk optreden van de lidstaten op het gebied van politieële en justitiële samenwerking in strafzaken en door voorkoming en bestrijding van racisme en vreemdelingenhaat.

Deze doelstelling wordt verwezenlijkt door het voorkomen en bestrijden van al dan niet georganiseerde criminaliteit, met name terrorisme, mensenhandel en misdrijven tegen kinderen, illegale drugshandel en illegale wapenhandel, corruptie en fraude, door middel van:

- nauwere samenwerking tussen politiediensten, douaneautoriteiten en andere bevoegde autoriteiten in de lidstaten, zowel rechtstreeks als via de Europese Politiedienst (Europol), in overeenstemming met de artikelen 30 en 32;

- nauwere samenwerking tussen justitiële en andere bevoegde autoriteiten van de lidstaten, ook via de Europese eenheid voor justitiële samenwerking (Eurojust), in overeenstemming met de artikelen 31 en 32;

- waar nodig, onderlinge aanpassing van de bepalingen betreffende strafzaken in de lidstaten, in overeenstemming met artikel 31, onder e).

Artikel 12 (VEG):

Binnen de werkingssfeer van dit Verdrag en onverminderd de bijzondere bepalingen, daarin gesteld, is elke discriminatie op grond van nationaliteit verboden.

De Raad kan, volgens de procedure van artikel 251, regelingen treffen met het oog op het verbod van bedoelde discriminaties.

Artikel 13 (VEG):

1. Onverminderd de andere bepalingen van dit Verdrag, kan de Raad, binnen de grenzen van de door dit Verdrag aan de Gemeenschap verleende bevoegdheden, met eenparigheid van stemmen, op voorstel van de Commissie en na raadpleging van het Europees Parlement, passende maatregelen nemen om discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid te bestrijden.

2. Wanneer de Raad communautaire stimuleringsmaatregelen, harmonisatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten uitgezonderd, vaststelt ter ondersteuning van de maatregelen die de lidstaten nemen om bij te dragen tot de verwezenlijking van de in lid 1 genoemde doelstellingen neemt hij, in afwijking van lid 1, een besluit volgens de procedure van artikel 251.

Artikel 141 (ex artikel 119):

1. Iedere lidstaat draagt er zorg voor dat het beginsel van gelijke beloning van mannelijke en vrouwelijke werknemers voor gelijke of gelijkwaardige arbeid wordt toegepast.

2. Onder beloning in de zin van dit artikel dient te worden verstaan het gewone basis- of minimumloon of -salaris en alle overige voordelen in geld of in natura die de werknemer uit hoofde van zijn dienstbetrekking direct of indirect van de werkgever ontvangt.

Gelijke beloning zonder onderscheid naar kunne houdt in:

- a) dat de beloning voor gelijke arbeid in stukloon wordt vastgesteld op basis van een zelfde maatstaf;
- b) dat de beloning voor arbeid in tijdloon dezelfde is voor een zelfde functie.

3. De Raad neemt volgens de procedure van artikel 251 en na raadpleging van het Economisch en Sociaal Comité maatregelen aan om de toepassing te waarborgen van het beginsel van gelijke kansen

en gelijke behandeling van mannen en vrouwen in werkgelegenheid en beroep, met inbegrip van het beginsel van gelijke beloning voor gelijke of gelijkwaardige arbeid.

4. Het beginsel van gelijke behandeling belet niet dat een lidstaat, om volledige gelijkheid van mannen en vrouwen in het beroepsleven in de praktijk te verzekeren, maatregelen handhaaft of aanneemt waarbij specifieke voordelen worden ingesteld om de uitoefening van een beroepsactiviteit door het ondervertegenwoordigde geslacht te vergemakkelijken of om nadelen in de beroepsloopbaan te voorkomen of te compenseren.

8. REFERENTIES

Academische literatuur:

- Adler, E., Barnett, M. (eds.) (1998). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press
- Alston, P., Weiler, P.H.H. (1999). An "Ever Closing Union" in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights. In Alston Philip (Ed.) *The EU and human rights*. (pp. 3-68). Oxford: University Press
- Baykal, S. (2005). Unity in Diversity? The Challenge of Diversity for the European Political Identity, Legitimacy and Democratic Governance: Turkey's EU Membership as the Ultimate Test Case. *Harvard Jean Monnet Working Paper No.9/05*
- Berin, H. (2001). "Denmark, the Euro and Fear of the Foreign". *Policy Review*, 1 (104), 63-72
- Buhr, Renee L. (2007). *A Supranational Cordon Sanitaire, or State-Level Instrumentalism? Insights from the EU Response to the 2000 Austrian Coalition*. Presentation at the International Studies Association Conference. Chicago, IL, February 28-March 1, 2007.
- Burgess, Peter J. (2006). *Insecurity of the European community of values*. International Peace Research Institute, Oslo (PRIO)
- Checkel, Jeffrey. 2001. "Why Comply? Social Learning and European Identity Change". *International Organization*, 55, (3), 553-588
- Craig, P., De Búrca, G. (2008). *EU Law, texts, cases, and materials*. Oxford: Oxford University Press
- Cramér, P., Wrangé, P. (2001). "The Haider Affair, Law and European Integration". *Europarättslig Tidskrift*, (1), 28-63.
- De Schutter, O., Alston, P. (Eds.) (2005). *Monitoring Fundamental Rights in the EU: The contribution of the Fundamental Rights Agency*. Oxford: University Press
- Deutsch K., W. (2006). Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience. In: Eilstrup-Sangiovanni, M. *Debates on European Integration. A reader*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- De Witte, Toggenburg (2004). Human Rights and Membership of the European Union. In Peers, Ward (Eds.) *The EU Charter of Fundamental Right*. (pp. 59-82). Oxford: University Press
- Duff, A. (2000). "The Austrian Coalition Crisis and the European Parliament". *Österreichisches Jahrbuch für Internationale Politik*: 8-16.
- Eichen, K. (2000). Erosion der deutschen Wehrverfassung durch sekundäres Gemeinschaftsrecht? *Neue Zeitschrift für Wehrrecht*, 42, 45-65
- Eriksen, E.O., Fossum J.E. (2004). Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation

- Assessed. *International Political Science Review*, 25 (4), 435-459
- Etzioni, A. (2007). The Community Deficit. *Journal of common market studies*, 45 (1), 23-42
- Follesdal, A. (2006). EU legitimacy and normative political theory. In: Cini, Bourne (eds.) *Palgrave Advances in European Union Studies*. (pp.151-173). Houndmills: Palgrave
- Fossum, John Erik (2003). The European Charter: Between deep Diversity and Constitutional Patriotism? *European Journal of Political Theory*, 2 (3), 319-340
- Fossum, John Erik (2004). Still a Union of deep diversity? The Convention and the Constitution for Europe. In: Eriksen, J.E. Fossum and A.J. Menéndez (eds) *Developing a Constitution for Europe*. London: Routledge, pp.226-247
- Halman, L., Luijckx, R. & van Zundert, M. (2005). *Atlas of European Values*. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Helms, L. (2003). La continuité plutôt que le changement. La CDU-CSU depuis la réunification allemande. In: Delwit, P. (ed.) *Démocraties chrétiennes et conservatismes en Europe*. Bruxelles: Presses de l'Université Libre de Bruxelles, pp.167-183
- Hooghe, L., Marks, G., Wilson, C. (2002). Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? *Comparative Political Studies*, 35, (8), 965-989
- Jakubowicz, K. (2008). Going to Extremes? Two Polish Governments Deal with the Media. *Global Media Journal- Polish Edition*, 1 (4), 24-50
- Jasiewicz K., Jasiewicz –Betkiewicz A. (2008). Poland. *European journal of political research*, 47 (7/8), 1096-1107
- Johnston, A. (2001). "Treating International Institutions as Social Environments". *International Studies Quarterly*, 45, 487-515
- Kymlicka, W. (2002). *Contemporary political philosophy. An introduction*, Oxford University Press, Oxford
- Lauristin, Marju (2007). The European Public Sphere and the Social Imaginary of the 'New Europe'. *European Journal of Communication*, 22 (4), 397-412
- Leconte, Cécile (2005). The Fragility of the EU as a "Community of Values": Lessons from the Haider Affair. *West European Politics*, 28 (3), 620-649
- Leconte, Cécile (2008). Opposing Integration on Matters of Social and Normative Preferences: A New Dimension of Political Contestation in the EU. *Journal of Common Market Studies*, 46 (5), 1071-1091
- Lerch, Marika (2003). European Identity in International Society- A Constructivist Analysis of the EU Charter of Fundamental Rights. *ConWEB – webpapers on Constitutionalism and Governance beyond the State 2/2003*. Geraadpleegd op 17 november 2008 op www.bath.ac.uk/esml/esml/conWEB

- March, J.G., Olson, J.P. (1989). *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics*. New York: Free press
- Maresceau, M. (2008). *Inleiding tot Europees Recht. Academiejaar 2008 -2009*. Onuitgegeven cursus. Gent. Faculteit Rechten. Ugent.
- Melchior, Josef (2001). Die Europäische Wertegemeinschaft zwischen Rhetorik und Realität. In Karlhofer, F., Melchior, J., Sickinger, j. (Eds.) *Anlassfall Österreich Die Europäische Union auf dem Weg zu einer Wertegemeinschaft*. (pp. 157-175). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft
- Merlingen, M., Mudde, C., Sedelmeier, U. (2000). Constitutional Politics and the “Embedded Acquis Communautaire”: The Case of the EU 14 Against the Austrian Government. *Constitutional Web-Papers (04/2000)*, geraadpleegd op 10 december 2008 op <http://les1.man.ac.uk/conweb>
- Merlingen, M., Mudde, C., Sedelmeier, U.(2001). The Right and the Righteous? European Norms, domestic Politics and the Sanctions against Austria. *Journal of Common Market Studies*, 39 (1), 59-77
- Mikkeli, Heikki (1998). *Europe: an idea, an identity*. Basingstoke: Macmillan
- Neumayer, L. (2007). Euroscepticism in Central Europe. In: Kirschbaum, S. J. (Ed.) *Central European history and the European Union : the meaning of Europe*. (pp. 159-179). New York: Palgrave Macmillan
- O’Dwyer, C., Schwartz, K.Z.S. (2007). *Return to (Illiberal) Diversity?Anti-Gay Politics and Minority Rights After EU Enlargement*. Geraadpleegd op 12 april 2009 op www.fas.harvard.edu/~postcomm/papers/2006-07/Odwyer2007.pdf
- Peers, Steve (2005). Civil and political rights. In: De Schutter, O., Alston, P. (Eds.) *Monitoring fundamental rights in the EU : the contribution of the Fundamental Rights Agency* (pp.111-131). Oxford: Hart
- Ray, L. (2001) ‘*The Ideological Structure of Mass Opinion about European Level Policy-Making*’, Conference Paper, Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, 29 August–1 September.
- Reinprecht, Michael (2001). Das Europäische Parlament und die Wertediskussion. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, Sonderband. 149-156
- Risse, T., Wiener, A. (1999). Something Rotten and the Social Construction of Social Constructivism: a Comment on Comments. *Journal of European Public Policy*, 6 (5), 775-82.
- Sap, J.W. (2003). *Het EU-Handvest van Grondrechten*. Kluwer
- Scharpf, Fritz (2003). Legitimate Diversity: the Challenge of European Integration. In: *The State of the European Union*, 6 , 79-105

- Schimmelfennig, F.(2000). International Socialization in the New Europe. Rational Action in an Institutional Environment. *European Journal of International Relations*, 6 (1), 2000, 109-139.
- Schneider, Heinrich (2000). Die Europäische Union als Wertegemeinschaft auf der Suche nach sich selbst. *Die Union 2000* (1), 11-47.
- Sedelmeier, U. (2000). Eastern Enlargement and the EU's International Role: The Interplay Between the EU's Role and Policy. In Sjurson, H. (Ed.) *Redefining Security? The Role of the European Union in European Security* (pp. 185-203). ARENA Report No. 7/2000.
- Seeger, Sarah (2007). Communicating European Values – The German EU Presidency and the Berlin Declaration. *CAP Aktuell*, 16 (6), 12-18
- Shaw, J. (2000). *Law of the European Union*. Basingstoke: Palgrave
- Tarschys, Daniel (2005). *The Enigma of European Added Value: Setting Priorities for the European Union*. Stockholm: SIEPS
- Taylor, (1993). Shared and Divergent Values. In: Taylor C., Laforest G. (ed.) *Reconciling the solitudes: essays on Canadian federalism and nationalism*. Montreal : McGill-Queen's university press, pp. 155-187
- Toggenburg, Gabriel N. (2004). The debate on European Values and the Case of Cultural Diversity. *European Diversity and Autonomy Papers – EDAP* (10)
- Tusicisny (2007). Security Communities and Their Values: Taking Masses Seriously. *International Political Science Review*, 28 (4): 425-449
- Ulfgard, R. (2005). *Norm Consolidation in the European Union: The EU14-Austria Crisis in 2000*. Gothenburg: Växjö University Press
- Van de Steeg, Rauer, Rivet, Risse (2003). *The EU as a Political Community: A Media Analysis of the 'Haider Debate' in the European Union*. Paper presented to the Annual Meeting of the European Union Studies Association (EUSA), Nashville TN, March 27-30, 2003
- Veen, Hans-Joachim (2000). Towards a European Identity: Policy or Culture. In: Andrew, Crook, Waller (Eds.) *Why Europe? Problems of Culture and Identity: Volume 1* (pp 41-48). New York: St. Martin's
- Vermeersch, P. (2007). Ethnic Minority Protection and Anti-discrimination in Central Europe Before and After EU Accession: the Case of Poland. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 6 (1), 1-21.
- Waeber, Ole (1998). Insecurity, security, and asecurity in the West-European non-war community. In: Adler, E., Barnett, M. (eds.) *Security Communities* (pp 69-118). Cambridge: Cambridge University Press

- Weiler, J. H. H. (1995). Fundamental Rights and Fundamental Boundaries: On Standards and Values in the Protection of Human Rights. In Neuwahl, N.A., Rosas, A. (Eds.) *The European Union and Human Rights*. (pp. 51-76). Oxford: University Press
- Weiler, J. H. H. (1999). *The constitution of Europe: Do the new clothes have an emperor? and other essays on European integration*. Cambridge : Cambridge university press
- Weiler, J. H. H. (2003). In Defence of the Status Quo: Europe's Constitutional Sonderweg. In Weiler, Wind (eds.) *European Constitutionalism Beyond the State* (pp.7-26) University Press, 2003)
- Weiler, J. H. H. (2004). Human Rights, Constitutionalism and Integration: Iconography and Fetishism. In: Eriksen, Fossum en Menéndez (eds..) *Developing a Constitution for Europe* (pp.59-68). Routledge, 2004
- Williams, A. (2004). *EU Human Rights Policies: A Study in Irony*. Oxford: University Press
- Williams, A. (2006). The indifferent gesture: Article 7 TEU, the Fundamental Rights Agency and the UK's invasion of Iraq. *European Law Review* 31 (1), 3-27

Gespecialiseerde magazines en krantenartikelen:

- De Standaard (2007, 22 oktober). *Barroso hoopt op vruchtbare samenwerking met nieuwe Poolse regering* Geraadpleegd op 12 april 2009 op http://www.standaard.be/Artikel/Detail.aspx?artikelId=DMF22102007_077&word=tusk
- Economist (2007, 1 december). *The Polish farewell*. Vol. 385, Issue 8557, p.67
- Euractiv (2007, 7 september). *Poland clashes with EU on 'anti-death penalty' day*. Geraadpleegd op 22 april 2009 op <http://www.euractiv.com/en/opinion/poland-clashes-eu-anti-death-penalty-day/article-166552>
- Europe (2000, maart). *EU gives cold shoulder to new Austrian government*. Geraadpleegd op 12 Februari 2009 op <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=12&hid=117&sid=fbc366ff-408-43d7-9451-6d22bdb13942%40sessionmgr103>
- Eurotopics (2006, 7 augustus). *The Polish debate on the death penalty*. Geraadpleegd op 19 april 2009 op http://www.eurotopics.net/en/search/results/archiv_article/DOSSIER6226-The-Polish-debate-on-the-death-penalty
- Forssman, B. (2007). *Homophobia in Eastern Europe*. Geraadpleegd op 22 april 2009 op http://www.eurotopics.net/en/magazin/gesellschaft-verteilerseite/homophobie_2007_08/debatte_homophobie_2007_08/
- Guardian (2000, 1 februari). *Commission plays down Haider split*. Geraadpleegd op 12 februari 2009 op <http://www.guardian.co.uk/world/2000/feb/01/gwyntopham.patrickbarkham>

- Guardian (2000, 1 februari). *Europe issues Haider ultimatum to Austria*. Geraadpleegd op 12 februari 2009 op <http://www.guardian.co.uk/world/2000/feb/01/austria.ianblack>
- Guardian (2007, 23 oktober). *Separating the terrible twins*. Geraadpleegd op 12 maart op <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2007/oct/23/comment.leadersandreply1>
- Huterer, A. (2006). Kampf der Rechten und Gerechten: Die politische Rhetorik der Kaczynskis. In: *Osteuropa 56* (11-12), 53-69.
- Kochanowicz, J. (2007). Right turn: Polish politics at the beginning of the twenty-first century. In: *Eurozine* (September 2007)
- New York Times (2000, 2 februari). *If democracy is not enough*. Geraadpleegd op 12 februari 2009 op [Http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9407E0DE153FF931A35751C0A9669C8B63&sec=&spon=&pagewanted=all](http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9407E0DE153FF931A35751C0A9669C8B63&sec=&spon=&pagewanted=all)
- NRC Handelsblad (2007, 19 september). *Polen haalt zich woede lidstaten EU op de hals*. Geraadpleegd op 4 april 2009 op http://www.nrc.nl/buitenland/article1870577.ece/Polen_haalt_zich_woede_lidstaten_EU_op_de_hals
- Ryan Lucas (2008). Polish leader accused of gay marriage slur. Geraadpleegd op 29 maart 2009 op <http://www.guardian.co.uk/world/2008/mar/20/poland.humanrights>
- Smolar, A. (2006). "Polen. Die Radikalen an der Macht". In: *Transit*, 31, 114-131.
- Spiegel (2007, 22 oktober). *Europe Applauds Polish Poll*. Geraadpleegd op 29 april op <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,512818,00.html>
- Spiegel (2007, 23 oktober). 'A Milestone for Polish Democracy'. Geraadpleegd op 29 april op <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,513025,00.html>
- Winkler, M. (2006). *European Parliamentarians Stand Up Against Homophobia*. Geraadpleegd op 22 april 2009 op <http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1874852,00.html>

Opiniepeilingen:

- CBOS (2006). *Polish Public opinion may 2006*. Geraadpleegd op 22 april 2009 op http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2006/05_2006.pdf
- CBOS (2007). *Polish Public opinion may 2007*. Geraadpleegd op 1 mei 2009 op http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2007/05_2007.pdf
- CBOS (2007). *Polish Public opinion september 2007*. Geraadpleegd op 2 mei 2009 op http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2007/09_2007.pdf
- Eurobarometer (2000). *Standaard Eurobarometer 53*. Lente 2000

Eurobarometer (2000). *Standaard Eurobarometer 54*. Herfst 2000

Eurobarometer (2005). *Standaard Eurobarometer 64*. Herfst 2005

Eurobarometer (2006). *Standaard Eurobarometer 65*. Zomer 2006

Eurobarometer (2006). *Standaard Eurobarometer 66*. Herfst 2006

Eurobarometer (2007). *Standaard Eurobarometer 68*. Herfst 2007

Eurobarometer (2008). *Standaard Eurobarometer 69*. Zomer 2008

Ipsos (2000). *La question Haider divise les opinions européennes*. Geraadplaagd op 6 april

2009 op <http://www.ipsos.fr/Canalipsos/poll/45.asp>

Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (2002). *Die Einstellung der Österreicher zur Mitgliedschaft ihres Landes in der Europäischen Union*. Geraadpleegd op 10 maart 2000 op

http://cms.euro-info.net/received/_1356_EU_Beitritt.pdf

Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (2000). *Die Mitgliedschaft in der Europäischen Union Die Sanktionen der Mitgliedsländer der Europäischen Union und die Einstellung zur*

Erweiterung der Europäischen Union. 17-25 März 2000. Geraadpleegd op 10 maart 2000 op

http://cms.euro-info.net/received/_232_oegfe.pdf

Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (2000). *Presseaussendung: Die diplomatischen*

Maßnahmen der 14 EU-Staaten haben beim deutschen Publikum keine tiefgehenden

Veränderungen der Einstellung zu Österreich bewirkt. Geraadpleegd op 10 maart 2000 op

http://cms.euro-info.net/received/_244_pa_3010.pdf

Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (2000). *Was wissen die Österreicherinnen und*

Österreicher von den Sanktionen/Maßnahmen und wie schätzen sie die Volksbefragung ein?

24 Juni -3 Juli. Geraadpleegd op 10 maart 2000 op

http://cms.euro-info.net/received/_234_umfrage2000_06.pdf

Rapporten en stemverklaringen, resoluties Europees Parlement en Europese wetgeving:

Ahtisaari, Frowein, Oreja (2000). *Report on the Commitment of the Austrian Government to Common European Values*. Parijs, 8 September 2000

Amnesty International (2007). *Amnesty International annual report extracts 2005-2007*.

Geraadpleegd op 13 april 2009 op www.upr-info.org/IMG/pdf/AI_POL_add1.pdf

Batten, Whittaker, Wise (2007). *Stemverklaringen Europees Parlement 26 april 2007*. Geraadpleegd op 30 maart 2009 op

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20070426&secondRef=ITEM-009&language=NL&ring=P6-RC-2007-0167#4-134>

- Dillen, K. (2007). *Stemverklaringen Europees Parlement 26 april 2007*. Geraadpleegd op 30 maart 2009 op
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20070426&secondRef=ITEM-009&language=NL&ring=P6-RC-2007-0167#4-134>
- Europees Parlement (2007). *Ontwerpresolutie P6_TA(2007)0167 van het Europees Parlement over Homofobie in Europa van 26 april 2007*. Geraadpleegd op 10 maart 2009 op
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0167+0+DOC+XML+V0//NL&language=NL>
- Europees Parlement (2000). *Ontwerpresolutie RC-B5-0101/2000 over het resultaat van de parlementsverkiezingen in Oostenrijk en het voorstel om een coalitieregering te vormen tussen de ÖVP (Oostenrijkse Volkspartij) en de FPÖ (Oostenrijkse Vrijheidspartij) van 2 februari 2000*. Geraadpleegd op 20 februari 2009 op
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2000-0045+0+DOC+XML+V0//NL&language=NL>
- Hammarberg, Thomas (2007). *Lustration must not turn into revenge against former collaborators*. Geraadpleegd op 10 april 2009 op
http://www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/070319_en.asp
- ILGA Europe (2008). *The Status of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Rights in POLAND Submission to the Human Rights Council for the Universal Periodic Review (1st session)*. Geraadpleegd op 13 april 2008 op
http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session1/PL/ILGA_POL_UPR_S1_2008_InternationalLesbianandGayAssociation_uprsubmission.pdf
- Krajewski, A. (2008). Poland. In: Freedom House: *Nations in transit 2008 (pp. 447-466)*. *Democratization from Central Europe to Eurasia*. Rowman & Littlefield Pub Inc
- Richtlijn (EG) 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming. Publicatieblad L 180, p. 22
- Richtlijn (EG) 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep. Publicatieblad L 303, p.16
- Verordening (EG) nr. 168/2007 van de Raad van 15 februari 2007 tot oprichting van een Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten. Publicatieblad. 15 juli 2005. L 53, p. 1-14

Debatten, resoluties, parlementaire vragen en ministeriële antwoorden in de lidstaten:

België

Belgische kamer van volksvertegenwoordigers (2006). Vraag nr. 317 van mevrouw Annemie Turtelboom van 10 januari 2006 (N.) aan de minister van Buitenlandse Zaken. Geraadpleegd op 10 april 2009 op <http://www.dekamer.be/QRVA/pdf/51/51K0108.pdf>

Belgische kamer van volksvertegenwoordigers (2006). Antwoord van de minister van Buitenlandse Zaken van 22 februari 2006, op de vraag nr. 317 van mevrouw Annemie Turtelboom van 10 januari 2006. Geraadpleegd op 10 april 2009 op <http://www.dekamer.be/QRVA/pdf/51/51K0110.pdf>

Vlaams Parlement (2007). Voorstel van resolutie betreffende het veroordelen van homofobie in enkele EU-lidstaten. Zitting 2006-2007, 16 april 2007, stuk 1183 nr.1. Geraadpleegd op 18 maart op <http://jsp.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2006-2007/g1183-3.pdf>

Denemarken

Folketinget (2 juni 2006). 20-spørgsmål Om seksuelle minoriteters rettigheder S 5447 af Rune Lund (EL) til udenrigsministeren. Geraadpleegd op 20 april 2009 op <http://www.folketinget.dk/doc.aspx?samling/20081/MENU/00000002.htm>

Udenrigsministeriet (20 juni 2006). Svar: 20-spørgsmål Om seksuelle minoriteters rettigheder S 5447 af Rune Lund (EL) til udenrigsministeren. Geraadpleegd op 20 april 2009 op <http://www.folketinget.dk/doc.aspx?samling/20081/MENU/00000002.htm>

Duitsland

Bayerische Landtag (17 februari 2000). Plenarprotokoll 14/35. Geraadpleegd op 10 maart op http://www.bayern.landtag.de/www/ElanTextAblage_WP14/Protokolle/14%20Wahlperiode%20Kopie/14%20WP%20Plenum%20LT%20Kopie/035%20PL%20170200%20ges%20endg%20Kopie.pdf

Deutscher Bundestag (13 juni 2006). Kleine Anfrage der Abgeordneten Volker Beck (Köln), Irmingard Schewe-Gerigk, Thilo Hoppe, weiterer Abgeordneter und der Fraktion BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN – Drucksache 16/1767: Gefährdung der Menschen- und Bürgerrechte von Lesben und Schwulen in Polen. Geraadpleegd op 21 april 2009 op <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/017/1601767.pdf>

Deutsche Bundesregierung (21 juni 2006). Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Volker Beck (Köln), Irmingard Schewe-Gerigk, Thilo Hoppe, weiterer Abgeordneter und der Fraktion BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN – Drucksache 16/1767 – Gefährdung der Menschen- und Bürgerrechte von Lesben und Schwulen in Polen (21 juni 2006). Geraadpleegd op 21 april 2009 op <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/019/1601922.pdf>

Deutscher Bundestag (31 mei 2006). Antrag: Meinungs- und Versammlungsfreiheit für Lesben und Schwule in ganz Europa durchsetzen Geraadpleegd op 21 april 2009 op <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/016/1601667.pdf>

Luxemburg

Chambres des députés de Luxembourg (22 mei 2007). Séance 34: Heure d'actualité demandée par le groupe DP au sujet de l'attitude des autorités politiques polonaises à l'encontre du député européen Bronislaw Geremek. Geraadpleegd op 21 april 2009 op <http://www.chd.lu/archives/ArchivesPortlet?selectedDocNum=2&secondList=&action=document>

Nederland

Nederlandse Tweede Kamer (30 mei 2006). Van der Ham (2006). Kamervragen 2005-2006, vraagnr. 2050614302,. Geraadpleegd op 17 maart op <http://parlando.sdu.nl/cgi/login/anonymous>

Spanje

Cortes de los diputados, asuntos exteriores (3 oktober 2007). Cortes generales diario de sesiones del congreso de los comsiones. Año 2007 VIII Legislatura Núm. 921. Sesión núm. 47 celebrada el miércoles. Geraadpleegd op 12 april op <http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/PopUpCGI?CMD=VERDOC&CONF=BRSPUB.cnf&BASE=PUW8&PIECE=PUW8&DOCS=1-1&FMT=PUWTXDTS.fmt&OPDEF=Y&QUERY=%28HOMOFobia+POLONIA%29.ALL.+Y+CDC200710030921.CODI.#1>

Verenigd Koninkrijk

House of Commons (25 juli 2007). Notices of Motions for which no days have been fixed ('Early Day Motions'): Freedom of assembly in Eastern Europe en Universal discrimination of homosexuality. Geraadpleegd op 12 april 2009 op

http://www.publications.parliament.uk/cgi-bin/newhtml_hl?DB=semukparl&STEMMER=en&WORDS=homophobia%20poland&ALL=&ANY=&PHRASE=&CATEGORIES=&SIMPLE=homophobia%20poland&SPEAKER=&COLOUR=red&STYLE=s&ANCHOR=muscat_highlighter_first_match&URL=/pa/cm/cmedm/71010e01.htm#muscat_highlighter_first_match

Zweden

Sveriges Riksdag (30 november 2006). Fråga 2005/06:506 av *Birgitta Ohlsson (fp)* till utrikesminister Laila Freivalds (s): Homofobi i Polen. Geraadpleegd op 19 april 2009 op

http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=67&dok_id=GT11506

Sveriges Riksdag (6 december 2006). Svar på fråga 2005/06:506 om homofobi i Polen Utrikesminister Laila Freivalds. Geraadpleegd op 19 april 2009 op

http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=71&dtyp=frs&rm=2005/06&dok_id=GT12506&nr=506